

**VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN
ÂYETLERİ ANLAMLANDIRMADAKİ ETKİSİ
(Uşmûnî Bağlamında)**

İbrahim TETİK

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ**

2012

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İbrahim TETİK

VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN
ÂYETLERİ ANLAMLANDIRMADAKİ ETKİSİ
(Uşmûnî Bağlamında)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

ERZURUM 2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

27/02/2012

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

İbrahim TETİK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Ali YUMAR danışmanlığında, İbrahim TETİK... tarafından hazırlanan bu çalışma 27 / 02 / 2012... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sosyal Bilimler / Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Veyisel GÜLÜCE İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali YUMAR İmza:
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Tuncay İMAMOĞLU İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
I. UŞMÛNÎ'NİN HAYATI	1
A. NESEBİ, KİŞİLİĞİ VE İLMİ ŞAHSİYETİ	1
B. UŞMÛNÎ'NİN ESERLERİ	5
II. UŞMÛNÎ'NİN MENÂRU'L-HÜDÂ FÎ BEYÂNÎ'L-VAKFÎ VE'L-İBTİDÂ	
ADLI ESERİ.....	5
A. ESERİN KAYNAKLARI.....	5
B. ESERİN METODU VE ÖZELLİKLERİ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKF VE İBTİDÂ

1.1. VAKF VE İBTİDÂ TERİMLERİ	17
1.1.1. Vakf	17
1.1.1.1. Vakf Kelimesinin Sözlük Manası	17
1.1.1.2. Vakf Kelimesinin Terim Manası	18
1.1.1.3. Vakf Kelimesiyle İlişkili Kavramlar	19
1.1.1.3.1. Kat'	19
1.1.1.3.2. Sekte	20
1.1.2. İbtidâ	21
1.1.2.1. Sözlük Manası	21
1.1.2.2. Terim Manası	21
1.1.2.3. İbtidâ'nın Yakın Terimi: İsti'nâf	21
1.1.2.3.1. İsti'nâf Kelimesinin Sözlük Anlamı.....	21
1.1.2.3.2. İsti'nâf Kelimesinin Terim Anlamı.....	22
1.2. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN TARİHİ SÜRECİ	22
1.3. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN ÖNEMİ.....	25
1.4. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN GAYESİ.....	27

1.5. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN BAĞLAYICILIĞI.....	27
1.6. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN DİĞER İLİMLERLE İLİŞKİSİ.....	31
1.6.1. Kıraat ve Tecvid İlmiyle Olan İlişkisi	31
1.6.1.1. Kıraat İlmiyle İlişkisi.....	31
1.6.1.2. Tecvid İlmiyle İlişkisi.....	32
1.6.2. Nahiv İlmiyle İlişkisi	32
1.6.3. Tefsir İlmiyle İlişkisi	33
1.6.4. Meâni İlmiyle İlişkisi	33
1.6.5. İslâm Hukukuyla İlişkisi	34
1.6.6. Kelâm İlmiyle İlişkisi	34

İKİNCİ BÖLÜM

VAKF VE İBTİDÂ ÇEŞİTLERİ

2.1. VAKF İŞARETLERİ	36
2.2. YAPILIŞ AMACI BAKIMINDAN VAKFIN ÇEŞİTLERİ.....	39
2.2.1. Vakf-ı İztrârî	39
2.2.2. Vakf-ı İhtiyârî.....	40
2.2.3. Vakf-ı İhtibârî	40
2.2.5. Vakf-ı Ğufrân	40
2.2.6. Vakf-ı Muânaka	40
2.2.7. Vakf-ı Cibrîl.....	41
2.2.8. Vakf-ı Nebî.....	41
2.2.9. Vakf-ı Beyân	42
2.3. LAFİZ VE MANA YÖNÜYLE VAKF ÇEŞİTLERİ.....	42
2.3.1. Vakf-ı Tam.....	42
2.3.2. Vakf-ı Kâfî	45
2.3.3. Vakf-ı Hasen	46
2.3.4. Vakf-ı Sâlih	47
2.3.5. Vakf-ı Câiz	47
2.3.6. Vakf-ı Kabîh	48
2.4. ÜŞMÛNİYE GÖRE VAKFIN MERTEBELERİ	52

2.5. UŞMÛNÎ VE SECÂVENDÎ’NİN VAKF VE İBTİDÂ İLMİNE DAİR DEĞERLENDİRMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	52
---	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂRU’L-HÜDÂ ADLI ESER BAĞLAMINDA VAKF VE İBTİDÂ

3.1. VAKF VE İBTİDANIN ÂYETLERİ ANLAMLANDIRMADAKİ ETKİSİ.	55
3.1.1. Vakf-ı Tâ’m’ın Anlama Etkisi.....	55
3.1.2. Vakf-ı Kâfi’nin Anlama Etkisi.....	74
3.1.3. Vakf-ı Hasen’in Anlama Etkisi.....	103
3.1.4. Vakf-ı Câiz’in Anlama Etkisi.....	119
3.1.5. Vakf-ı Sâlih’in Anlama Etkisi.....	134
3.2. HATALI VAKF VE İBTİDÂ’NİN ANLAMA OLUMSUZ ETKİSİ.....	137
3.2.1. Hâl ile Zi’l-Hâl’in Ayrılması	138
3.2.2. Ma’tûf ve Ma’tûfun Aleyh’in Ayrılması	139
3.2.3. Müteallakla Müteallık’ın Ayrılması.....	143
3.2.4. Âmil ile Ma’mûl’ün Ayrılması.....	145
3.2.5. Fiil ile Mef’ûl’un Ayrılması.....	146
3.2.6. Fâil ile Mef’ûl’ün Ayrılması	147
3.2.7. Tekid ile Mükked’in Ayrılması.....	148
3.2.8. Bedel ile Mübdelü’n-Minh’in Ayrılması.....	149
3.2.9. Harf-i Cer’in Yemin Olarak Değerlendirilmesi.....	150
3.2.10. Şart ile Cevâbın Ayrılması	150
3.2.11. Nefy ile Cevâbın Ayrılması.....	152
3.2.12. Müstesnâ ile Müstesnâ minh’in Ayrılması	153
3.2.13. Sıfat ile Mevsûf’un Ayrılması	153
3.2.14. Teraccî Harfiyle Başlanması.....	155
3.2.15. ‘Em-i Muttasile’nin Öncesi ile Ayrılması	156
3.2.16. Müşebbeh ile Müşebbehün bih’in Ayrılması.....	156
3.2.17. Kasem ile Cevâbın Ayrılması.....	157
3.2.18. Muhtemel İ’râb Durumuna Göre Yapılan Hatalı Vakflar	157
3.3. KIRAAT FARKLILIKLARININ VAKF VE İBTİDÂ İLMİYLE ANLAM İLİŞKİSİ	161

SONUÇ.....	172
BİBLİYOGRAFYA	174
ÖZGEÇMİŞ.....	178

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN
ÂYETLERİ ANLAMLANDIRMADAKİ ETKİSİ
(Uşmûnî Bağlamında)
İbrahim TETİK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

2012, Sayfa 188

Juri : Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Doç. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Kur'ân'ı okuyanların, özellikle hafızların en fazla dikkat etmesi gereken hususlardan birisi de vakf ve ibtidâ (manaya en uygun yerde durup, yine en uygun yerden başlayarak tilâvete devam etmek) ilmine riâyet ederek Kur'ân'ı tilavet etmektir. Bu, en fazla ihmale uğrayan ve en çok hata yapılan konulardan biridir. Hâlbuki vakf ve ibtidâ, kıraat ilminde başlı başına bir konu olmuş ve kıraat imamları bu mesele üzerinde titizlikle hareket etmişlerdir. Vakf ve ibtidâyı bilerek âyetlerin manalarını doğru anlamak, Kur'ân'ın edasının keyfiyetinde çok büyük önem taşır. Diğer bir ifadeyle, âyetlerin manalarının birbirine karışmaması ve vuku bulacak bir hatayı önlemesi yönünden bu ilim son derece önemlidir. İşte bu çalışma, Kur'ân âyetlerini doğru anlama, anlam kargaşasını giderme, dolayısıyla âyetlerde ifade edilmek istenen manayı tespit etme hususunda vakf ve ibtidâ ilminin ne gibi bir rolünün olduğunu, bu ilme riâyet edilmemesi durumunda ne tür aksaklıkların ortaya çıkacağını; konuya hâkimiyeti ve doyurucu açıklamalarıyla tebarüz etmiş Uşmûnî'nin Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ adlı eseri çerçevesinde ortaya koymaya yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Vakf, İbtidâ, Anlam

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE INFLUENCE OF VAKF AND IBTIDA EDUCATION ON
EXPLAINING THE MEANINGS OF VERSES (IN THE CONTEXT OF
USMUNI)****İbrahim TETİK****Advisor: Assit. Prof. Dr. Ali YILMAZ****2012, Page 188****Juri: Assist. Prof. Dr. Ali YILMAZ (Advisor)****Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE****Assoc. Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU**

One of the points to which those who chant Quran, especially hafizs, are to pay attention at most is to read Quran complying with vakf and ibtida (to stop at the most appropriate point and then to continue to chant starting from the most appropriate point) education. This is one of the points that are ignored at most and the most mistakes are made in. However, vakf and ibtida in themselves have been a subject in recitation education and imams of recitation have acted punctiliously in this case. Knowing vakf and ibtida and understanding the meanings of verses of Quran correctly have great importance in the quality of Quranic performance. In other words, this education is extremely important not to misunderstand meanings of verses and to prevent any mistake to be made. This study is aimed at presenting what kind of role vakf and ibtida have in confirming the meaning required to be expressed so as to understand verses of Quran correctly and prevent ambiguity, what kind of problems are to face in case of nonobservance of this education, within the scope of Usmuni's work titled Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ that has become evident in its good command of the subject and satisfactory explanations.

Key Word: Quran, Vaqf, İbtidâ, meaning

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhisselam
agmd.	: adı geçen madde
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.d.e.	: bedee
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.:	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Ek.	: Ekleyen
Hız.	: Hazreti
md.	: maddesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
Neşr.	: Neşreden
s.	: sayfa
Sy.	: sayı
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Tahk.	: Tahkik
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV Yay.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	: tercüme eden
ts.	: tarih yok
Üniv.	: Üniversitesi
v.k.f.	: vakf

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm; son dinin kitabı olup ve kendisinden sonra onun yerini alabilecek başka bir kitap gelmeyecek olması sebebiyle yeryüzünde en fazla incelenen, üzerinde fikir yürütülen, kendisiyle hidâyetin amaçlandığı, en küçük bir tahrife dahi uğramadan günümüze kadar gelen, okunmasıyla ibadet edilen ve kurallarıyla iki cihan saadetinin amaçlandığı ilahi bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerîm, bir din kitabı olmasının yanında bir hayat kitabıdır. Kişilere olması gereken yaşam biçimini, bu hayatın sırat-ı müstakim üzere en üst düzeyde nasıl yaşanabileceğini gösterir. Elbette Kur'ân'ın bu noktada getirmiş olduğu kural ve teşvikleri anlayabilmek, konularına vâkıf olabilmek için Kur'ân'ın dikkatlice incelenmesi, konuları üzerinde düşünülmesi ve öğretilerinden yararlanılması gerekir. Bu noktadan hareketle, Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bir şekilde anlayabilmek ve bu hususta maharet kesbedebilmek için konunun uzmanları çalışmalar yapmış ve sonuç olarak da "Kur'an İlimleri" diye anılan bir külliyat ortaya çıkarmışlardır. Vakf ve ibtida ilmi de bu külliyatın içerisinde olup anlam boyutunu en iyi şekilde tespit etme ve ayetlerde kastedilen mananın elde edilebilmesi hususunda vazgeçilemeyecek bir alan haline gelmiştir.

Kur'ân, gerek Hz. Ebu Bekir döneminde mushaf hâlinde, iki kapak arasında cem edilirken, gerekse ilim merkezlerine birer adet gönderilmek üzere Hz. Osman döneminde nüshalar halinde istinsah edilip çoğaltılırken aslî safiyetini koruması amacıyla ona hiçbir ilave yapılmamıştır. Bu hassasiyetin bir gereği olarak Kur'ân-ı Kerim'de nokta ve virgöl gibi noktalama işaretleri de ilk zamanlarda konulmamıştır. Bu da durma ve durmama noktasında bazı problemler ortaya çıkarmaktadır. Durulması gereken yerde durmamak ya da durulmaması gereken yerde durmak âyetin anlamına zarar verecektir. Bu noktadan hareketle ve duyulan ihtiyaç üzerine ilk önce nokta şeklinde harflerin altına, üstüne ve önüne harekeler, sonra birbirine benzeyen harfleri ayırt etmek maksadıyla bir kısım harflerin altına ya da üstüne nokta veya noktalar konulmuştur. Bunları daha sonra diğer işaretler takip etmiştir. Kelime ve cümlelerde belirtilmek istenen lâfızların neler olduğuna esaslı bir çözüm getirdikten sonra, kastedilen manayı tam olarak tespit etme gayretiyle vakf ve ibtida ilmi dâhilinde

birtakım işaretler konularak anlam kargaşası çözülmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı vakf ve ibtidâ ilmi âyetlerin anlaşılması, yanlış bir anlama ihtimal verilmemesi yönüyle oldukça önemlidir.

Kur'ân'ı okuyanların, özellikle hafızların en fazla dikkat etmesi gereken hususlardan birisi de vakf ve ibtidâ (manaya en uygun yerde durup, yine en uygun yerden başlayarak tilâvete devam etmek) ilmine riâyet ederek Kur'ân'ı tilavet etmektir. Bu, en fazla ihmale uğrayan ve en çok hata yapılan konulardan biridir. Hâlbuki vakf ve ibtida, kıraat ilminde başlı başına bir konu olmuş ve kıraat imamları bu mesele üzerinde titizlikle hareket etmişlerdir. Vakf ve ibtidâyı bilerek âyetlerin manalarını doğru anlamak, Kur'ân'ın edasının keyfiyetinde çok büyük önem taşır. Diğer bir ifadeyle, âyetlerin manalarının birbirine karışmaması ve vuku bulacak bir hatayı önlemesi yönünden bu ilim son derece önemlidir. İşte bu çalışma, Kur'ân âyetlerini doğru anlama, anlam kargaşasını giderme dolayısıyla âyetlerde ifade edilmek istenen manayı tespit etme hususunda vakf ve ibtidâ ilminin ne gibi bir rolünün olduğunu, bu ilme riayet edilmemesi durumunda ne tür aksaklıkların ortaya çıkacağını; konuya hâkimiyeti ve doyurucu açıklamalarıyla tebarüz etmiş Uşmûnî'nin *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* adlı eseri çerçevesinde ortaya koymaya yöneliktir.

Uşmûnî; Secâvendî, Nehhâs ve İbnü'l-Enbârî gibi bu alanın diğer âlimlerinden daha sonra yaşamış, çalışmasıyla ilgili olarak çok zengin bir malzemeyi kullanma imkânına sahip olmuştur. Eserinde, tüm bu âlimlerin görüşlerinden faydalanması ve gerektiğinde bu görüşler arasında tercihte bulunması, geniş bir birikime sahip olduğunu göstermektedir. Bu ilmin, âyetlerin anlamlandırılması yönündeki etkisine sıkça değinen Uşmûnî'nin eseri bu alanda kaynak bir eser haline gelmiştir. Bu sebeple bu eserin incelenmesi; vakf ve ibtida ilminin anlam boyutunu gözetme, tefsire ne gibi etkilerinin bulunduğunu tespit etmede önemli bir rol oynamaktadır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Uşmûnî'ye ait bilgilendirmede bulunulmuş, eserin kaynaklarına ve metodolijisine değinilmiştir. Birinci bölümde vakf ve ibtidâ ilmi; gerek sözlük gerek ıstılâhî olarak tanıtılmış, bazı yakın kavramlarla ilişkisi saptanmaya çalışılmış, bu ilmin ortaya çıkışına değinilmiş, bazı

ilimlerle olan ilişkisine temas edilmiş, vakf ve ibtidanın önemine, bağlayıcılığına ve gayesine yer verilmiştir.

İkinci bölümde de genel olarak vakfin çeşitlerine daha sonra Uşmûnî'ye göre vakfin çeşitleri ve mertebelerine temas edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise vakf çeşitleri adı altında vakf ve ibtidanın anlama etki ettiği âyetler örneklerle ele alınmış, kıraat farklılıklarının vakf ve ibtidâ ilmiyle olan ilişkisine, kıraat farklılıklarının meydana getirdiği anlam değişikliklerine dair âyetlerden örnekler verilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

Çalışmalarında bana daima yol gösteren ve fikirlerinden yararlandığım muhterem danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ'a ve diğer hocalarıma teşekkür ederim.

Erzurum 2012

İbrahim TETİK

GİRİŞ

I. UŞMÛNÎ'NİN HAYATI

A. NESEBİ, KİŞİLİĞİ VE İLMİ ŞAHSİYETİ

Uşmûnî kitabının mukaddimesinde kendini, “Ahmed b. Abdulkerîm b. Muhammed b. Abdulkerîm el-Uşmûnî” diye tanıtmıştır.¹ Son dönem müelliflerinden Mu’cem sahibi Yûsuf Sirkîs de aynı şekilde bu adı verdikten sonra buna ilaveten Şâfiî mezhebine müntesip olduğunu da eklemiştir.² Halebî nüshasında *Menâru’l-Hüdâ* kitabının başlık sayfasında ise, Ahmed b. Muhammed bin Abdulkerîm el-Uşmûnî olarak geçmektedir. Ömer Rızâ Kehhâle de *Mu’cemu’l-Müellifin*’de bu ismi; “Ahmed b. Muhammed bin Abdulkerîm b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkerîm el-Uşmûnî eş-Şâfiî” şeklinde aktardıktan sonra, kendisinin onbirinci yüzyıl âlimlerinin ileri gelen fakihlerinden ve kâriflerinden biri olduğunu zikretmektedir.”³

Bunlar içerisinde en doğru olanın Uşmûnî’nin mukaddimesinde geçen isimlendirme olduğu söylenebilir. Buna bazı yerlerde “Şeyh” ifadesinin de eklendiği görülmektedir. Uşmûnî’nin hayatıyla ilgili yeterli ve doyurucu bir bilgi bulunmadığına dair görüşler vardır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu konuda kapsamlı bir bilgiye ulaşamadığımızı söyleyebiliriz. Bazı kaynaklarda çok kısa ve özlü ifadelerle hayatına dair malumat bulunmaktadır. Konu ile ilgilenen diğer araştırmacılar da aynı kanaati paylaşmaktadırlar.⁴ Bunun sebebi olarak Uşmûnî’nin, insanların arasına karışmaktan uzak durması, vaktini ilmî çalışmalara hasretmesinden dolayı toplumsal münasebetlerinin zayıf olması ve kendi döneminde yeterince şöhrete sahip olmaması gösterilebilir.

“Uşmûnî” nispesinin nereden geldiği hakkında, kısaca şu bilgileri aktarabiliriz:

¹ Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî, *Menâru’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakf ve’l-İbtidâ* (Tahk.: Muhammed b. İd eş-Şa’bân, Dâru’s-Sahâbe (Tahk. Muhammed b. İd eş-Şa’bânî), Dâru’s-Sahâbe, Tanta 2008, s. 12.

² Yûsuf Sirkîs, *Mu’cemu’l-Matbûâti’l-Arabiyye*, Mektebetü’s-Sekâfetü’-d-Dîniyye, Kâhire 1919, I, 452.

³ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemul-Müellifîn*, Dâr-u İhyâ-i Tûrâsi’l-Arabiyye, I-IV, Beyrut 1414/1993, II, 121.

⁴ Rızâ Abdulceyyid es-Seyyid Ferec Azzam, *el-İ’tirâzatü’n-Nahviyyetü fî kitâbi Menâru’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Mısır 2005, s. 14.

Uşmûn, Mısır'da bulunan üç şehre verilen isimdir. Birincisi Üst Mısır'da bulunan Uşmûnu's-Saîd'tir. Mısır halkı bu şehre "Uşmûnîn" de derler. Burası birçok bahçe ve nehre sahip eski bir yerdir. Nil'in batısındaki en üst kasabalardan biridir. Buraya, inşa edenin adı verilmiştir ki bu kişi, "Uşmun b. Mesr b. Baysar b. Hâm b. Nûh"⁵ olarak kayıtlarda geçmektedir.⁶

İkincisi Doğu Nil üzerinde bulunan Dekahliyye şehridir. Buraya Uşmûm Tanâh da denilmektedir. Aynı şekilde Dekahliyye'de küçük bir kasaba olan Uşmûm Remân da denilmektedir. Fakat genel olarak âlimler bu kelimenin sonundaki harfîn nûn olduğunu belirtmişlerdir.⁷

Üçüncüsü de Batı Nîl tarafında bulunan Münûfiyye'dir. Buraya Uşmûmu'l-Cüreysât ya da Uşmûnu'l-Cüreys de denilmektedir. Burası, Şetnûf'un alt kısmında bulunan Menûfiyye ile aynı yerde olan Batı Nil'de bulunmaktadır.⁸ Zebîdî, Uşmûnu'l-Cüreys, Şetnûf'un alt kısmında bulunan Münûfiyye ile aynı yerde ve Nil'e yakın güzel bir köy olduğunu belirtmektedir.⁹

Bu son iki şehir önceleri mîm harfiyle "Uşmûm" olarak biliniyorlardı, daha sonraları mîm, nûn harfine dönüştürülerek "Uşmûn" şeklini almıştır.¹⁰ İşte Uşmûnî, bu üç şehirden birine nispeten bu ismi almıştır.¹¹

Uşmûnî kelimesinin kökenini belirttikten sonra kendisiyle aynı nesebi taşıyan diğer âlimleri de belirterek eserimizin müellifi olan Uşmûnî'nin bu kişilerden farklı olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Uşmûnî ile karıştırılması söz konusu âlimler şunlardır: Ahmed b. Hüseyin Uşmûnî (v.h. 843)¹², eş-Şeyh Şihâbü'd-Dîn el-Uşmûnî (v.h. 809)¹³, Abdurrahmân b. Muhammed el-Uşmûnî (v.h. 835)¹⁴, Ali b. Muhammed el-

⁵ Yakut Hamevi, *Mucemul Buldan*, Ebû Abdullah Şihâbüddin Yakut b. Abdullah, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut ts., I, 200.

⁶ es-Semânî, I, 278; İbnu'l-Esir, *el Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sadr, Beyrut, ts., I, 66.

⁷ Sehavî, *ed-Davu'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâr-u Mektebeti'l-Hayâh, Beyrut, ts. XI, 184-185.

⁸ Yakut Hamevi, I, 200.

⁹ Sehavî, XI, 184-185.

¹⁰ Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezi es- Sem'ânî, *el-Ensab* (Thk: Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemani), ts., I, 278.

¹¹ Rızâ Abdulceyyid, s. 16.

¹² Sehavî, I, 289.

¹³ Sehavî, I, 227.

¹⁴ Sehavî, II, 122.

Uşmûnî (v.h. 900)¹⁵, Muhammed b. Ahmed el-Uşmûnî (v.h. 814).¹⁶ Bu âlimler ile Menâru'l-Hüdâ müellifi el-Uşmûnî'nin bazen karışıklıklara sebebiyet verdiği görülmektedir. Bunu, İsmâil Karaçam'ın "*Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*"¹⁷ ve Nihat Temel'in "*Kurân Kıraatında Vakf ve İbtidâ*" adlı eserlerinde görmekteyiz.¹⁸ Bu iki müellif, Abdulkерim el-Uşmûnî'nin vefat tarihini, daha önce yaşamış olan Ali b. Muhammed el-Uşmûnî'nin vefat tarihine yakın olarak belirlemişlerdir. Uşmûnî'nin eserini tahkik ederek inceleyen Muhammed b. İd eş-Şa'bânî ve eser üzerinde nahiv çalışması yapmış olan Rızâ Abdulceyyid'in Uşmûnî'nin hicrî on birinci, mîlâdî on yedinci yüzyıl âlimlerinden olduğunu belirtmeleri¹⁹ de *Menâru'l-Hüdâ* müellifinin diğer Uşmûnîlerden farklı dönemlerde yaşadığını açıkça göstermektedir.

Uşmûnî'nin eserinden edindiğimiz bilgiler, onun vakf ve ibtidâ alanında olduğu kadar diğer ilimlerde de söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bu da gayet tabii bir durumdur, zira vakf ve ibtidâ ilmi Kur'ân ayetlerinin anlamlandırılması hususunda birinci öneme sahip bir ilimdir. Bu ilimde maharet kesbedebilmek tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, nahiv vb. alanlarda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmayı gerektirir.

Uşmûnî ayetlerle ilgili vakf ve ibtidâ tasnifini yaparken kimi yerlerde ayetlerin tefsirlerine yer vermekte²⁰, kimi yerde konuyla ilgili meşhur hadisleri zikretmekte²¹, kimi yerde gereklî kelâmi açıklamaları yapmakta²², ihtiyaç olması durumunda da mezheplerin ayet ile ilgili benimsemiş olduğu görüşleri vermekten geri durmamaktadır.²³ Bu çok yönlülüğü eseri okurken kişiyi hem bilgilendirmekte hem de ayetlerin anlamlarıyla ilgili yeni açılımlar yapmasına sevk etmektedir. Bu birikimi kişiye kazandırması yönüyle Uşmûnî'nin eseri, incelemeye değer, vakf ve ibtidâ kitapları içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

¹⁵ Sehavî, VI, 5.

¹⁶ Sehavî, VI, 317.

¹⁷ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 15. Baskı, İstanbul 2009, s. 321.

¹⁸ Nihat Temel, *Kurân Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2001 s. 37.

¹⁹ Rıza Abdulceyyid, s. 14; Uşmûnî, Menâru'l- Hüdâ (Tahk: Muhammed b. İd eş-Şa'bânî), Dâru's-Sahâbe, Tanta 2008, s. 11.

²⁰ Uşmûnî, s. 431.

²¹ Uşmûnî, s. 173.

²² Uşmûnî, s. 38.

²³ Uşmûnî, s. 403-404.

Uşmûnî Şafî mezhebine mensup olmasına rağmen yukarıda da belirttiğimiz gibi mezheplerin görüşlerine yer verirken herhangi bir taassup göstermemektedir. Bu da onun ne denli saygılı, farklı görüşlere müsamaha ile yaklaşan bir ilmi olgunluğa sahip olduğunu göstermektedir. Ayetlerin hüküm ifade eden yönlerini yeri geldikçe belirtmekte ve gerekli olması durumunda konuyla ilgili kendi görüşünü de sunmakta olması çağının en önemli kâriflerinden birisi olduğunu gösterir.²⁴

Uşmûnî'nin eserinden, kıraat farklılıklarını çok iyi bir şekilde bildiği anlaşılmaktadır. Hangi okuyuşun şazz, hangisinin sahih olduğunu belirtmekte, bu farklılıkların anlama etkisine de yeri geldiğinde temas etmekte ve son olarak da okuyuşun anlama etkisiyle ilgili tercihinin yer vermektedir.²⁵

O'nun üstün ahlâkına ve âlimlere olan saygısına kitabındaki cümlelerde rastlamaktayız. Vakf âlimlerine muhalefet edenin cezasının akıllılar divanından silinmek olduğunu belirten ifadesi onun büyük bir âlim olmasına rağmen öncesindeki âlimlere ne denli saygı içerisinde olduğunu göstermektedir.²⁶ Ayetlerde vakf ve ibtidâ yapılacak yerlerde önceki âlimlerin görüşlerinden yararlanırken, zaman zaman katılmadığı görüşleri tenkit edişinde çok nâzik bir üslup kullanması O'nun ne denli bir ahlâkî yapıya ve saygıya sahip olduğunu açıkça göstermektedir.²⁷

Kitabında yer alan görüşlerden Uşmûnî'nin ehl-i sünnetten bir âlim olduğu sonucuna varabiliriz. Nisâ Sûresi 157 ayetinde geçen “*Ve: “-Biz, Allah’ın peygamberi olan Meryem’in oğlu İsa’yı öldürdük”, demeleri sebebiyle kendilerini lânetledik, rahmetimizden kovduk. Hâlbuki onlar İsa’yı öldürmediler ve asmadılar. Fakat kendilerine bir benzetme yapıldı. (onlardan biri İsa şeklinde kendilerine gösterildi ve bu adam öldürüldü). Esasen İsa’nın katli hakkında kendileri de ihtilâfa düşüp kesin bir şüphe içindedirler. Onların bu öldürme hâdisesine ait bir bilgileri yoktur. Ancak kuru bir zan peşindedirler. Onu gerçekten öldürememişlerdir”* ifadelerini kimileri ruhların bir bedenden diğerine geçmesine delil gösterebilirler de Uşmûnî, “Bu ve benzeri ifadeler

---

²⁴ Uşmûnî, s. 147.

²⁵ Uşmûnî, s. 196.

²⁶ Uşmûnî, s. 15.

²⁷ Uşmûnî, s. 194- 204.

birer safsatadır. Zira ehl-i sünnet âlimleri buna dair herhangi bir görüş bildirmemişlerdir”²⁸ diyerek safını belli etmiştir.

Uşmûnî sûfi bir ailede yetişmiştir. Kendisi kitabının sonunda babası, dedesi ve dedesinin dedesinin bazı kerametlerinden bahsetmiştir. Onun böyle bir ailede yetişmiş olması dünya görüşüne, yaşam tarzına, ilmi hayatına etki etmiş olabilir. Her ne kadar elimizde bu bilgileri teyid edici somut örnekler bulunmasa da ailesinin sûfi yaşam tarzına eleştiri getirmemiş olması ve bu yaşam tarzına kitabında müspet manada yer vermesi, ailesiyle ilgili kerametlere bizzat şahit olması²⁹ onun da ailesinden etkilenerek tasavvufî bir yaşam tarzına sahip olması ihtimalini güçlendirmektedir.

B. UŞMÛNÎ’NİN ESERLERİ

Yaptığımız araştırmalarda Uşmûnî’nin iki eserinin bulunduğunu görmekteyiz:³⁰

a. El-Kavlu’l-Metîn fî Umûri’-d-Dîn

Bu kitabın matbû nüshası elimizde mevcut değildir. Bu eserin Mısır Kütüphanesi’nde 3957 numaralı el yazmaları bölümünde bulunduğu bildirilmektedir.³¹ Yaptığımız araştırmalarda kitabın basıldığına dair bir bilgiye ulaşamadığımız için bu kitabın içeriğiyle ilgili bir malumata da sahip değiliz. Ancak kitabın isminden anladığımız kadarıyla bunun, dini emirleri şerheden-açıklayan bir yapıya sahip olduğu yorumunu yapabiliriz.

b. Menâru’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ

Tez konumuz olan Uşmûnî’nin bu eserinin yazma nüshaları ve çeşitli baskıları mevcuttur. Bu eserle ilgili bilgi bir sonraki başlıkta detaylı olarak ele alınacaktır.

II. UŞMÛNÎ’NİN MENÂRU’L-HÜDÂ FÎ BEYÂNİ’L-VAKFİ VE’L-İBTİDÂ ADLI ESERİ

A. ESERİN KAYNAKLARI

Uşmûnî’nin eseri son dönemde vakf ve ibtidâ ile yazılmış eserler arasında önemli bir yer tutmaktadır ve kaynak yönünden oldukça zengin bir görünüme sahiptir. Bu eserde nakledilen görüşler, eser ismi zikredilmeden genellikle müellif ismi

²⁸ Uşmûnî, s. 167-168.

²⁹ Uşmûnî, s. 438-439.

³⁰ Ömer Rıza Kehhâle, II, 121; Sirkîs, s. 456.

³¹ Rızâ Abdulceyyid, s. 14.

zikredilerek sunulur. Eserinde sahabeden başlayarak kendi dönemine kadarki kaynakların önemli bir kısmından istifade ettiği müşade edilmektedir.³²

Uşmûnî'nin kaynakları arasındaki ilk sırada görüşlerine sıklıkla yer verdiği Secâvendî'nin "İlelü'l-Vukûf" adlı eseri gelmektedir. Bilindiği üzere Secâvendî'nin yaptığı vakf ve ibtidâ tasnifi benimsenmiş günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir. Secâvendî bu alanda o kadar meşhur olmuştur ki vakf yapılacak yerler kendi adına nispetle "Secâvend" diye isimlendirilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'deki Secâvendler denildiğinde İmam Secâvendî'nin belirlediği vakf işaretleri anlaşılmaktadır. Uşmûnî'nin de alanında otorite bir isim olan Secâvendî'nin görüşlerini gerekli açıklamaları yapmak suretiyle eserinde kullandığı görülmektedir.³³

Uşmûnî, Secavendî'nin görüşlerini kimi zaman benimsediğini belirterek doğrudan aktarma yoluna gider. Örneğin, *قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ (Allah'ın diledikleri (affettikleri) hariç, içinde ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir)*³⁴ ifadesinde قَالَ fiilinde durulması daha sonra da kuvvetli bir ses ile النَّارُ kelimesiyle başlanması gerekir, zira النَّارُ kelimesi قَالَ fiilinden sonra gelen bir müptedâ olup bu fiilin fâili olmadığını belirtmek amacıyla böyle bir yöneme başvurulur. Böylelikle قَالَ fiilinin sonrasındaki ifadeyle lafzen ayrılmış durumda olduğu vurgulanır.³⁵

Uşmûnî'nin her ne kadar Secâvendî ile ittifak halinde bulunduğu yerler olsa da bazen onun görüşlerine yer verip kendi görüşünü tercih ettiği görülmektedir. Mesela, *قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ يَوْمَئِذٍ*³⁶ ayetinde "Allah, merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı" anlamındaki *لِيَجْمَعَنَّكُمْ* de durulması daha sonra gelen *عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ*³⁷ ifadesindeki lâm harfinin mahzûf bir kasemin cevabı yapılması durumunda vakf-ı hasendir. Bu durumda anlam ise "Allah'a yemin olsun ki O sizi varlığında şüphe olmayan kıyâmet gününde elbette toplayacaktır" olur. Lâm harfî *كَتَبَ* fiilinin cevabı yapılması durumunda ise vakf yapılmaz, zira bu durumda *كَتَبَ* fiili kasem yerine geçer ki lâm harfinden sonrası da bu fiilin cevabı olmuş olur.³⁸ *قَالَ اللَّهُ لَا غَلْبَةَ لَنَا وَأَنَا وَرُسُلِي* ayetinde olduğu gibi. Secâvendî ise *اقسم*,

³² Uşmûnî, s. 446

³³ Mesela bk., Uşmûnî, s. 204.

³⁴ 6. En'âm, 128.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf* (Tahk: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İdî, Mektebetü'r-Rüşd, 2006 Riyad), I, 488.

³⁶ 6. En'âm, 12.

³⁷ 6. En'âm, 12.

³⁸ 58. Mücâdele, 21.

احلف ve اشهد gibi ifadelerin lafzatullah kullanılmadıkça ya da kastedilmedikçe yemin olmayacağını ifade etmektedir.³⁹ Uşmûnî'ye göre doğru olan ise لِيَجْمَعَنَّكُمْ ifadesinin mahzuf bir kasemin cevabı olmasıdır, zira buradaki كَتَبَ fiiliyle gerçekleşmesi kesin bir söz, لِيَجْمَعَنَّكُمْ ifadesiyle de olması beklenen bir tehdit kastedilmiştir.⁴⁰

Bu âyette görüldüğü üzere Uşmûnî öncelikle vakf ve ibtidâyla ilgili olarak nahiv yönüne değinmiş daha sonra Secâvendî'nin konuyla ilgili görüşünü belirtmiş en sonunda ise kendi tercih ettiği fikri savunmaktan geri kalmamıştır.

Uşmûnî'nin ikinci kaynağı kendisinden daha önce vakf ve ibtidâ alanında eser vermiş olan İbnu'l-Enbârî'nin (H. 329) “*Kitâbu İdâhi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*” adlı eseridir. Bu eser Secâvendî kadar meşhur olmasa da bu ilmin en önemli kaynaklarından biri olarak bilinir.⁴¹ ed-Dânî; onun için “Bu ilmin şeyhi” ifadesini kullanmaktadır. Aslında Uşmûnî'nin eseri ayetlerle ilgili daha fazla bilgiyi içermekte ve kendisinden önceki külliyyatın tümünü kapsamaktadır. Uşmûnî diğer eserler gibi bu esere de kitabında sıkça yer vermektedir. Kimi zaman kendi görüşünü desteklemek için kimi zaman da görüşüne katılmadığını belirtmek için alıntılarda bulunmuştur. Bu alıntılarla ilgili olarak birçok örnek bulunmaktadır. Meselâ, وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ⁴² ayetinde وَأَشْهَدُهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ da durmak Uşmûnî'ye göre sonraki ifadeyle lafzen ve manen kesildiği için vakf-ı tamdır. İfadenin ذُرِّيَّةً'e ait olduğu kabul edilirse bu durumda vakf شَهِدْنَا da yapılır. Daha sonra gelen أَنْ ise mahzuf bir ifadeye mutaallik olur. Takdir فعلنا ذلك لأن لا تقولوا يوم القيامة şeklinde olup anlam, “Kıyamet günü dememeniz için böyle yaptık” manasına gelmektedir. Dolayısıyla لا hazfedilmiş bunun yerine أَنْ ile yetinilmiştir. Buna göre بَلَىٰ da öncesi ve sonrasının mana ve lafız ilişkisinden dolayı vakf yapılmaz. Uşmûnî bu noktada İbnu'l-Enbârî'nin görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: Bu âyette ne بَلَىٰ ne de sonrasındaki شَهِدْنَا da vakf yapılır, zira أَنْ تَقُولُوا ifadesi kendinden önce bulunan وَأَشْهَدُهُمْ fiiline atfedilmiştir. Yani bu âyette geçen söz dizimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Âyet sonunda bulunan غَافِلِينَ kelimesinde de sonrası öncesine atfedildiğinden dolayı vakf yapılmaz.”⁴³

³⁹ Secâvendî, I, 473.

⁴⁰ Uşmûnî, 191.

⁴¹ Temel, s. 29

⁴² 7. A'raf, 172.

⁴³ Ebu Bekr İbnu'l-Enbarî İbn Beşşar Muhammed b. Kasım b. Muhammed el-Enbarî, *İdâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2007, s. 346; Uşmûnî, 226.

Uşmûnî'nin eserinde sıkça zikrettiği isimlerden birisi de Ebû Hâtim es-Sicistânî'dir (H. 255). Ancak Sicistânî'nin hangi eserine yer verdiğini açıkça belirtme yoluna gitmemiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucu Sicistânî'nin vakf ve ibtidâ ile ilgili yazmış olduğu eserin “el-Mekâtu ve'l-Mebâdiu” olduğu sonucuna ulaştık fakat eserin matbu nüshasını bulamadık. Uşmûnî'nin Sicistânî'nin görüşüne yer verdiği örneklerden biri olarak şu ayeti ele alabiliriz:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ
الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ⁴⁴

‘إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ’ da durmak müjde ve uyarının arasını ayırmak amacıyla vakf-ı câizdir, zira bir yanda “Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır” şeklinde bir uyarı cümlesi geçerken diğer yanda ise “Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” şeklinde müjde ifade eden bir cümle geçmektedir. Bu ikisinin arasının ise vakf ile ayrılması uygundur. Bazı âlimler burada vakf yapılarak iki gurubun arasının ayrılmasını murat etmişlerdir. Âyette geçen “O, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır” şeklindeki buyruk, muhtelif olmak üzere insanların bir derecelendirmeye tabi tutulduğunu ve vakf yapılmak suretiyle de üst ve alt derecedeki insanların arasının ayrılmış olacağını göstermektedir. Ebû Hâtim es-Sicistânî ise bu görüşe katılmayarak ‘إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ’ da durulmayacağını ifade etmiştir. Ona göre vakf ‘وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ’ cümlesinin sonunda yapılmalıdır, zira ifade daha öncesiyle ilişki içerisindedir. Bunun bir benzerini ise Hicr Sûresi 49 ve 50. âyetler arasında görebiliriz. ⁴⁵ Burada ikinci âyet birinci âyetle ilişki içerisindedir ve onunla bağlantı kurulmuştur. Buna göre ikinci âyete gelmedikçe birinci âyette durulmaz.⁴⁶

Uşmûnî'nin kaynaklarından biri de İmam Hamza'nın “*Kitâbu'l-Vakfi ve'l-Ibtidâ*” adlı eseridir. Hamza, yedi büyük kâriden biri olup hicrî 156 senesinde vefat etmiştir. Kendisi hem hadis hafızı hem de kıraat alanında otoriter bir isimdir.⁴⁷ Kıraat yönünün tebarüz etmesi ve Kur'ân ilimlerine vâkıf bir isim olması Uşmûnî'nin bu kâriden sıkça yaralanma yoluna gitmesine sebep olmuştur.⁴⁸

⁴⁴ 6. En'âm, 165.

⁴⁵ “Ey Muhammed! Kullarıma, benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver.”

⁴⁶ İbnu'l-Enbârî, s. 335; Uşmûnî, s. 209.

⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I, 26.

⁴⁸ Örnekler için bk., Uşmûnî, s. 102

Uşmûnî'nin bir diğer kaynağı da Ferra (H. 207)'nin “*Kitâbu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*” adlı eseridir.⁴⁹ Uşmûnî bu eserden de çok sık olarak faydalanmıştır. Fakat eserin ismini kitabında belirtmemiştir.⁵⁰

Kitabında yer verdiği diğer bir eser de Semîn el-Halebî (H.756)'nin, “*ed-Durru'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*”dur. Mâlum olduğu üzere Semîn, Ebû Hayyan'ın öğrencisidir ve Ebû Hayyan'ın görüşlerine de Semîn'in aracılığıyla sıkça yer vermektedir. Örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz:

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ
إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ⁵¹

“De ki: “Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir” anlamında قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ ifadesi fiil ile meful arasında itirâzî bir cümledir. Şâyet أَن يُؤْتَىٰ هُدَىٰ kelimesine bağlanırsa anlam şöyle olur: “Ey Müslümanlar! Hidâyet, size verilenin bir benzerinin kimseye verilmemesi şeklindeki Allah'ın hidâyetidir.” Ebû Hayyan ve öğrencisi Semîn'e⁵² göre bu durumda vakf دِينَكُمْ تَبِعَ'da yapılmış olur.⁵³

Uşmûnî'nin eserinde yer verdiği âlimlerden birisi de Ahfeş'tir. Fakat Uşmûnî bu Ahfeş'in kim olduğuna ve eserinin ne olduğuna dair hiçbir bilgi vermemekte sadece Ahfeş ismini zikretmekle yetinmektedir. Yaptığımız araştırmada kanaatimiz şudur ki bunun “*Meâni'l-Kur'ân*” sahibi Ahfeş olma ihtimâli yüksektir. Uşmûnî'nin bu zattan yaptığı nakiller ile Ahfeş'in Meâni'l-Kur'ân'ında verdiği bilgilerin örtüşmesi bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Ahfeş'in bazen vakf ve ibtidâ ile ilgili görüşlerine yer vermiş kimi zaman da nahiv ilmine dair görüşlerini ele almıştır. Ahfeş'in görüşlerine yer verdiğine dair örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz:

“İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun”⁵⁴ anlamındaki ayette وَكَذَٰلِكَ نُرِيْ اِبْرٰهِيْمَ da durulması vakf-ı hasendir. Daha sonrasındaki وَلِيْكُوْنَ de bulunan lâm harfî mahzûf bir ifadeye mutaalliktir. Yani kesin inananlardan olması için ona melekûtu gösterdi. Bazı âlimler ise وَلِيْكُوْنَ'deki vav

⁴⁹ Rıza Abdulceyyid, s. 56.

⁵⁰ Uşmûnî, s. 346.

⁵¹ 3. Âli İmrân, 73.

⁵² Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Durru'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn* (Tahk: Ahmed Muhammed Harrâd), Dimeşk ts., III, 250-260.

⁵³ Uşmûnî, s. 126.

⁵⁴ 6. En'âm, 75.

harfinin zaid olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla وَالْأَرْضِ kelimesinde değil de مِنْ الْمُؤْمِنِينَ'de durulması gerektiğini savunurlar. Bu durumda lâm harfi kendinden önceki bir fiile mutaallik olmuş olur ancak vâv hafinin zaid olduğuna dair görüş de tutarlı değildir. Bu görüşü savunan kişi ise Ahfeş'tir.⁵⁵

Uşmûnî'nin müellif ismi verip eserinden bahsetmediği bazı âlimler Yahyâ b. Nuseyr en-Nahvî⁵⁶, Ebû Ubeyde b. Müsennâ⁵⁷, Kenzâvî⁵⁸, Hemedânî⁵⁹, Sâğânî⁶⁰, Sîbeveyh⁶¹, Mücâhid⁶², Ebu'l-Bekâ⁶³, Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî⁶⁴, Katâde⁶⁵, Hüseyin b. Fadl⁶⁶, Şa'bi⁶⁷, Ebû Ca'fer⁶⁸, İbn Hâleveyh⁶⁹, Zeccâc⁷⁰, Yahyâ b. Selâm⁷¹, Ka'bu'l-Ahbâr⁷², İsmâil b. Hâlid⁷³, Kevâşî'dir.⁷⁴

Uşmûnî'nin müellif ismi verip eserinden bahsetmediği diğer âlimler ise Nâfi ve Ammânî'dir. Bu âlimlere kitabında şu şekilde yer vermektedir:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَنتُمْ لَتَسْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ⁷⁵

“De ki: “Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?” anlamındaki قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ayetinde durulması Uşmûnî'ye göre vakf-ı hasendir. Fakat Uşmûnî bu âyetle ilgili olarak Nâfi'nin de görüşünü belirtmiştir. Nâfi'ye göre ise daha sonra gelen قُلْ اللَّهُ cümlesinde durulması ve شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ile başlanması evlâdır. Bu durumda lafzatullah mahzup bir müptedâ olan هُو'nin haberi olmuş olur ve daha sonra gelen شَهِيدٌ

⁵⁵ Uşmûnî, s. 198.

⁵⁶ Uşmûnî, s. 89, 334.

⁵⁷ Uşmûnî, s. 114.

⁵⁸ Uşmûnî, s. 123, 285.

⁵⁹ Uşmûnî, s. 178.

⁶⁰ Uşmûnî, s. 190.

⁶¹ Uşmûnî, s. 202.

⁶² Uşmûnî, s. 217, 225.

⁶³ Uşmûnî, s. 275.

⁶⁴ Uşmûnî, s. 446.

⁶⁵ Uşmûnî, s. 458.

⁶⁶ Uşmûnî, s. 482.

⁶⁷ Uşmûnî, s. 582.

⁶⁸ Uşmûnî, s. 582.

⁶⁹ Uşmûnî, s. 594.

⁷⁰ Uşmûnî, s. 603.

⁷¹ Uşmûnî, s. 606.

⁷² Uşmûnî, s. 621.

⁷³ Uşmûnî, s. 629.

⁷⁴ Uşmûnî, s. 676.

⁷⁵ 6. En'âm, 19.

kelimesi ile ibtida yapılır. شَهِيدٌ kelimesi ise هُوَ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ taktirinde mahzup bir müptedânın haberi yapılır. Anlam ise “O (Allah), sizinle benim aramda şahittir”⁷⁶ şeklinde olur.

وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيمٍ⁷⁷

“Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona iman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar” anlamında olan وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ayetinde durulması Uşmûnî’ye göre vakf-ı hasendir. Ammâni demiştir ki, bu ayetin geçtiği aynı sûrenin (Hâc) 51. ayetinin sonunda bulunan الْجَحِيمِ kelimesinden, 54. ayette bulunan فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ifadesine kadar vakf yapılmaz. Ancak ayet sonu olması sebebiyle vakf yapılabilir. Bunun sebebi ⁷⁸ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ⁷⁸ ayetindeki lâm’ın lâm-ı ta’lîl (key lâmı) olmasındandır. O lâm da öncesine müteallıktır. Yine ⁷⁹ وَلْيَعْلَمَ⁷⁹’deki lâm da bir önceki lâm gibidir. Buna göre mana şu şekilde olur: “Peygamberin şeytanın attığı şeyden dönmesini, münafıklara ve kalpleri katı olanlara bir fitne ve imtihan yapması ve müminlerin Kuran’ın kendisine bir şey karışmayan bir hak olduğunu bilmesi için Allah, ayetlerini muhkem kılmış ve şeytanın vesvesesini Peygamberinin dili üzerine attığı şeyle iptal etmiştir.”⁸⁰

Uşmûnî’nin, ismini kimi zaman belirtip kimi zaman belirtmeden alıntı yaptığı diğer kaynakları ise şunlardır;

Uşmûnî’nin tefsirle ilgili konularda en fazla görüşüne başvurduğu âlim Zemahşerî’dir.⁸¹

Uşmûnî bazen vakf ve ibtidâ ile ilgili bilgi verirken ilgili ayetin tefsiriyle alakalı izahlara kaynak belirtmeksizin yer vermektedir.⁸²

⁷⁶ Uşmûnî, s. 192.

⁷⁷ 22. Hâc, 54.

⁷⁸ 22. Hac, 53

⁷⁹ 22. Hac, 54.

⁸⁰ Uşmûnî, s. 391.

⁸¹ Uşmûnî, s. 276, 284, 597-598; Ebu’l-Kâsım Muhmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 1998, II, 563.

⁸² Mesela bk., Uşmûnî, s. 72-73.

Uşmûnî yukarıda belirtildiği gibi kimi zaman kitap ismi belirtmeden sadece yazar ismi vermekle yetinmiş kimi zaman eser adıyla yazarını beraber vermiş kimi zaman ise hiçbir isim vermeden بعضهم ifadesini kullanarak genelleme yapmış, yeri geldiğinde de bu görüşlerin yanlış olduğunu ilmî metodları kullanarak belirtmeye çalışmıştır. Uşmûnî'nin isim vermeyerek görüş belirtme biçimlerinden biri de قيل ifadesini kullanmasıdır. Bununla ilgili örnekler ise şunlardır:

وَإِنْ نَكُتُوا آيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَتُوا آيْمَانَهُمْ وَهُمْ بِأَخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بِدُونِكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ اتَّخَسْتُوهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ⁸³

“Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler” anlamındaki لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ائِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ayetinin sonunda durmak vakf-ı kâfidir. Ahfeş ise burada tam vakfın olduğunu belirtmektedir, fakat kendisine bu noktada itiraz edilmiştir, zira sonrasında bulunan “Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız?” anlamındaki ayet öncesiyle ilişkinin devam ettiğini gösterir. Bazıları ise وَهُمْ بِدُونِكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ اتَّخَسْتُوهُمْ denilerek vakf yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşe göre اتَّخَسْتُوهُمْ den sonra gelen فَاللَّهُ müptedâ, haberi de أَحَقُّ'dur veya أَنْ تَخْشَوْهُ أَنْ تَخْشَوْهُ cümle halinde müptedâ ise öne geçmiş haberdir ve böylece أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ cümle halinde müptedâ halinde فَاللَّهُ'nun haberidir.⁸⁴

Uşmûnî kimi zaman, vakf ve ibtidâ konusunda hata yapanları isim vermeden eleştirmekte ve bunu kendi görüşleriyle ispatlamaya çalışmaktadır. Bu konuya örnek olması açısından Mâide Sûresi 116. âyeti zikredilebilir:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ فُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

“Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?” İsa da şöyle diyecek: “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları

⁸³ 9. Tevbe, 12-13.

⁸⁴ Uşmûnî, s. 240.

hakkiyla bilensin” anlamındaki bu ayette *قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ* de durmak Uşmûnî’ye göre vakf-ı hasendir. Bazı kişilerin önce *مَا لَيْسَ لِي*’yi okuyarak durduklarını daha sonra da *بِحَقِّ* ile ibtida yaptıklarını söylemekte ve bunun yanlış olduğunu şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır:

“Bu şekilde okumak iki yönden hatalıdır. Birincisi, harfi cer kendinden öncekinde amel etmez; ikincisi de *بِحَقِّ* kasem konumunda değildir. Bu şekilde okunmamasına dair diğer bir açıklama da şöyledir: Bâ harfinin herhangi bir şeye taalluk etmemesi ihtimalini düşünelim ki bu câiz değildir. Kasem olduğunu düşünelim, bu da câiz değildir çünkü cevap ortada yoktur.⁸⁵

Diğer bir örnek olarak da En’am Sûresinin 29. âyeti verilebilir. Derler ki: *“Hayat ancak dünya hayatımızdır. Artık biz bir daha diriltilecek de değiliz”* anlamındaki *وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ* de durulması Uşmûnîye göre vakf-ı kâfidir. Burada vakfin olmadığını belirten kimi âlimleri şu şekilde eleştirmiştir: “Dile vakf olmayan bir gurup tarafından *وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ* ⁸⁶, *إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلَهُمْ* ⁸⁷, *إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ* ⁸⁸, *وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا* ⁸⁹, *إِلَى النَّارِ* ⁹⁰ vb. yerlerde vakf yapılmasının kerih olduğu rivâyet edilmektedir. Onlara göre bu ve benzeri yerlerde durmak küfrü gerektirir. Fakat durum zannettikleri gibi değildir. Bu ve benzeri yerlerde durmak ne kerih görülmüştür ne de haramdır; zira bu âyetler, söyleyen kişilerin ifadelerini belirtmek amacıyla Allah Teâlâ tarafından hikâye edilmekte ve kâfirlerin bu ifadeleri karşısında duçar olacakları cezalar anlatılmaktadır. İncancında bir yanlışlık olmaması kaydıyla bu gibi yerlerde durmakla vasletmek arasında bir farklılık yoktur.”⁹¹

B. ESERİN METODU ve ÖZELLİKLERİ

Zaman içerisinde her âlim kendi belirlemiş olduğu kriterler dâhilinde ayetleri ele almış kendi terminolojilerini oluşturarak bu ilmin yerleşmesi, gelişmesi ve hepsinden önemli olarak anlamın ön plana çıkarılıp manayı anlayabilme ve anlatabilme gayretini göstermişlerdir. Geliştirmiş olduğu sistem, kullanılabilirlik açısından makul olduğu için Secâvendî’nin taksimatları daha çok kabul görmüş ve ondan sonra da kimi âlimler bu

⁸⁵ Uşmûnî, s. 189.

⁸⁶ “Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz.” (4. Nisa, 140)

⁸⁷ “Ey kervancılar! Siz hırsızsiniz.” (12. Yûsuf, 70)

⁸⁸ “Çünkü varışınız ateştir.” (14. İbrahim, 30)

⁸⁹ “Bu taktirde asla kurtuluşa eremezsiniz.” (18. Kehf, 20.)

⁹⁰ “Allah, çocuk edindi” dediler. (2. Bakara, 116.)

⁹¹ Uşmûnî, s. 193.

alanla ilgili görüşlerini ifade edebilmek amacıyla eserler kaleme almışlardır. Zamanla bu alanla ilgili olarak geniş bir birikim meydana gelmiş ve âlimler kendinden önceki kitapları da gözönünde bulunduran eserler yazmışlardır. Uşmûnî'nin *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* adlı eseri de bunlardan biridir.

Uşmûnî'nin eseri başlangıçtan itibaren metodolojik bir eserdir. Eserine vakf ve ibtidâ ilminin öneminden bahsederek başlar ve eserindeki gayenin ne olduğunu ortaya koyar.⁹² Daha sonra vakf ve ibtidâ ilminin öneminden sahabenin vakf ve ibtidâ ilmine dair görüşlerinden bahseder. Uşmûnî, eserinde daha ilk sayfalarda birçok âlimin görüşlerine yer vermiş⁹³ kimi zaman bu görüşlere katıldığını belirtmiş, kimi zaman da görüşlerin yanlışlığını ilmi verilerle çürütmeye çalışmıştır. Fakat daha sonra kendisi hakkında yapılan bilimsel çalışmalarda onun görüşlerine de elıştırılar getirilmiştir.⁹⁴ Uşmûnî devamla vakf ve ibtidânın tanımını yapmış ve bu tanımlamalarda kendinden önceki âlimlerin tasniflerine uymuştur. Bu tasnifleri açıklarken ayetlerden örnekler getirmiş ve konuya açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Uşmûnî vakfın mertebelerini belirtmekten de kaçınmamış en uygun en iyi vakfın hangileri olduğunu belirterek vakfları kategorilere ayırmıştır.⁹⁵ Daha sonra tenbihler adı altında üç dört tane tenbih zikretmiş bu maddelerde nerelerde vakf yapılıp yapılmayacağına, tefsirle ilgili genel bilgilere, Kûfe ve Basralılar arasında kimi nahiv tartışmalarına, besmeleyle ilgili bilgilere, sûrelerin evveliyle vasledilmesi gibi konulara değinmiştir.⁹⁶

Uşmûnî bu genel bilgileri verdikten sonra gerekli gördüğü ayetlerle ilgili vakf ve ibtidâ tasniflerine yer vermeye başlamış ve kitabının tümünde de bu üslûbunu sürdürmüştür.

Uşmûnî'nin vakf ve ibtidâ konusunda dayandığı çeşitli kriterler vardır. Vakf-ı tam, kâfi, hasen, salih ve kabih diye ayırması da bu temel ilkelere dayanır. Kimi yerlerde ise bu sınıflandırmalar etkileyici unsurların değişmesine göre farklılık gösterir. Örneğin vakf, bir tefsir, i'rap ve kıraate göre tâm olurken, bunun dışındakilere göre tâm olmayabilir. Örneğin, وَالرَّاسِخُونَ müptedâ, يَقُولُونَ cümlesi de onun haberi kabul edilirse

⁹² Uşmûnî, s. 13.

⁹³ Uşmûnî, s. 15, 16, 18.

⁹⁴ Rızâ Abdulceyyid es-Seyyid Ferec Azzam, *el-İ'tirâzatü'n-Nahviyyetü fi kitâbi Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Mısır 2005.

⁹⁵ Uşmûnî, s. 23.

⁹⁶ Uşmûnî, s. 28-40.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ da (*Hâlbuki onun yorumunu ancak Allah bilir.*) vakf-ı tâm meydana gelmiş olur. Buna göre müteşabih ayetlerin tevilini yalnız Allah bilmiş olur. İlimde derinleşmiş âlimler ise “Ona inandık, hepsi de Rabbimizin katından (indirilme)dir” derler. وَالرَّاسِخُونَ lafza-i celâl üzerine atfedilir ve lafza-i celâl üzerinde vakf yapılmazsa tâm vakf meydana gelmez. Bu durumda da anlam, ilimde derinleşmiş âlimlerin müteşabih ayetlerin yorumunu bileceği şeklinde olur.⁹⁷

Uşmûnî, eserinde her âyeti tek tek ele almamış gerekli gördüğü yerlerde açıklamalarda bulunmuştur. Onu diğerlerinden farklı kılan, vakf ve ibtidâ ilminin Kur’ân-ı Kerim’deki ayetlerin anlamlandırılmasında ne denli etkili olduğunu ortaya koymaya çalışmasıdır. Diğer eserler ayetlerdeki vakfları genelde tam, kâfi, hasen ve kabîh diye ayırmışlardır fakat Uşmûnî kadar anlamı ön planda tutan ve geçmiş eserlerin özetini içerisinde bulunduran (tahkiklerin dışında) bir vakf eseri bulunmamaktadır. Uşmûnî’den önceki eserlerde mushafın baştan sona ayetler içerisinde mana açısından muhtemel mânâlara göre değerlendirmelere yer verilmezken Uşmûnî’de bu açıdan oldukça zengin ve doyurucu bilgiler yer almaktadır. Bu anlamda Uşmûnî, ayetleri tek bir açıdan değil çeşitli bakış açılarından ele alarak konuyla ilgili önemli sentezler ve tespitlere de yer vermesi bakımından öne çıkmaktadır. Bu bakımdan kendinden sonraki dönemler için vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Uşmûnî eseri içerisinde nahiv tahlillerine bolca yer vermiş kimi zaman bu tahlilleri geniş tutmuş⁹⁸ kimi zaman da ayrıntıya girmeden özet halinde vermeyi benimsemiştir.⁹⁹

Uşmûnî ayetlerde olması gereken vakf ve ibtidâ çeşitlerini vermiş bazen de farklı ihtimallerin neden olduğu anlam değişikliklerinin önce takdirini, daha sonra da anlamlarını vermiştir. Gerekli gördüğü yerlerde tefsir kitaplarına başvurarak ayetleri yorumlamış¹⁰⁰ kimi yerlerde de kaynak belirtmeden ayetin tefsirini yapmıştır.¹⁰¹ Uşmûnî herhangi bir ayette vakfla ilgili açıklama yaptıktan sonra görüşünü diğer ayetlerle delillendirmeye çalışır. Bir ayetin tefsirini yaparken bazen ayeti çok yönlü

⁹⁷ Uşmûnî, s. 22; Suyûtî, s. 253.

⁹⁸ Uşmûnî, s. 125.

⁹⁹ Uşmûnî, s. 134, 140.

¹⁰⁰ Uşmûnî, s. 597-598.

¹⁰¹ Uşmûnî, s. 72, 73.

olarak değerlendirir ve okuyucuların zihinlerinde soru işareti kalmasını engeller. Kimi zaman da aynı görüşü zikretmiş sahabe ve diğer âlimleri zikreder.¹⁰²

Kıraat farklılıklarının anlama etki edip farklı okuyuşların anlamları değiştirdiği bilinmektedir. Farklı şekillerde okumayla beraber vakf ve ibtidâ ilmi beraber ele alındığında anlamda daha da bir zenginlik ortaya çıkmaktadır. Uşmûnî bir kârî olup kıraat farklılıklarına vakf olması bu ilişkiyi devamlı ön planda tutmasına anlam değişmelerine değinmesine neden olmuştur. Farklı kıraatın kime ait olduğunu belirtmiş daha sonra şazz olup olmadığından bahsetmiş son olarak da bu şekildeki bir okuma sonucunda meydana gelen anlamın makul olup olmadığını tartışmıştır.¹⁰³

Uşmûnî daha kitabının başlangıcından itibaren Arap şiirinden bolca örnekler vermiş, görüşünü delillendirmek amacıyla bu kaynağı çok iyi kullanmıştır. Bu alandaki geniş birikimi kitabı daha da zenginleştirmiş, delillerine kuvvet katmıştır.¹⁰⁴

Uşmûnî eseri içerisinde yeri geldiğinde konuyla ilgili hadis-i şerif örneklerine yer vermiş ve kendi görüşünü bu hadislerle delillendirmeye çalışmıştır. Bu da onun hadis külliyatına vâkıf olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁵

Uşmuninin hayatı ve eseri hakkında bu bilgileri verdikten sonra, tez konumuzun yapısını oluşturan vakf ve ibtida ilmi, çalışmamızın temellendirilmesi ve daha iyi aktarılması açısından büyük önem arzettiğinden, bundan sonraki bölümde bu konu ile ilgili detaylı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

---

¹⁰² Uşmûnî, s. 446.

¹⁰³ Uşmûnî, s. 196.

¹⁰⁴ Uşmûnî, s. 15, 57, 83.

¹⁰⁵ Uşmûnî, s. 123.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKF VE İBTİDÂ

1.1. VAKF VE İBTİDÂ TERİMLERİ

1.1.1. Vakf

1.1.1.1. Vakf Kelimesinin Sözlük Manası

Vakf kelime anlamıyla durmak, durdurmak, hapsetmek¹⁰⁶, bir şeyi tutmak alıkoymak¹⁰⁷, herhangi bir şeyde vakit geçirip eğleşmek, kelime üzerinde durmak demektir.¹⁰⁸ Bir şeyin durağan ve sabit olması ve hayvanın durulması, sakinleşmesi anlamları¹⁰⁹ bu kökte olan temel anlamlardır.¹¹⁰ el-Cevherî (ö.393/1002) bu kelimenin anlamını açıklamak üzere “yapmakta olduğum işi terk ettim, ondan vazgeçtim” demiştir.¹¹¹ Vakf kelimesine “men etmek, engellemek” manaları da verilmiştir.¹¹² Bu kelimeden türeyen اوقف fiili de “susmak ve konuşmaktan kaçınmak” anlamındadır.

وقف kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de dört yerde, alıkoymak, menetmek, hapsetmek ve hareketin kesilmesine delalet eden manalarda kullanılmıştır.

a. وَقَفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ "Ve onları durdurup tutuklayın, çünkü sorguya çekileceklerdir." ¹¹³

b. وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ "Onları ateşin karşısında durdurulacakları zaman bir görsen!"¹¹⁴

¹⁰⁶ Abdulfettah İsmâil b. Şibli, *Resmu 'l- Mushafi 'l-Usmâni ve Evhâmu 'l-Müsteşrikîn fî Kiraati 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Dâru'ş-Şürûk, Cidde 1983, s. 77; Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid, eş-Şerîf, *et-Ta'rifât*, yy., ts., s. 274; Zebidî, *Tâcu 'l-Arûs min Cevâhiri 'l-Kâmûs* (Tahk: Mustafa Hicâzî), Matbaatu Hukûmeti 'l-Kuveyt, Kuveyt 1987, c. XVI, s. 475, v.k.f. md., Ebû Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi 'l-Luğati* (Tahk: Abdusselam Muhammed b. Hârun), Dâru'l-Fikr, v.k.f md., VI, 135.

¹⁰⁷ Fârâbî, İshak b. İbrahim Ebû İbrahim, *Divânu 'l-Edeb* (Tahk: Ahmed Muhtar Ömer), Kahire 1974, III, 253.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, Ebû 'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî, *Lisanu 'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts. v.k.f. md., IX, 359.

¹⁰⁹ Feyyûmî, Ebu 'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, *el-Misbâhu 'l-Münîr fî ğarîbi 'ş-şerhi 'l-kebîr*, Kahire 1898, II, 148.

¹¹⁰ Zerruk, Muhammed Halîl, *el-Vakfu 's-sarfi mâ yukifu aleyhi ve mâ la yukif*, Bingazi 1999, s. 19.

¹¹¹ İsmâil b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh, Tâcu 'l-Luğa ve Sihâhi 'l-Arabiyye* (Tahk: Ahmed Abdulğafur Attar), Dâru'l-Kitâbi 'l-Arabî, Mısır ts., v.k.f. md.; Yakût, *Mu'cemü 'l-Üdebâ*, II, 269.

¹¹² Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ fî Beyâni 'l-Vakf ve 'l-İbtidâ* (Tahk. Muhammed b. İd eş-Şa'bân, Dâru's-Sahâbe, s. 19.

¹¹³ 37. Saffât, 24.

¹¹⁴ 6. En'âm, 27.

c. *وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يُقْفَوْنَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ* “Onları, Rabblerini huzuruna çıkarılıp (hesap alanında) durdurulacakları zaman bir görersen!”¹¹⁵

d. *وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ* “Zalimleri, Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman bir görersen!”¹¹⁶

1.1.1.2. Vakf Kelimesinin Terim Manası

Vakf kelimesinin ıstılâhî manası İbnu'l-Cezeri'ye göre şöyledir: “Vakf, kıraate yeniden başlama niyetiyle normal olarak nefes alınabilecek bir zaman diliminde bir kelime üzerinde sesi kesmekten ibarettir. Bu da âyetlerin bitiminde ve ortalarında olup kelime ortasında yahut yazılış olarak bitişik olan iki kelime arasında olmaz. Haliyle bu arada da zorunlu olarak nefes alınacaktır.”¹¹⁷

Zerkeşî'ye göre “Manayı tamamlamak için kurrânın tespit ettiği yerlerde durmak; mananın bozulmayacağı belirli yerlerden başlayarak kıraatte eda keyfiyetinin bilinmesini sağlayan yüce bir ilimdir.”¹¹⁸ Vakf kelimesi nefesle beraber sesi kesmek şeklinde de tarif edilmiştir.

İbnu'l-Enbârî'nin (328/939) tanımı ise şöyledir: “Kelimenin sonunda bir süre sesi kesmek ya da kelimeyi sonrakinden ayırmaktır.”¹¹⁹

ed-Dânî (444/1052) ise, “Vakf, kelimeyi kendisinden sonraki kelimedenden ayırmaktır” şeklinde tarif etmiştir.”¹²⁰

Şeyhu'l-İslâm Zekeriyya el-Ensârî'nin (926/1520) konuya ilişkin tanımlaması da şöyledir:

“Vakf iki manada kullanılır. Birincisi, Kur'ân okumakta olan kişinin susup sesini kestiği yer, durak; ikincisi, okuyanın susması ve okumayı durdurması manasına gelen kat'. İşte bunlardan her birine vakf denilir. İsterse okuyucu buralarda durmasın, çünkü “burada vakf vardır” sözünün anlamı, burada durulabilir demektir. Yoksa vakf bulunan her yerde durulması kesinlikle vaciptir, durulmaması yanlış olur demek değildir. Buna göre bu vakf yerlerinde durulması câizdir. Meselâ, birimiz Kur'ân'ın

¹¹⁵ 6. En'âm, 30.

¹¹⁶ 34. Sebe', 31.

¹¹⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk: Ahmed b. Ali), Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2006, s. 250

¹¹⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk: Ebi'l-Fadl et-Dimyâtî), Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2006, s. 235-236.

¹¹⁹ Uşmûnî, s. 19.

¹²⁰ Dâni, *el-Müktefâ fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* (Tahk: Yûsuf Abdurrahman Maraşlı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987, s. 47.

tümü bir nefeste okuyabilecek bir güce sahip olsa bunu yapmak onun için caizdir, çünkü Kur'ân okuyan kimse bir yolcuya benzer. Okumanın kesildiği noktalar da, yolcuların eylenip kaldığı konak yerleri mesabesinde. Bu yerlerin çöl, yayla, ova, kuraklık, suyu, otu, meyvesi ve ağaçları bol olması bakımından tam, güzel veya çirkin oldukları gibi, okuyucunun okuması esnasında durup-dinlemek istediği yerler de, işte mana bakımından aynen böyle çeşitlidir.¹²¹

1.1.1.3. Vakf Kelimesiyle İlişkili Kavramlar

1.1.1.3.1. Kat'

Kat', Kur'ân okumakta olan kimsenin kendi tercih ve arzusuyla okumasını kesmesinden ibarettir.¹²² Bu kavramın diğer bir tanımı ise şöyledir: Kur'ân okumakta olan kimsenin, bir başka şeye intikâl etmesi yahut da Kur'ân okumaktan vazgeçmesinden ibarettir.¹²³

Kat' ancak âyet başlarında olur. Kur'an okuyan kıraati kesmek niyetinde ise âyeti bitirdikten sonra kesmelidir. Ashab-ı kirâm, âyetin bir kısmını okuyup bir kısmını bırakmayı mekruh görmüşlerdir.¹²⁴

Vakf ve kat'ın hüküm bakımından farkları şu dört maddede özetlenebilir:

- Vakfın yapılmasının mümkün olduğu yerler kat'ın da yapılmasının müsait olduğu yerlerdir. Kat'ın da vakf da olduğu gibi tam, hasen ve kabih kısımları mevcuttur. Vakf'ın âyetin herhangi bir yerinde olmasına rağmen Kat'ın vakftan en önemli farkı, âyet sonlarında olmasının mecburi oluşudur.
- Vakfta olduğu gibi, Kat'da da Resm-i Usmâni'ye uyma şartı vardır fakat âyet sonları bundan müstesnadır.
- Kıraati esnasında vakf yapan kişinin okumaya başlaması esnasında *اعوذ بالله* demesi gerekmezken kat'da bunun tam tersi bir şekilde *اعوذ بالله* denilmesi gerekir.
- Vakf yapan kişinin bunun sonucunda *صدق الله العظيم* demesi gerekmezken kat' yapan kişinin bunu söylemesi gerekir.¹²⁵

¹²¹ Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyya, *el-Maksad li telhisi mâ fi'l-Mürşid*, Mısır 1353/1934, s. 4-5.

¹²² Ebûbekr Ahmed, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr* (Thk: Ali Muh. ed-Debbâ), Musdafâ'l-Babi'l-Halebî, Mısır 1950, s. 45.

¹²³ Cârullah, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, Kazan 1912, s. 12

¹²⁴ Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 239; Suyûtî, s. 259-260.

¹²⁵ Âşıkkutlu, Mehmed Rüşdî, *Elfaz* (Aşere Vucûhâtı), Ankara 1975, s. 42; Cezerî, *en-Neşr*, I, 230-243.

İbn Ebî'l-Huzeyl, bütünlük arz eden bir yere gelmeden kıraatlerini kesmediklerini nakletmektedir. Bu zat tabiinin büyükerinden olduğuna göre ondan gelen bu söz Ashâbın namaz ve namaz dışında böyle yaptıklarını ifade etmektedir. Ancak ed-Dânî ve Uşmûnî, kâfi vakf mahallinde de kıraatin kat' edilmesinin caiz olduğunu, Rasûlullah'ın (sav.) uygulamasıyla bunun sabit olduğunu belirtmişlerdir. İbn Mes'ûd (32/652) şöyle anlatıyor: Rasûlullah "Bana oku" dedi. "Sana indirildiği halde ben mi sana okuyacağım?!" dedim. "Başkasından dinlemeyi çok seviyorum" buyurdu. Nisâ sûresinden başladım. ¹²⁶ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا. âyetinin sonuna geldiğimde gözlerinden yaşlar boşaldığını gördüm. Bana "Yeter" dedi. Müellifler, bu âyetin sonraki âyetle ilgili olduğunu ve anlatımın da onunla tamam olacağı için tam vakfın orada olduğunu; buna rağmen Hz. Peygamber'in İbn-i Mes'ûd'u bu âyette durdurmasını sadece tam vakf duraklarında değil kâfi vakf duraklarında da kıraatinin kat' edilmesinin caiz olduğuna delil saymışlardır.¹²⁷

1.1.1.3.2. Sekte

Sekte lügatte sunmak ve iki nağme arasını soluk almaksızın ayırmak¹²⁸ demektir. Bu kelime konuşmanın zıddı olup sözü kesip konuşmama¹²⁹ anlamları da vardır.

Terim olarak ise nefes almaksızın adet olarak vakf zamanından daha kısa bir süre sesi kesmekten ibarettir. Tariften de anlaşılacağı üzere sekte, sekte yapılacak yerde sesimizi, nefes almaksızın bir vakf zamanından daha kısa bir süre kesip, kıraate devam etmektir.¹³⁰

Sektenin uygulanması, uzunluğu veya kısalığı konusunda imamların görüşleri farklılık arz etmektedir.¹³¹ Ancak tespit ettikleri kurallar muvacehesinde benimsedikleri kıraat tarzları olan tahkik, tavassut ve hadr sistemlerinin her birine göre sektenin süresinin tabîi olarak vakf müddetinin altında olması hususunda ittifak etmişlerdir.¹³² "Nefes almadan" kaydının mahiyetinde de görüş farklılıkları mevcuttur.¹³³ Bütün

¹²⁶ 4. Nisâ, 41.

¹²⁷ Dâni, s. 143, Uşmûnî, s. 22-23.

¹²⁸ Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, İstanbul 1304-1305 (I-IV) I, 578.

¹²⁹ Râğib el- İsfehâni, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Mektebet-ü Nezâr-ü Mustafa'l- Bâz, thz., II, 688.

¹³⁰ Temel, s. 57.

¹³¹ Suyûti, s. 260.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 241.

¹³³ Ayrıntı için bk: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 241.

bunlardan çıkan sonuç, sürenin kısalığının ya da uzunluğunun takdiri görüşlere bağlı kalmak kaydıyla, sektenin kesin olarak nefes almaksızın icrâ edileceğidir.¹³⁴

1.1.2. İbtidâ

1.1.2.1. Sözlük Manası

Bir şeye ilk defa başlama¹³⁵, bir şeyi ilk defa yapma¹³⁶ anlamlarının yanında bir şeyin yapılmasını diğerinin yapılmasına tercih etmek, öne almak anlamlarında da kullanılmaktadır.¹³⁷

1.1.2.2. Terim Manası

Ya vakf yaptıktan sonra kırâate devam etmek için tekrar başlamak veya Kur'ân kıraatine ilk defa başlamak anlamında kullanılmaktadır.¹³⁸ Bu tanımdan anlaşılacağı üzere ibtidâ vakfın zıddı olup mananın bozulma ve değişikliğe uğramayacağı belirli yerlerden başlamak suretiyle kıraati sürdürme şeklinin bilinmesini sağlayan çok değerli bir ilim¹³⁹ olarak tarif edilmiştir.

Sükûn üzere kıraatin mümkün olmamasından dolayı ibtidâ ancak hareke ile yapılır.¹⁴⁰ İbtidâ ihtiyârî olur. Ancak müstakil bir manaya ve maksada kâfi gelen yerde câizdir.¹⁴¹

1.1.2.3. İbtidâ'nın Yakın Terimi: İsti'nâf

İsti'nâf kelimesi ibtidâyla aynı anlamda kullanılan bir terimdir. İ'tinâf ise isti'nâfla aynı anlama gelmesine rağmen bu kelimeden daha az kullanılmaktadır.

1.1.2.3.1. İsti'nâf Kelimesinin Sözlük Anlamı

İsti'nâf kelimesinin kökü olarak انف kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimenin Türkçe'deki karşılığı “burun” olup “bir şeyin ucu, baş tarafı” demektir. Dolayısıyla bu

¹³⁴ Kayhan, s. 304.

¹³⁵ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhîre 1119, b.d.e. md.

¹³⁶ el-Cevherî, *Tâcu'l-Lüğa ve Sihâhi'l-Arabiyye* (Ahmed Abdulğafûr Attâr), Dâru'l-İlmi Lilmelâyîn, Beyrut 1085, B.d.e. md., s. 2278; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Tahk: Mustafa Hicâzî), Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1987, B.d.e. md., Ebû Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğati* (Tahk: Abdusselam Muhammed b. Hârûn), Dâru'l-Fikr, B.d.e. md.

¹³⁷ İsfehânî, I, 51.

¹³⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 230.

¹³⁹ Dâni, *Müktefâ*, s. 47-48.

¹⁴⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 230.

¹⁴¹ İbn Cezerî, ay.

kelime, “bir şeye ilk defa başlamak, başlanılan bir şeye yeniden dönmek, bu şeyi başından almak ve tekrar başlamak”¹⁴² manalarına gelmektedir.

1.1.2.3.2. İsti'nâf Kelimesinin Terim Anlamı

Kelime anlamları göz önünde bulundurulduğunda isti'nâf ile ibtidânın aynı anlama geldiği görülmektedir. Fakat terim anlamı yönüyle durum farklıdır.

İbtidâ terimi kıraate ilk başlamayı ifade etmektedir ve bu anlamıyla kat'ın mukabili olmaktadır. İsti'nâf ise kıraat esnasında bir sebepten dolayı bir yerde -kuralları, ilkeleri, çeşitleri- vakf yaptıktan sonra hemen devamından ya da gerisinden mana bütünlüğüne uygun düşecek bir yerden yeniden okumaya başlamak anlamındadır ve vakfın mukabili olmaktadır.

Ne var ki, uygulamada bunun pek ayırt edilmediğine; bu fennin mütehasıslarının gerek kıraate ilk başlamayı gerekse vakf yaptıktan sonra yeniden kıraati sürdürmeyi ifade etmek için ibtidâ terimini kullandıklarına şahit oluyoruz.¹⁴³

1.2. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN TARİHİ SÜRECİ

Ümmü Seleme ve Enes b. Mâlik'ten bize ulaşan bilgiler¹⁴⁴, Allah Rasûlünün vakf ve ibtidâya özen gösterdiğini tilâvetinde bu ilme riâyet ettiğini göstermektedir.

Bu rivâyetlerden birinde Ümmü Seleme annemiz: “Peygamber kıraatını ayırırdı (âyet sonlarında dura dura okurdu)¹⁴⁵ demiştir.

“Allah ve Peygamberine itaat eden doğru yolu bulmuştur ikisine isyan eden” deyip, bu kelimedede duran birisine Peygamberimiz:

“*Sen iyi bir hatip değilsin*”¹⁴⁶ demiş ve bu kimsenin, durulacak ve başlanacak yerlere dikkat etmemesini beğenmemiştir.

Hız. Ali'den rivâyet edilen: “Tertîl, harfleri tecvid ile okumak ve vakfları bilmektir” sözü de vakf ve ibtidâ ilminin temelinin ne denli köklü olduğunu göstermektedir.

İbn Cezerî de bu ilim hakkında şunları söylemiştir: “Bu ilmi öğrenip bu ilme özen göstermek selef-i sâlihinden günümüze kadar tevâtür yoluyla gelmiştir. Onların bu

¹⁴² Cevherî, B.d.e. md., s. 2278.

¹⁴³ Kayhan, 305.

¹⁴⁴ Bk., Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 29

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, Vitr, 20; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 23

¹⁴⁶ Müslim, Cum'â, 48.

ilim hakkında söyledikleri bilinmektedir ve bizlere aktardıkları metinler kitaplarda bilinen bir şekilde yerini almıştır. Bizim imamlarımız da kendi şeyhlerinden aynen aldıkları bir gelenek olarak bizi her bir harfte/kelimede durdururlar ve parmaklarıyla bunları bize gösterirlerdi.”¹⁴⁷ Buradan bu ilmin kurallarının kitabî bir tarzda tedvin edilmeye başlamakla birlikte şifahi olarak aktarıldığı sonucuna ulaşılabılır.

İbn Cezerî'nin de ifâde ettiği gibi sahabe daha başlangıçta Allah Rasûlünü örnek alarak bu ilmin meselelerini ağızdan ağza naklediyorlar, Kur'ân'ı öğrendikleri gibi bu ilmi de öğreniyorlardı.¹⁴⁸ Allah Rasûlünün sahabeye, sahabenin de daha sonra gelen nesillere şifâhî ve tatbikî olarak bu ilmi aktarıp bu kuralların daha sonradan yazılmış olması, mesnetsiz olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. O (sav.)'nun zamanında vakf ve ibtida ilminin günümüzdeki anlamıyla teorik olarak bulunmaması pratikte de bulunmadığı anlamına gelmez. Bu sebeple günümüzde tedvin edilmiş vakf ve ibtida kuralların temeli Hz. Peygamber'e dayanmaktadır.

Bu ilmin kurallarının tedvin edilme sürecine dönüşmesi ise hicrî ikinci asrın başlarında Dırâr b. Surad el-Kûfî'nin (127/746) *Kitâbu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*'sı ile olmuştur.¹⁴⁹ Şifahi öğretim metoduna sahip diğer Kur'ân ilimlerinde olduğu gibi bu sahada da tedvin süreciyle şifâhî geleneğin sona erdiği sonucuna ulaşılamaz. el-Kûfî bu geleneği başlatmış, şifâhî ve tedvin süreci beraber devam etmiştir. Fakat İbnü'l-Cezerî'ye göre ilk eser Şeybe b. Nehhâs'ın (130/747) *Kitâbu'l-Vükûf*'udur.¹⁵⁰

Vakf ve ibtida eserleri içerisinde zamanla en fazla şöhret bulan eserler ise şunlardır:

1. el-İzah fi'l-Vakf ve'l-İbtida: Muhammed b. Âsım b. Beşşar el-Enbârî (328/939), lakâbı; Ebû Bekr en-Nahvî'dir. Eseri, bu ilmin en meşhur kitabıdır. ed-Dânî, onun için bu ilmin şeyhidir, demiştir. Yazdığı eseri İbn Mücahid'e getirince İbn Mücahid ona; “Bu eserin yazıldığını bilseydim, tasnif ettiğim eserimi terk ederdim, demiştir. İbnü'l-Cezerî; “İbnü'l-Enbârî'nin bu eseri, bu mevzuda ilk ve en güzel olanıdır” demiştir.¹⁵¹

2. el Kat' ve'l- İtinâf: Ahmed b. Muhammed b. İsmâil (339/949) İbnü'n-Nehhâs diye şöhret kazanmıştır. Lakabı Ebû Câfer olup Mısır nahivcilerindendir. Kitabı

¹⁴⁷ İbn Cezeri, *en-Neşr*, I, 225

¹⁴⁸ Dâni, 49.

¹⁴⁹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1398/1978, s. 54.

¹⁵⁰ İbn Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 330.

¹⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, II, 231.

bu alanda meşhur olmuştur. Eserinde kendinden önceki alimlerin bu alanla ilgili ifadelerine yer vermiş kimi zaman da bu görüşler arasında tercihte bulunmuştur. ed-Dânî'nin itimat ettiği ve kaynak olarak aldığı bir eserdir. Bazıları bu eseri el-Vakf ve'l-İbtida diye isimlendirmektedir.¹⁵² Eser, tahkikli olarak yayınlanmıştır. Irak Evkâf Bakanlığı tarafından 1978'de Bağdat'ta basılan eseri tahkik eden Ahmed Hattâb el-Ömer'dir.¹⁵³

3. el-İzah fi'l-Vakf ve'l-İbtida: Muhammed b. Tayfur el Gaznevî es-Secâvendî'nin (560/1164) eseridir. Kendisi Kur'ân'ı talim ettiren bir hoca, müfessir, nahivci ve aynı zamanda da muhakkiktir. İbnü'l-Cezeri onun *Kitabü'l-Vakf ve'l-İbtidâi'l-Kebîr* ve *Sağîr* olma üzere iki kitabının olduğunu söylemiştir.¹⁵⁴

4. el-Maksad li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid: Zekerîyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîyya el-Ensârî el-Mısrî eş-Şâfî'nin (926/1519) eseridir. Lakabı, Ebû Yahya Şeyhülislam'dır. Kâdı, müfessir ve muhaddistir. Onun bu kitabını, ondan beş sene sonra vefat eden Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali el-Ammâni "*el-Mürşid*" ismiyle kısaltarak özetlemiştir. Matbu olup çeşitli baskıları bulunan bu eser Uşmûnî'nin *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi vel-İbtidâ* adlı eserin hâmişinde de basılmıştır.

5. Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi vel-İbtidâ: Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî'nin eseridir. el-Uşmûnî, hicrî XI. asrın en meşhur alimlerindedir.¹⁵⁵

Vakf ve ibtidayı ele alan eserlerin geneline baktığımızda bütün âyetler teker teker ele alınmasına rağmen her âyete temas edilmemiş, ilgili âyetlerdeki kelimeler göz önüne alınarak tâm, kâfi, hasen ve kabîh olmak üzere çeşitlere ayrılmıştır. Bununla birlikte gerekli yerlerde imamlar arasındaki ihtilaflara yer verilmiştir.

Günümüzdeki Mushafların üzerinde bulunana benzer bir şekilde sistematik bir tarzda sınıflandırmaya ise İbn Evs (341/952) ile geçildiği anlaşılmaktadır. İbn Evs, vakfi üç çeşide ayırmış; tâm vakf için mîm harfini kâfi vakf için kâf harfini, hasen-i hafif vakf için de noktasız hâ harfini kullanmıştır. Müellifin Hz. Osman mushafın tertibine uymuş, bu arada sadece durak olarak seçtiği kelimeyi yazıp onun önüne vakf sembolünü

¹⁵² ed-Dânî, s. 64.

¹⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 107.

¹⁵⁴ ed-Dânî, s. 68.

¹⁵⁵ ed-Dânî, s. 70.

koymuş olduğu görülecektir. Fakat bu gelişmenin yayınlaşmadığı bir başka ifadeyle mushafalara girerek genel kullanıma haiz olamadığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

Bugün elimizdeki mushafalarda gördüğümüz vakf sembollerinin bânisi Secâvendî (560/1164)'dir. O kendi sistemini kurmuş; lâzım vakfa mîm م harfini; mutlak vakfa tâ ط harfini; câiz vakfa cim ج harfini; mucvez livech vakfa zây ز harfini; zarûreten murahhas vakfa sâd ص harfini işaret olarak koymuş ve vakf yapmak caiz olmayan yerleri de lâmelif ل ile işaretlemiştir.¹⁵⁷ Onun bu sistemi genel kabul görmüş, daha sonra yapılan geliştirme ve eklemelere esas teşkil etmiştir. Paretin'in tespitine göre ondan sonra, Doğudaki nüshalarda – Mağrib nüshaları hariç – onun sistemi ya da bu sisteme bağlı işaretler kullanılmıştır.¹⁵⁸ Ancak öyle anlaşılıyor ki bu şöhret ve kabul görme daha sonra Batı'ya da intikal etmiş olmalı, çünkü R.Sellheim'in tesbitine göre Kâhire'de resmi olarak basılan Kur'an nüshalarında bu işaretler kullanılmıştır. Bu yüzdendir ki, vakf çeşitleri için işaretleri ilk ihdas eden ve bunları mushafa koyanın Secâvendî olduğu kâbul edilmiş ve bundan dolayı da bu sembolere "Secâvendî" adı verilmiştir.¹⁵⁹ Günümüzde de bu semboller ve daha sonra bunun üzerine bina edilmiş olan vakf sembolleri bu adla kullanılmaktadır.¹⁶⁰

1.3. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN ÖNEMİ

Kâriiler vakf ve ibtida ilmini öğrenme yolunu tutmuşlardır. Bu hususta aslolan İbn Ömer¹⁶¹ (r.a)'in şu rivâyetidir: "Andolsun ki biz, hayatımızın belli bir dönemini şu şekilde geçirdik: Bize Kur'ân'ı öğrenmeden önce imân sunulurdu. Muhammed (sav.)'e belirli bir sûre indirilirdi de günümüzde sizin Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi biz de onun helâlini, haramını ve vakf edilmesi gereken yerlerini öğrenirdik. Hâlbuki bugün öyle adamlar gördük ki kendilerine imandan önce Kur'ân sunuluyor. Onlar da emirlerinin, yasaklarının neler olduğunu ve nerede durulması gerektiğini bilmeden Fâtihâ'dan Kur'ân'ın sonuna kadar okuyup duruyorlar."¹⁶² Bu hadis sahabenin Kur'ân'ı

¹⁵⁶ Kayhan, s. 327.

¹⁵⁷ R. Paret, "Secâvendî", İA, X, 301.

¹⁵⁸ R. Sellheim, "al-Sadjawandi", The Encyclopaedia of Islam (New Edition) Leiden 1995, VIII, 739.

¹⁵⁹ "Aynu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Seb'i'l-Mesânî (Tefsîr-i İbn Tayfûr)", Dâyiratu'l-Ma'ârif-i Teşeyyu', Tahran 1373/1995, IV, 513.

¹⁶⁰ Kayhan, ay.

¹⁶¹ Abdullah b. Ömer b. Hattab (73/692) İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 347.

¹⁶² İbn Nehhâs, *el-Kat' ve'l-İ'tinâf*, s. 87

öğrendikleri gibi nerede vakf yapılması gerektiğini öğrendiklerine dair bir delildir ve bu sahâbeden sabit olmuş bir icmâdır.

Âlimler vakf ve ibtida ilmini bilip, öğrenme ve üzerine itinâ ile eğilmeye teşvik etmişlerdir. Yine âlimlerin büyük bir kısmı bu ilmi bilmeden kimseye fetvâ vermemeyi şart koşmuşlardır.¹⁶³ Zira Kur'ân'ın manaları bu ilim sayesinde bilinir. Şerî delilleri istinbât etmek ancak fâsılaları bilmekle mümkün olur.¹⁶⁴

Zerkeşî, Kur'ân ilimlerini doğru anlamayı, vakf ve ibtidâyı çok iyi bilmeye bağlar.¹⁶⁵ Bu sebeple tilâvet esnasında her âyet-i kerîmenin bitiminde vakfedip, bilahare devamındaki âyetten başlamak kârinin mutlaka uyması gereken âdâb kaidelerinden birisi olarak mütalaa edilir.¹⁶⁶ İbn Cezerî der ki, “Bizim imamlarımız, bize her âyette, nasıl vakf ve ibtida yapacağımızı öğretir ve bunu yaparken de parmaklarıyla işaret etmek suretiyle talîm ettirirlerdi. Evvelki meşâyihden bu şekilde bunu öğrenmek adettir.”¹⁶⁷ Hz. Alî (r.a) “*Kur'ân'ı ağır ağır oku*”¹⁶⁸ âyetine geçen “tertîl” kelimesinin, harflerin tecvidine ve vakf-ibtida yerlerinin bilinmesine delalet ettiğini söyler. İbn Enbarî ise, ‘Kur'ân'ı en iyi şekilde okumak, ondaki vakf ve ibtidâyı bilmektir’ der. Bu söz bu ilmin vâcib olduğuna delil gösterilmiştir. Kırâat ilminin tedrisinde ortaya çıkan cem¹⁶⁹ konusunda da bilhassa vakf ve ibtidâ yerlerinin bilinmesi zorunluluğu vardır, çünkü bir âyette kurrânın ihtilaf ettiği bir kelimenin bütün vecihlerini tamamlamak için çoğu kere âyet sonuna varmadan durmak gerekecektir.

Bu itibarla âyet ortasında duruş ve tekrar başlayış noktalarını iyi tespit etmek ve ona göre tilâvet etmek lâzımdır.¹⁷⁰ Bu da Arap gramerini ve diğer ilimlerin vermiş olduğu bilgiler dâhilinde bütüncül bir yaklaşımla konuya yaklaşma zaruretini ortaya çıkaracaktır.¹⁷¹

¹⁶³ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 225.

¹⁶⁴ Suyûtî, *İtkân*, I, 85.

¹⁶⁵ İmâm Bedrî'd-Dîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kurân* (Tahk.: Ahmed Ali), Dâru'l-Hadîs Yay., Kâhire 2006, s. 238; Mennâu'l-Kattan, s.186.

¹⁶⁶ Sofuzade, Seyyid Hasan Hulusi, *Mecmau'l-Âdâb* (Sadeleştiren: Muzaffer Odak), İstanbul ts., s.72.

¹⁶⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 225.

¹⁶⁸ 73. Müzzemmil, 4.

¹⁶⁹ Kırâat istilahında ‘cem’; rivâyetleri bir araya toplayarak okuma şeklidir. Hicri beşinci asırda ortaya çıkan bu usul, daha sonraki dönemlerde de kabul görmüş ve kıraat tedrisatında günümüze kadar süre gelmiştir. Geniş bilgi için bk., Tetik, *Kırâat İlminin Talimi*, İstanbul 1990, s.101 vd.

¹⁷⁰ Tetik, s.150.

¹⁷¹ Âyet-i Kerîmelerde vuku bulacak vakf ve ibtidâ hatalarından korunabilmek hususunda geniş bilgi için bk., İbn Cevzi, *Fünûnu'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987, s. 353 vd.

1.4. VAKF ve İBTİDÂ İLMİNİN GAYESİ

Kıraat ilminin en önemli alanlarından bir kabul edilen vakf ve ibtida ilmi sayesinde anlamı bozmadan hem nerede durulacağını hem de nereden başlanması durumunda anlamın sıhhate kavuşacağı bilineceğinden en iyi bir şekilde tilavet gerçekleşmiş olacaktır. Bu yönüyle vakf ve ibtida ilmi anlamın doğru olmasını amaçlamaktadır.

Bu ilim sayesinde Kur'ân'ın değişik şekillerde tefsir edilmesine imkân tanınmış olmakta ve böylece tefsir geleneği içerisinde yer tutmuş görüşlerin dışına çıkılarak farklı anlamlandırmalar mümkün olabilmekte ve anlam zenginliği oluşmaktadır. Bu sebeple bu ilmin gayelerinden birinin de âyetlerin mealini tespit ederken ve tefsir ederken anlam zenginliği katma olduğu söylenebilir.

Vakf ve ibtida ilminin Kur'an'ın indirilmiş olduğu Arap dil ve kaidelerinin gerektirdiği bir tarzda âyetlerin belirli yerlerinde durup başlamayı beceremeyen kişilere bir sistem sunarak onların yanlış düşme ihtimalini ortadan kaldırması da gayelerinden biridir.

Vakf ve ibidâ ilmi yerli-yersiz vakf edilmesi sebebiyle Kur'ân'ı dinleyen kişilerin akıllarına yanlış düşüncelerin gelme ihtimalini ortadan kaldırıp, yanlış düşünceleri bertaraf ederek bu kutsal kitabın indiriliş gayesine uygun olarak hidâyeti gerçekleştirmedeki rolünü yerine getirebilmesini amaçlar.

1.5. VAKF VE İBTİDÂ İLMİNİN BAĞLAYICILIĞI

Noktalama işaretlerine dikkat edilmeksizin okunan herhangi bir edebî metnin anlamının bozulacağı, ifadeyi işiten kişilerin metinde dile getirilmek istenen şeylerin çok daha farklı şekline muhatap olacakları, böylece metnin içinden çıkılmaz, çirkin bir şekle sokulacağı izahtan varestedir.¹⁷² Bu gibi şeylerin insanlara bir benzerini getirmeleri konusunda meydan okuyan bir edebî metin için söz konusu olmaması gerektiği ise açıktır.¹⁷³

Günlük konuşmada bile kişinin niyetine bakılmaksızın ifadesinin düzeltilmesinin o kişiden istenmesi, Yüce Allah'ın kitabı gibi eşsiz edebî bir metnin okunuşu esnasında bu gibi durumlara düşürmemesi için insanları ve âlimleri daha dikkatli olmaya

¹⁷² Abdurrahman, Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yay., Bursa 2009, s. 260.

¹⁷³ Nehhâs, s. 88.

yönelmiş ve Kur'ân'ı okurken nerelerde durulup nerelerde durulmayacağına öğrenilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.¹⁷⁴

Bir metinde yer alan ve ifadenin doğru bir şekilde dile getirilmesine yarayan noktalama işaretlerine benzetilebilecek vakfların okuyuşta dikkate alınmaması sebebiyle ortaya pek çok anlam kayması ve anlam tahrifi çıkmaktadır.

Bu durumlara örnek olarak şu ayetler zikredilebilir;

“*(Hakk'a çağrıya) olumlu cevap verenler, ancak (seni gönülden) dinleyip kulak verenlerdir. Ölüler ise, ancak Allah diriltir; sonra da hepsi O'na döndürülürler*”¹⁷⁵ meâline ancak *يَسْمَعُونَ* fiiliyle vakf yapıp *وَالْمَوْتَى* kelimesiyle ibtida yapılmasıyla ulaşılır. Vakf ve ibtidâyâ dair herhangi bir uygulamaya yer verilmemesi durumunda anlamın karışması ihtimali doğmaktadır. Yani fasl edilmesi durumunda anlam, “(Hakk'a çağrıya) olumlu cevap verenler, ancak (seni gönülden) dinleyip kulak verenler ve ölülerdir. Allah onları diriltir; sonra da hepsi O'na döndürülürler” şeklinde olacak ve fesada uğrayacaktır.

“*Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin, çünkü bütün güç Allah'ındır*”¹⁷⁶ âyetinin okunuşunda *قَوْلُهُمْ* kelimesinde ilk cümle bitmekte sonra yeni bir cümle başlamaktadır. Ancak iki cümle arası ayrılmadan (vakf yapılmadan) okunduğunda ortaya anlatılmak istenenden çok farklı (Onların, şan ve şeref bütünüyle Allah'ındır sözü seni üzmesin) bir anlam çıkmaktadır. İfadenin doğru bir şekilde ortaya çıkması ancak ilk cümle sonunda durulması, sonra ikinci cümlenin okunmasıyla mümkün olmaktadır.

“*الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* *Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.*”¹⁷⁷ Burada cümle bir önceki âyetin sonunda tamam olmaktadır. Bu durum dikkate alınmayarak vakf yapılmadan iki cümle birleştirildiğinde sonraki âyette yer alan cümle bir önceki cümlenin sıfatı durumuna

¹⁷⁴ İbnü't-Tehhân, Ebü'l-Abbas Abdülaziz b. Ali b. Muhammed, *Nizâmü'l-edai fi'l-Vakf ve'l-ibtidâ* (Tahk: Ali Hüseyin Bevvâb), Riyad 1406/1985, s. 21.

¹⁷⁵ 6. En'âm Süresi, 36

¹⁷⁶ 10. Yunus, 65.

¹⁷⁷ 2. Bakara, 274-275.

gelmekte ve mana tamamen değişmektedir. (Ribâ yiyen kimseler hiçbir zaman mahzun da olamazlar.)

“Allah, çocuk edindi” وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَائِمُونَ dediler. O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir.”¹⁷⁸ Burada biri müşriklere diğerleri yüce Allah'a ait cümleler aynı âyet içerisinde yer almaktadır. Aralarını ayırmaksızın okunması halinde Allah'ı tenzih eden ifade (O her şeyden münezzehtir.) müşriklerin ağızından çıkan sözün sıfatı olma özelliği kazanmaktadır. Böylece anlam ters çevrilmektedir: O zalimler “Allah kendisine çocuk edindi, haşa O her şeyden münezzehtir, yerde ve gökte ne varsa O'nundur” dediler.

Yukarıda verilen örnekler Kur'an'ın okunuşu (orijinal lafzın seslendiriliş) esnasında vakf yerlerine dikkat edilmemesi durumunda ortaya ne gibi durumların çıkabileceğine işaret etmektedir.

Vakflar yukarıda vurgulandığı gibi Kur'an'da bir nevi noktalama görevi görerek anlamın nerelerde bitmediğini, nerelerde tamam olduğunu, cümleler arasında anlam bakımından ilişkiyi dikkate alarak göstermektedir. Bu sebeple Kur'an metninde anlama konulan duraklar görevi görmektedirler. Kur'an metninin orijinal yapısının (nazmının) en önemli özelliklerinden olan ve Kur'an'a kendine has ses güzelliği sağlayan fâsılalar ise çoğunlukla gramatik anlamda birer cümle değildirler. Bu sebeple de anlam çoğu kere birden fazla âyet içerisinde ortaya çıkabilmektedir. Daha sonraları fâsıla yerlerinin belirtilmesi ve buralara son yüzyılda âyet numaralarının konulmasıyla Kur'an tercümelerinin fâsılalara göre yapılması bir nevi adet hâline gelmiştir. Bu durum mânânın fâsılalara uymadığı pek çok yerde anlam bozulmalarına, tercüme yanlışlarına, ifade ve üslupta düşüklüklere yol açmaktadır. Hâlbuki metinde yer alan vakflar mânâyı gözetmekte, cümlenin bittiği yerleri işaret etmektedirler.¹⁷⁹ Bu yönüyle vakf ve ibtidâya riâyet ederek Kur'an'ın tilâvet edilmesi; anlamın doğru, yanlış düşüncelerin ortaya çıkma ihtimalini engellemeye yönelik olarak kişileri bağlayıcı bir durum haline gelmektedir.

Bu ilimle ilgili olarak asıl ele alınması gereken konu âyet başlarının başlı başına birer durak olup olmadığı, âyet sonlarında vakf yapmanın mecburiyet durumunun ne

¹⁷⁸ 2. Bakara, 116.

¹⁷⁹ Güney, s. 82-83.

olacağı Peygamber (sav.)'in âyet sonlarında vakf yaptığına dair görüşün nasıl anlaşılması gerektiğidir.

“Hz Peygamber (sav.) okuyuşunu bölerdi”¹⁸⁰ anlamındaki hadisi delil getirerek İmam Beyhâki ve ehl-i edânın çoğuna göre âyet sonlarında durmak ve daha sonraki âyet başıyla ibtida yapmak mutlak olarak caizdir. Durumu biraz daha farklı boyutta ele alan kimi âlimler ise nakli değil de lafız ve mana ilişkisini göz önünde tutmuşlar âyet sonlarının daha ilerideki ifadelerle lafzî bir taalluk varsa ve anlam da bozuluyorsa vakf caiz değildir demişlerdir. Durulduğunda anlam bozulmuyor fakat sonrasında başladığında anlam bozuluyorsa durulur ve geriden alınarak devam edilir.¹⁸¹ Nefes almaksızın âyet sonlarında sekt yapmak mutlak olarak caizdir. Bu âyet sonlarını beyan etmek içindir.¹⁸² Ayet sonlarında durmanın hükmü âyet sonu olmayan yerlerdeki gibidir. Ayet sonunda anlamın bitip bitmediğine, sonrasında ilgisinin olup olmadığına dikkat edilir. Eğer cümlenin kendisinden sonrasında lafzî bir alakası varsa anlam bitmemiş olacağından burası âyet sonu olsa da burada durulmaz. Ancak lafzî bir taalluk yoksa durulabilir. Aralarında M. Tayfur es-Secâvendî, Ebû Muhammed Hasen b. Ali b. Said el-Ammânî, Zekeriyya el- Ensârî, Ahmed b. Abdilkerim el-Uşmûnî gibi âlimlerin bulunduğu çoğunluk tarafından tercih edilen bu görüş sahipleri Mushaf-ı şerife âyet sonları olduğu gibi âyet içlerinde de anlamı takip ederek vakf işaretleri koymuşlardır. Fakat bu âlimlerin tespit etmiş oldukları vakf çeşitlerinde bir birlik söz konusu değildir. Kimi âlimin hasen dediğine kimi kâfi, kiminin kâfi dediğine de kimi tâm vakf demiştir. Her ne kadar vakf ve ibtida ilmini bağlayıcı olarak tespit etsek de bu kuralların herkes tarafından genel geçer olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Hatta kimi âlimler daha farklı bir bakış açısı getirerek Ebû Yûsuf'un (182/798) Kur'ân'da vakf yapılan yerler takdir edip bunları tâm, nâkıs, kabîh vb. şeklinde isimlendirmenin bidat; bu şekilde adlandırılan ve buna göre uygulama yapanın da bidatçı olacağı görüşündedir. Ona göre itirazın dayanağı Kur'ân'ın mucize olmasıdır. O bütündür; tümü de Kur'ân'dır, bir parçası da Kur'ân'dır. Tümü de tâm-hasendir, parçası da tâm-hasendir¹⁸³, demektedir. Bu görüşe itiraz edilmiştir. Alemuddîn es-Sehâvî de tek bir kelimenin i'câzdan nasibinin olmayacağını; muciz olanın hayran bırakan doku ve harikulade nazm

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Vitr*, 20; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 23.

¹⁸¹ Mahmûd Husarî, *Meâlimü'l-İhtidâ ilâ Ma'rifeti'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, Kahire ts., s. 52.

¹⁸² Husarî, s. 54.

¹⁸³ Sehâvî, Ebû'l-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed b. Abdüsselam, *Alemu'l-İhtidâ fî Marifeti'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* (Tahk: Ali Hüseyin el-Bevvâb) Mektebetü't-Turâs, Mekke ts., II, 552.

olduğunu; i'cazın tek başına terimelerde olmayacağını söylemiştir. “Bütünü tâm-hasen olduğu gibi cüzü/parçası da tâm-hasendir” sözüne gelince; birisi (إذا جاء) okusa ve vakf yapsa, bu söz tâm ve Kur’ân mıdır? diye sorulduğunda “Evet” denilecek olsa, “Peki, konuşan (إذا جاء الشتاء) demek istemişse ne olacak?” denilmez mi? İşte, Kur’ân kelimeleri, münferid olarak insan sözünde de mevcuttur. Ancak ne zaman ki bunlar bir araya gelip nazm oluşturur; o zaman başka sözlerden ayrılır ve kendisindeki muciz olma vasfı ortaya çıkar.¹⁸⁴

1.6. VAKF VE İBTİDA İLMİNİN DİĞER İLİMLERLE İLİŞKİSİ

Vakf ve ibtida ilmine vâkıf olmak birçok ilmi bilme zaruriyetini ortaya çıkarır, zira bu ilim diğer ilimlerle ilişki içerisindedir. Bu ilişki görmezden gelinip diğer ilimlerle olan bağı koparıldığında bu ilmin inceliklerini kavramak bu ilimde maharet sahibi olmak mümkün değildir. İbn Mücahid (324/ 935)¹⁸⁵ bu hususta şunları ifade etmektedir: “ Vakfın tamamen uygulanması ancak Kur’ân kıraatlerini, tefsir ilmini, bir kısmının diğerinde özetlendiği kıssaları, Kur’ân’ın inmiş olduğu dili aynı şekilde fıkıh ilmini bilen dilbilimcilerle gerçekleştirir.”¹⁸⁶

1.6.1. Kıraat ve Tecvid İlmiyle Olan İlişkisi

1.6.1.1. Kıraat İlmiyle İlişkisi

Bu konu üzerinde yapılan araştırmalar vakf ve ibtida ilminin kıraat ilminin bir parçası olarak algılandığı ve bu ilmin daha çok kıraat ilmiyle olan ilişkisine vurgu yapıldığını göstermektedir. Bu doğru olmakla beraber bazı eksikliklere sebep olabilecek bir eğilimdir, zira bu ilim, kıraatin manaya uygun olmasını sağlamakta dolayısıyla âyetlerin doğru anlaşılabilmesine imkân vermektedir. Buradan hareketle bu ilmin Kur’ân’ın anlamı ve tefsiri üzerindeki ciddi etkisi göz ardı edilemez. Tefsirle ilgisi olan diğer bazı disiplinlerle olan alakası da buradan gelmektedir.¹⁸⁷ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ وَالْعَيْنَ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ¹⁸⁸ Bu âyette şâyet وَالْعَيْنَ kelimesi nasp edilirse tam bir vakf olur. إِنَّ النَّفْسَ بِالْأَنْفِ ifadesinde durulup daha sonra

¹⁸⁴ Sehâvî, II, 553.

¹⁸⁵ Ahmed b. Mûsâ, Ebû Bekr b. Mücâhid, zamanındaki kuraların hocası olup “*Kıraâtü'l-Kebîr*” adlı bir kitabı vardır. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Mısır 1932, I, 139)

¹⁸⁶ Dâni, s. 58

¹⁸⁷ Veli Kayhan, Vakf ve İbtida İlmi ve Kur’ân Tefsirindeki Yeri, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, s. 300.

¹⁸⁸ 5. Maide, 45.

وَالْعَيْنِ kelimesinin merfû okunması durumunda وَالْعَيْنِ kelimesi ibtidâî bir kelâm olur ve bundan öncesi Tevrat için geçerli olup sonrası da müslümanlar hakkında hüküm olur.

1.6.1.2. Tecvid İlmiyle İlişkisi

Okunacak Kur'ân metninin harf ve kelimelerinin haklarını tam verebilmek ve tezyînatlarını en güzel şekilde gerçekleştirebilmek için tecvid disiplini doğrultusunda yavaş yavaş doğru teleffuzla seslendirilip, o metnin içeriği ile verilmek istenen mesajın düşünce düşünce büyük bir kalp huzuru içerisinde okunması gerekir. Bu da ancak tecvid kurallarının yerli yerince uygulanması ve bu hususta gereken özeni göstermekle sağlanır. Kur'ân-ı Kerîm okurken, "Duruş ve durulan yerden başlayarak devam etme" bilgi ve becerilerini konu alan vakf ve ibtidâ ilmi, bu derece öneme haiz tecvidin temel meselelerinden biri haline gelmiş ve tecvîd kitapları arasındaki yerini almıştır. Tefsir ve diğer Kur'ân ilimlerinde yeterli bilgi düzeyinde olmayanlar, bu konuda sıkıntı çekmemek için, âlimler tarafından öngörülen ve tecvid ilmi içerisinde yer alan vakf ve ibtidâ ilmine dair kuralları bilerek bu yöntemlerden yararlanma durumundadırlar.

1.6.2. Nahiv İlmiyle İlişkisi

Muzafun ileyh olmadan muzaf üzerinde durulmaz. Ref eden âmil olmadan merfû, merfû olmadan da ref eden âmil üzerinde durulmaz. Nasb eden âmil olmadan mensub, mensub olmadan da nasb eden âmil üzerinde durulmaz. Te'kîd olmadan müekked üzerinde, ma'tûfun aleyh olmadan matuf üzerinde, ismi olmadan inne ve ehvâtühâ haberi olmadan da bunların ismi üzerinde durulmaz. İstisnâ olmadan müstesna minh üzerinde, tefsîr olmadan müfesser anh üzerinde, sılası olmadan mevsul üzerinde, hakkında sorulan şey olmadan soru edatı üzerinde, şart ve ceza edatları arasındaki fiil olmaksızın ceza edatı üzerinde, kısacası kendisinden önceki şeye taalluk eden şey (sonrasını bırakıp) üzerinde vakf caiz değildir.¹⁸⁹ Bu vakf kurallarının uygulanması ancak nahiv ilminin bilinmesiyle gerçekleşebilir. Mesela, الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا فَيَمَّا لِلنَّبِيِّ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الْآيَاتِ الَّذِيْنَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا¹⁹⁰ âyetinde عِوَجًا kelimesi üzerinde vakf edilir daha sonra فَيَمَّا ile okumaya başlanırsa anlam bulanıklığı yaşanmaz. Böyle okunması فَيَمَّا

¹⁸⁹ Dâni, s. 58.

¹⁹⁰ 18. Kehf, 1-2.

kelimesinin *عَوَجًا* kelimesine sıfat olma ihtimalini ortadan kaldırır, zira “eğrilik” kelimesine “dosdoğru” kelimesinin sıfat olması aklen mümkün değildir.¹⁹¹

1.6.3. Tefsir İlmiyle İlişkisi

Kur’ân’ı tilavet eden kişinin tefsir ilmiyle de ilgili derin bilgi sahibi olması ve bu ilmin inceliklerine vâkıf olması gerekir. *قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ* âyetinin *سَنَةً* kısmında vakf yapılırsa topluluğun şehirden mahrum edilme süresinin kırk yıl olduğu sonucuna varılır. Fakat vakfin *قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ* kısmında yapılması durumunda o beldenin, sözü edilen topluluğa ömür boyu haram kılınacağı anlamı çıkar.¹⁹³ Bu durum vakf ve ibtidâ ilminin tefsir ilmiyle ne denli iç içe olduğunun bir göstergesidir.

1.6.4. Meâni İlmiyle İlişkisi

Kurrânın çoğu âyet başı olmasa dahi mana ile vakf yapmayı tercih etmişlerdir. Daha sonra gelen âlimlerden bazıları bu duruma “Bu sünnete muhaliftir çünkü Allah Rasûlü (sav.) her âyet sonunda vakf ederdi; *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* der dururdu, *الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* der yine dururdu” diyerek itiraz etmişlerdir. Ebû Dâvud¹⁹⁴ ve Tirmizi¹⁹⁵, nin tahrir ettiği bir hadiste de Ümmü Seleme aynı doğrultuda rivâyette bulunmuştur: “Peygamber (sav.)’in kıraati âyet âyetti.” Bunun manası da Allah Râsûlü’nün âyet başlarında durarak Kur’ân’ı tilâvet ettiğiidir.¹⁹⁶

Kur’ân âyet sonlarının çoğu ya tam ya da kâfi vakftir. Bu genelde Vâkiâ Sûresi gibi kısa âyetlerden müteşekkil sûrelerde görülür. Her ne kadar kendisinden sonrasıyla alakası olsa da âyet sonlarında vakf etme en iyi duruş biçimidir. Nitekim kurrâdan bazıları da âyet sonlarında durma ve Allah Rasûlü’nün sünnetine tabi olmanın daha evlâ olduğu görüşündedir. “Şua’bü’l-Îmân” ve diğer eserlerinde Beyhâkî bu durumu ifade edip kendisinden sonra ilgisi olsa da âyet başlarında vakf etmeyi tercih eden âlimlerdendir.¹⁹⁷

¹⁹¹ Zerkeşi, s. 238.

¹⁹² 5. Mâide, 26.

¹⁹³ Dâni, s. 58.

¹⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Vitr*, 20.

¹⁹⁵ Tirmizi, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 23.

¹⁹⁶ Zerkeşi, s. 241.

¹⁹⁷ Zerkeşi, s. 241.

1.6.5. İslâm Hukukuyla İlişkisi

Vakf ve İbtidâ ilminin fıkıh ilmiyle de sıkı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu ilişkiye örnek olarak Bakara sûresinin 196.ayetini verebiliriz. ... وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ... ayetinde bulunan وَالْعُمْرَةَ kelimesini bir başlangıç ifadesi olarak değerlendirdiğimizde öncesindeki وَأَتِمُّوا الْحَجَّ¹⁹⁸ üzerinde durulup وَالْعُمْرَةَ lafzının merfû okunması üzerine vakf-ı hasen meydana gelmiş olur. Buna göre Umre değil sadece Hac vacip olur. Kıraat imamlarından Şa'bî ve Âmir böyle okumuşlardır. İlim ehli bu ayeti şöyle yorumlamışlardır: “Allah Teâlâ, menâsikleri yerine getirilmek suretiyle Haccın tamamlanmasını emretti. Daha sonra sevabının çok olması ve yapılmasına teşvik etmek amacıyla Umre'nin Allah için olduğunu yeniden haber verdi.” Fakat Umre kelimesini, Hac kelimesi üzerine atfederek nasp üzere okuyan kıraat imamlarının geneline göre sadece Hac değil Umre de vücûbiyyete dâhil olur. Bu durumda anlam, “Hacı da, Umreyi de Allah için tamamlayın” şeklinde olur.¹⁹⁹

Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurulmasını ifade eden Nûr Sûresi'nin 4. âyetinde وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا ج diyerek vakfedilmesi durumunda yalancı şahitlerin ebedî olarak şahitliklerinin kabul edilmeyeceği sonucuna ulaşılır.²⁰⁰ Şâyet أَبَدًا kelimesinden önce vakf yapılırsa şahitliğin kabul edilmeme süresi ebedî olmaktan çıkar ve kendisinden sonraki هُمُ الْفَاسِقُونَ cümlesiyle “Onlar ebedî olarak fâsık kalacaklardır” şeklinde bir anlam alır.

1.6.6. Kelâm İlmiyle İlişkisi

Vakf ve ibtidâ ilminin ayetlerden itikâdi konularla ilgili çıkarım yapmada önemli bir etkisinin olduğunu görürüz. Cümle içerisinde çeşitli yerlerde durulması, ayetlerden çıkarılan anlamları etkilemektedir. Her mezhep, vakf ve ibtidâ yapılan yerlere göre kendi görüşleri doğrultusunda yorumlar yapmış, kendi görüşünün doğruluğunu ortaya koymak amacıyla bu ilmin geniş birikiminden faydalanmıştır. Örneğin, “Ama tövbe edip iman eden ve salih amel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur”²⁰¹ anlamında ayet sonundaki من المفلحين de vakf-ı tam vardır. Zira lafız ve mana yönüyle bir sonraki cümle öncesinden farklılık arz eder. Aynı

¹⁹⁸ 2. Bakara, 196.

¹⁹⁹ Uşmûnî, s. 87.

²⁰⁰ Zerkeşî, s. 238.

²⁰¹ 28. Kasas, 67.

şekilde, devamında bulunan مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ'da, Allah'ın değil, mahlûkatın yaratma ihtiyarını nefyeden مَا olduğu için يَخْتَارُ'da da vakf tamdır. Yani, onların seçim hakları yoktur, bilakis fiillerini seçmek Allah Teâla'ya aittir. O, yaratmalarındaki hikmetlerin tüm yönlerini en iyi bilendir. Yarattıklarından hiç kimsenin bu konuda bir seçim hakkı söz konusu değildir.

Ebu'l Hasan Şazelî şöyle der: “Kişinin seçimlerinin tümü Allah'a gider. Her kim bir şey istese, ona ulaşip ulaşamayacağını bilemez. Kişi istediği şeye ulaşsa o şey daim olacak mı olmayacak mı bilemez. O şey ömür boyu daim olsa, hayırlı mı değil mi bilemez. Dolayısıyla, hayır Allah'ın dilediğindedir. يَخْتَارُ 'da vakf yapmak Ehl-i sünnetin görüşüdür. Burada vakfın terk edilmesi ise Mutezilenin görüşüdür. Yalnız Ehl-i Sünnet âlimlerinden olan Taberi مَا'nın nafiye olmasını ve öncesinde vakf yapılmasını men ederek şöyle der: “Bu takdir, ‘gelip geçmiş yaratmalarda onların seçim hakkı yoktur, gelecekte olanlarda vardır’ şeklindeki bir mananın ortaya çıkmaması içindir.” Bu görüş İbn Cerir'in İbn Abbas'tan rivayetinde de mevcuttur. Buna göre Taberî'nin görüşü doğrultusunda مَا harfi nasp mahallinde ve aid zamiri mahzûf olarak mevsule kabul edilmiş olup öncesinde vakf yapılmaz. Mana, “مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ فِيهِ” “Allah, onların, o konu hakkındaki seçtikleri şeyleri seçer” şeklinde olur ve bu cümlenin amili يَخْتَارُ fiili olmuş olur. Şayet مَا masdariyye kabul edilirse de durum aynıdır. Mana, “Allah onların seçimlerini seçer” şeklinde olur.²⁰²

Görüldüğü gibi vakf ve ibtida ilminin Kur'ân'ın âyetleri ile yakın ilişki içerisinde olması birçok ilimle beraber mütalaa edilmesine sebep olmuştur. Bu ilimlere vâkıf olmak isteyenlerin vakf ve ibtida ilmini göz ardı etmesi ve bu sayede sağlıklı bir sonuca erişmesi mümkün değildir.

---

²⁰² Uşmûnî, s. 446.

İKİNCİ BÖLÜM

VAKF ve İBTİDÂ ÇEŞİTLERİ

2.1. VAKF İŞARETLERİ

Kur'ân okuyan herkesin Arapça bilemeyeceği, dolayısıyla Arap dilinin inceliklerine vâkıf olamayacağı yönüyle bakıldığında vakf işaretlerinin önemi anlaşılacaktır. Bu nedenle kiraatle ilgili eser veren yazarlar bu konu üzerinde önemle durmuş, Kur'ân okuyuşu sırasında durulması ve durulmaması gereken yerlerle ilgili bir takım işaretler geliştirmişlerdir. Aynı konuyla ilgili birçok müellif tarafından eserler yazılmış olmasına rağmen Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 1165) tarafından düzenlenen işaretler kabul görmüş ve daha sonra yapılan birtakım harf ilaveleriyle beraber İslâm dünyasında kullanılmıştır. Kur'ân'a sonradan konulan bu işaretler "secavend" olarak adlandırılmıştır. Gerçi vakf ve ibtidâ ile ilgili ilk eser el-Kisâî (ö. 804)'nin hocası Muhammed b. Hasan er-Ruâsî'e aittir.²⁰³ Aynı konuyla ilgili birçok müellif tarafından eserler yazılmış olmasına rağmen Secâvendî (ö. 1165) tarafından düzenlenen işaretler kabul görmüş ve İslâm dünyasında kullanılmıştır.

Secavendînin yaptığı bu taksimatın geniş kabulü ve kullanan kesimin genişlemesiyle beraber bu işaretlerin daha kolay bir şekilde hatırlanıp, benimsenmesi amacıyla çeşitli yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Dârü'l-Mesnevî Bölümü no: 4'te kayıtlı bir yazma içerisinde 331b yaprağında bulunan ve altı beyitten oluşan bir manzûme secavendle ilgilidir. Manzûmenin şâiri belli değildir ve şiirde mahlas da kullanılmamıştır. Şiire bir başlık verilmediği gibi, manzûmenin telif tarihi de bulunmamaktadır. Öğreticilik vasfı bulunan manzûmenin dili oldukça sade ve anlaşılır özelliktedir. *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle ve mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan bu manzûmede altı vakf harfine yer verilmiştir. Bu harfler şunlardır: Cim, Ze, Tı, Sâd, Mîm ve Lâmelif.

Bu altı harfin dışında da vakf işaretleri kullanılmakta olmasına rağmen şair sadece altı harften bahsetmiştir. Bu yönüyle baktığımızda şairin yaptığı bu tasnif,

²⁰³ Bk., Karaçam, s. 321.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۖ وَالْمَوَالِي يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ تَمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ²⁰⁶

(ط) **Vakf-ı Mutlak:** Geçmek için bir gerekçe yoktur, durulmalıdır anlamı taşır. Durulduğunda, her iki tarafın da, mana yönüyle birbirinden bağımsız olabileceği yerlerde bulunur.

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ ۗ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ²⁰⁷

(ج) **Vakf-ı Câiz:** Hem vakfin, hem de vaslın (geçmenin) mümkün olabileceği, bununla birlikte, vakfi tercih etmenin öngörüldüğü yerde bulunur.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۗ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ²⁰⁸

(ز) **Vakf-ı Mücevvez:** Aynı şekilde hem vakfin, hem de vaslın mümkün olabileceği, bununla birlikte, vaslı tercih etmenin öngörüldüğü yerde bulunur.

وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ ۖ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ²⁰⁹

(ص) **Vakf-ı Murahhas:** Ayetin uzun olması ve nefesin yetişmemesi gibi durumlarda, vakf yapmaya ruhsat vermek için konmuştur. Aksi halde geçmek daha uygundur.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۚ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ²¹⁰

Bu vakf çeşitleri ve işaretlerinin dışında, başka işaretler de kullanılabilir.

(ل) Bulunduğu yerin her iki tarafı da, mana yönüyle birbiriyle alakalı olduğunda bu işaret görülür.

الَّذِينَ تَتَوَفَّيهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ لَا يَقُولُونَ سَلَامًا عَلَيْكُمْ²¹¹

Âyet ortasında bulunduğunda; Burada durma! Eğer zaruret gereği durursan, biraz geriden alarak devam et, anlamı taşır. Âyet sonunda bulunduğunda; durabilirsin, fakat okuyuşu burada bitirme, geriye gelmeden bir sonraki âyete devam et, mananın tamam olduğu bir yere kadar git, anlamı taşır.

(ف) Mana itibariyle durmanın uygun olabileceği yerlerde bulunur.

²⁰⁶ 6. En'âm, 36.

²⁰⁷ 27. Neml, 47.

²⁰⁸ 18. Kehf, 13.

²⁰⁹ 38. Sâd, 4.

²¹⁰ 10. Yûnus, 107.

²¹¹ 16. Nahl, 32.

قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۚ قَفَّ فَلَا تُنَارِ فِيهِمْ²¹²

(ع) Rukû‘ işareti denir. Bir mevzunun tamamlandığı ve diğerinin başladığı yerlerde bulunur. Namazda iken konuyu tamamlayıp sonra rukûya gitmeye yardım ettiğinden bu isim verilmiştir.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ²¹³

Hatim ve aşır okurken, başlayış ve bitiriş yeri tayininde veya herhangi bir yeri ezberlerken, ders başı ve sonu olarak da bu işareti esas almak uygun olur.

(:: ::) Vakfî Mu‘âneka: Birbirine yakın iki ayrı yere konan, üçer noktadan ibarettir. Hangisinde durmak tercih edilecekse, diğerinde geçmeyi öngörür.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۚ فِيهِ ۚ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ²¹⁴

(صلى) Vasl işaretidir. Vasl evlâ vakf câizdir. Durulursa geriden alınmaz.²¹⁵

2.2. YAPILIŞ AMACI BAKIMINDAN VAKFIN ÇEŞİTLERİ

2.2.1. Vakf-ı İztırârî

Kârinin, Kur’ân ayetlerinin mana boyutunu gözetmeksizin tilavet esnasında meydana gelen nefes kısılması, unutma veya devam etmeye güç yetememe gibi herhangi bir zaruri sebeple yaptığı vakfa denilir. Diğer bir tarife göre, kelâm ne mana ne de lafız yönünden tamam olmadan, zarûrî bir sebeple yapılan vakftır.²¹⁶ Bu durum herhangi bir yere has olmayıp nefes nerede kesilirse orada ıztırârî vakf gerçekleşmiş olur. Bu zaruretın ortaya çıkmasıyla beraber mana tamam olmadan bile bir kelimedede vakf caiz olur. Şu kadar var ki mananın tamam olmaması halinde vakf yapılan kelimededen veya başlamaya müsait değilse, manaya uygun daha evvelinden başlamak gerekir.²¹⁷ Ancak bunun aksi şekilde davranan kıraat âlimleri de vardır. Örneğin İmam Hamza (156/772)’nin kıraatinde, ortasında veya sonunda hemze bulunan her bir kelimedede hemzeyi teshil etmek istediğinde –mananın tamam olmadığını bir şekilde

²¹² 18. Kehf, 22.

²¹³ 8. Enfâl, 28.

²¹⁴ 2. Bakara, 2.

²¹⁵ Çetin, s. 269-271.

²¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226.

²¹⁷ Karaçam, s. 328; Temel, s. 66.

ihsas eyleyerek- vakf yaptığı, dahası muzâf-ı ileyhten ayırıp muzâfta vb. yerlerde vakf yaptığı rivâyet edilmektedir.²¹⁸

2.2.2. Vakf-ı İhtiyârî

İki ifade arasını vakf yapmayı kastederek hiçbir zarurî sebep olmaksızın, tercihe ve seçime bağlı olarak yapılan vakf çeşididir. Bir diğer ifadeyle anlatımın sona ermesi sebebiyle yapılan vakfa denilir. Bu da mananın tamam olmasına dayanır.²¹⁹ İbnü'l-Cezerî bunu, “Kelâmın tamam olduğu vakfa denilir”²²⁰ şeklinde tarif eder.

Genel olarak vakf ifadesi geçtiğinde kastedilen de bu olmalıdır. Diğer vakf çeşitleri içerisinde üstün tutulan, bakış açısına bağlı olarak taksimi yapılan da budur.²²¹

2.2.3. Vakf-ı İhtibârî

Buna imtihan için yapılan vakf denilir. Bir üstadın huzurunda, herhangi bir kimsenin kıraatindeki bilgisini ve maharetini öğrenmek maksadıyla, şayet bir özür sebebiyle vakf yapmaya mecbur kalmışsa, vakfi niçin yaptığını anlama için yapılan vakflara bu isim verilmiştir.²²²

2.2.4. Vakf-ı İntizârî

Bir kelime üzerinde, muhtelif rivayetleri cemettiği zaman başkasını ona vakfetmek için yapılan vakfa denilir.²²³

2.2.5. Vakf-ı Ğufrân

Peygamber (sav.)’in Allah’a duâ etmek ve niyazda bulunmak amacıyla yaptığı vakfa denilir. Ğufrân vakfı Kur’ân-ı Kerîm’de on yerde bulunur.²²⁴

2.2.6. Vakf-ı Muânaka

Ayet içerisinde bir ifadenin anlatımında birbirine alternatif iki durak bulunmasıdır. Bu duaklardan öncesinde durulduğunda sonrasında, sonrasında

²¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 225, Suyutî, s. 255; Kayhan, s. 312.

²¹⁹ Kayhan, s. 312.

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 225.

²²¹ Suyutî, s. 255; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 225.

²²² Karaçam, s. 328; Temel, s. 66.

²²³ el-Minah, s. 63; *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd*, s. 156 vd., Karaçam, s. 328.

²²⁴ Temel, s. 82.

durulduğunda öncesinde vakf yapılmaz. Örnek olarak *فِيهِ لَا رَبِّبَ* verilebilir. Burada *فِيهِ لَا رَبِّبَ* üzerinde durulduğunda *فِيهِ* üzerinde de durulduğunda *فِيهِ لَا رَبِّبَ* üzerinde vakf yapılmaz.²²⁵

2.2.7. Vakf-ı Cibrîl

Sehâvî şöyle demektedir: “Kur’ân okuyucusunun Cebrail (a.s)’ın vakf ettiği yeri bilmesi gerekir ki bu yerde Âl-i İmrân sûresinde bulunan *قُلْ صَدَقَ اللَّهُ* tır. Cebrâil (a.s) daha sonra kıraatine *فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ* şeklinde devam etmiştir.²²⁶

2.2.8. Vakf-ı Nebî

Uşmûnî Cibril (a.s) vakfettiği yeri belirtmesinin hemen akabinde Allah Rasûlü’nün vakfettiği şu dokuz ayeti vermektedir:

أَيُّنَ مَا تَكُونُوا ile vakf eder *(Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın!)*²²⁷ ile vakf eder *يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا* (Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir) ile ibtidâ,

سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ (Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem)²²⁸ ile vakf eder, *إِنْ كُنْتُ فَلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ* (Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin.) ile ibtidâ

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ (De ki, işte benim yolum budur! Ben de, Allah'a davet ediyorum)²²⁹ ile vakf eder, *عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي* (Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah’a çağırırız.) ile ibtidâ,

كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ (İşte Allah, böyle misaller verir)²³⁰ ile vakf eder, *لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ* (Rablerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır) ile ibtidâ,

لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ (Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır) ile de ibtidâ,

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا (Hiç mü’min, fasık gibi olur mu?)²³² ile vakf eder, *لَا يَسْتَوُونَ* (Bunlar elbette eşit olmazlar) ile de ibtidâ,

²²⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237; Kayhan, s. 324.

²²⁶ Uşmûnî, s. 18.

²²⁷ 2. Bakara, 148.

²²⁸ 5. Mâide, 116.

²²⁹ 12. Yûsuf, 108.

²³⁰ 13. Ra’d, 17.

²³¹ 16. Nahl, 5.

²³² 32. Secde, 18.

ثُمَّ آدَبَرَ يَسْعَى فَحَشَرَ (Sonra sırt dönüp koşarak gitti ve hemen (adamlarını) topladı)²³³ ile vakf, فَنَادَى فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى (Onlara, “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi) ile ibtidâ, لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ (Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır)²³⁴ ile vakf, تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ (Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner) ile de ibtidâ yapmıştır. Hz. Peygamber (sav.) çoğu ayet sonu olmayan bu yerlerde kasıtlı olarak vakf yapmıştır. Bu da ancak Allah’ın kendisine bahşetmiş olduğu ledünni bir ilim vasıtasıyla olmaktadır. Buna göre fiil ve sözlerin tümünde O’na tabi olmak sünnettir.²³⁵

2.2.9. Vakf-ı Beyân

Vakfetsizinin anlaşılmayan bir manayı açıklamak, beyan edip ortaya çıkarmaktır. Fetih sûresi 9. âyetindeki “وتوقروه” (Ve O’na yani Peygamber (s.a.v)’e saygı gösteresiniz diye) kelimesinde vakf gibi ki burada vakfetmek iki zamir arasını ayırır. Şöyle ki; bu kelimedeki mef’ul zamiri Peygamberimiz (s.a.v)’e aittir. Sonrasındaki “وتسبحوه” (Ve O’nu yani Allah’ı tesbih edesiniz diye) ifadesindeki mef’ul zamiri ise Allah’a aittir. Söz konusu kelimedeki vakfetmek kastedilen bu manayı ortaya çıkarır.²³⁶

2.3. LAFIZ VE MANA YÖNÜYLE VAKF ÇEŞİTLERİ

Vakflar lafız ve mana ilişkisi gözönünde bulundurulduğunda şu dört kısımda incelenirler:

2.3.1. Vakf-ı Tam

Kendisinden sonrası ile lafzen ve ma’nen bağlantısı olmayan yerde; başka bir ifadeyle; sözün her bakımdan tamam olduğu yerde yapılan vakfa denilir.²³⁷ Söz lafız olarak da mana olarak da tamam olduğundan dolayı bu ad verilmiştir. “Buna muhtar vakf” da denilmiştir.²³⁸ Bu sebeple kendisinden sonraki cümleyle söze başlanabilir.²³⁹ Bundan dolayı vakf-ı tam çoğunlukla konuların bitiminde ve anlamı tamam olan

²³³ 79. Nâziât, 23.

²³⁴ 97. Kadir, 3.

²³⁵ Uşmûnî, s. 18-19.

²³⁶ Uşmûnî, s. 21.

²³⁷ İbnü’t-Tahhân, Ebu’l-Abbas, *Nizâmü’l- Edâi fî Vakfi ve’l İbtidâi*, s. 33.

²³⁸ Sehâvî, *Alemü’l-İhtidâ*, II, 563.

²³⁹ Uşmûnî, s. 21-22.

cümlelerin sonunda ve sûre bitiminde yapılır. Meselâ Bakara Sûresi 5. ayette *أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* de yapılan vakf böyledir, zira burada hem lafız hem de mana yönünden kelam tamam olmuştur.²⁴⁰

Tam vakf çeşidi kendi içerisinde, aralarında çok ince farklılıklardan dolayı derece farkı arzedelebilmektedir. Nitekim imamlar da alt ve üst dereceler tespit ederek buna dikkat çekmişlerdir. Yukarıda zikri geçen *أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* da yapılan vakf etem (daha üst tâm/ üst düzeyde tâm)'dir zira müminlerin zikri burada bitmekte kâfirlerin anlatımına başlanmaktadır. Duraktan sonraki kısmın öncesiyle hiçbir alakası bulunmamaktadır.²⁴¹

Vakf-ı tâm, herhangi bir ayetin sonunda olabildiği gibi bir sonraki ayeti de içine alarak anlamın tamamlandığı yerlerde de görülmektedir. Örnek olarak Saffat Sûresi'nin 137-138. ayetleri verilebilir. *وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِالْأَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ* (*Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah akşam onların (harap olmuş) yurtlarına uğrayıp duruyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?*) Burada birinci ayetin sonunda durulması durumunda anlam tamam olmamakta *وَبِالْأَيْلِ* ile başlayan ikinci ayete ihtiyaç duyulmaktadır ki anlam bu ayetle kemâle ermektedir. *أَفَلَا تَعْقِلُونَ* ile vakf yapmak ise tâm vakfin bir üst derecesi olan etemm vakftır, çünkü bununla beraber kıssa sona ermektedir.²⁴²

Vakf-ı tâmda amaç konu ve lafız birliğini sağlamak olduğuna göre, anlamın tamamlanması için bazen birkaç ayet birleştirilip sonunda vakf yapılabilir. Bunun örneği de Bakara Sûresi'nin 40-46. ayetleridir. Anlamın tamamlanması için şu ayetlerin birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir:

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي وَأَيَّاءِ فَارَهِبُونَ وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونَ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun! Elinizdeki

²⁴⁰ İbnu'l-Enbârî, I, 149.

²⁴¹ İnbü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 227; Ensârî, *Maksad*, s. 3.

²⁴² Uşmûnî, s. 22.

Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. Hakkı batilla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz? Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.”

Kimi zamanlarda vakfin tam olabilmesi için ayetin sonuna varılması gerekemeyebilir. Mesela, *وَجَعَلُوا أَعْرَٰةَ أَهْلِهَا آذِنًا* bölümünde yapılan vakf tâmdır, çünkü burası Belkıs'ın sözünün sonudur. Daha sonrasındaki *وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ* Allah'a aittir.²⁴³ Burada vakf etmek etemm'dir ve aynı zamanda ayet sonudur.

Her ne kadar kıssaların sonunda yapılan vakf tam olsa da, vakfin tam olabilmesi için kıssa sonlarına ulaşmak gerekmez. Mesela, her ne kadar kıssa ayetin sonuna kadar devam etse bile *مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ* müptedâ ve haberden oluşur ve lafzatullahla beraber vakf-ı tâm gerçekleşmiş olur.²⁴⁴

Vakf-ı tâm kastedilen manayı kuvvetli bir şekilde beyan ettiği, yapılmadığı takdirde kastedilen manada hakkında şüpheye düşüleceğinden dolayı bu vakfa Secâvendî “Vakf-ı Lâzım” bazıları da “Vakf-ı Vâcib” demişlerdir. Bundan dolayı vakf-ı tâmda muhakkak vakf yapılmalıdır. Bütün kıssa sonları ve evvellerindeki, bütün surelerin sonundaki vakflar vakf-ı tâmdır.²⁴⁵

Vakf bazen tefsir, i'rap ve kıraate göre tâm olmasına rağmen bu hususların dışındaki kimi kriterlere göre tâm olmayabilir. Örnek, *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ* وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ayetidir. Burada, ilimde derinleşmiş kişilerin müteşabih ayetlerin tevilini bilmediklerine dair anlamla *وَالرَّاسِخُونَ* müpteda, *يَقُولُونَ* de onun haberi yapılırsa *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* da yapılan vakf tâmdır. *وَالرَّاسِخُونَ* şayet lafza-i celâle atfedilirse bu durumda anlam ilimde derinleşmiş kişiler müteşabih ayetlerin tevilini bilir anlamı ortaya çıkar fakat buna göre *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* da yapılan vakf tâm değildir.²⁴⁶

²⁴³ Uşmûnî, s. 21; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 227.

²⁴⁴ Uşmûnî, s. 21.

²⁴⁵ Dâni, s. 121; Uşmûnî, s. 22-23, Temel, s. 67.

²⁴⁶ Uşmûnî, s. 22.

2.3.2. Vakf-ı Kâfi

Kelime, lafız ve mana yönünden tamam olmakla birlikte, sonrası ile anlam yönünden ilgisi devam eden yerde yapılan vakfa denilir.²⁴⁷ Mesela, *أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا*²⁴⁸ *يُؤْمِنُونَ*²⁴⁸ de yapılan vakf böyledir. Bu ayette lafız tamamdır. Ancak, manası itibariyle, kendisinden sonraki ayetle ilgisi devam etmektedir, çünkü Yüce Allah kâfirlerle ilgili olarak anlatacaklarını sona erdirmemiştir.²⁴⁹

Vakf-ı kâfiye verilebilecek diğer bir örnek de *وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّاعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا* ayetidir. Bu ayette şayet *وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا* ifadesinde durulursa vakf-ı kâfi olur, zira daha sonra gelen ifadeler Rasûlullah'ın verdiği emre uymayarak konumlandıkları yerden öne geçip ganimetlere doğru ilerleyen kişiler hakkındadır. Lafız her ne kadar tamam olsa da mana henüz tamam olmamıştır. Âyet şöyle devam etmektedir: *“Kiminiz dünyayı, kiminiz âhireti istiyordu. Sonra denemek için sizi onlardan çevirdi (bozguna uğrattı).”*²⁵¹ Hâlbuki Rasûlullah (sav.) ashabının birbirleriyle ilişkili olacak bir vaziyette aralarında yakın mesafe olmasını ve kimsenin bulunduğu mekândan ayrılmamasını emretmiştir.²⁵²

Bu vakfa kâfi denilmesinin sebebi kendisinden sonrası ile alakasının zorunlu olmayıp sonrası ile de mukayyed olmamasıdır (cümlelerin kendi kendine yeterli olup herhangi bir âmilden müstağni olması).²⁵³ Vakf yapıldıktan sonraki zamirler vakf yapılan yerin öncesine dönmesi vakf yapılmasına engel olmaz. Bu durum vakf-ı tâm ve kâfi cinsinin tümünde genel geçer bir durumdur.²⁵⁴

Vakf-ı kâfinin câiz olmasının delili İbn-i Mesud (r.a)'dan gelen şu rivayettir: “Bana Rasûlullah (sav.) okumamı buyurdu. Bunun üzerine ben, “Kur’ân sana indirildiği halde ben mi sana okuyayım?” diye sorunca O, “Kur’ân’ı başkasından dinlemeyi severim” dedi. Ben Nisa Sûresini okumaya başladım ta ki *إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا*²⁵⁵ ki ayetine ulaşınca “yeter” dedi. Üşmûnî bu duruma açıklık getirmek amacıyla şu hususları

²⁴⁷ İbnü't-Tahhan, Ebu'l-Abbas, *Nizâmü'l-edâ-i fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, s.38; Sehavî, Ebu'l-Hasen, *Cemâlü'l-Kurra ve Kemâlü'l-ikra* (Tahk: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mekke 1987, II, 561.

²⁴⁸ 2. Bakara, 6.

²⁴⁹ Çetin, s. 267.

²⁵⁰ 3. Âli İmrân, 152.

²⁵¹ 3. Âli İmrân, 152.

²⁵² Uşmûnî, s. 137.

²⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 227; Uşmûnî, s. 22; Güney, s. 77.

²⁵⁴ Uşmûnî, s. 22

²⁵⁵ 4. Nisâ, 33.

dile getirmektedir: “Bu ayette شَهِيدًا kelimesinde durulması durumunda vakf-ı tâm değil kâfi olur. Zira tam vakf, aynı sûrenin 42. ayetinde وَاللَّهُ حَدِيثًا ifadesindedir. Kıssa, شَهِيدًا kelimesi ile değil de وَاللَّهُ حَدِيثًا ile sona ermektedir. Rasûlullah tâm vakfa yakın olmasına rağmen شَهِيدًا kelimesinde durulmasını istemiştir. Bu şekilde bir vakf da kâfi olmakla birlikte vakf-ı kâfinin câiz olduğunu göstermektedir.²⁵⁶

Vakf-ı kâfinin derecelendirilmesinde bir takım ayrımlara gidilmiştir. Uşmûnî, İbn-i Cezerî'nin belirtmiş olduğu örneğe²⁵⁷ kitabında şu şekilde yer vermiştir: فِي قُلُوبِهِمْ فِي قُلُوبِهِمْ فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا, ekfâ (kâfi vakftan daha uygun), ayet sonunda bulunan²⁵⁸ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ da durmak ise önceki iki vakftan daha ekfâdır.

Vakf kimi zaman tefsir, irap ve kıraate göre kâfi olmasına rağmen başka bir hususa göre kâfi olmayabilir. يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ de durmak sonrasındaki مَا'nın nafiyeye yapılması durumunda vakf-ı kâfi olmasına rağmen ism-i mevsul yapılması durumunda vakf-ı hasen olur.²⁵⁹

2.3.3. Vakf-ı Hasen

Kelâm tamam olmuş, bir mana bütünlüğü sağlanmış olmakla beraber lafzen sonrasıyla irtibatın devam ettiği yerde yapılan vakfa denilir. Anlam yönüyle her ne kadar böyle bir yerde vakf yapmak makul karşılansa da sonrasıyla mana bütünlüğünün en üst düzeyde sağlanamaması ve irap noktasında birbirini gerektiren unsurların aralarının ayrılması sebebiyle böyle bir yerde vakf yapmak uygun değildir.²⁶⁰ Örneğin istinâ edatında durulması durumunda müstesnâ minh'i zikretmeden anlam tamam olmayacaktır. Ya da daha sonrasıyla sıfat, bedel, hâl ya da tekid vb. ilişki içerisinde olabilir.²⁶¹ Bu sebeple vakf-ı hasen ayet sonrasında ise tâkip eden ayetin başından okunarak devam edilir. Eğer ayet ortasında yapılmış ise, mânânın bütünlüğünü sağlamak şartıyla, o kelimedenden ya da daha geriden alınarak devam edilir.²⁶² Ayet içerisinde yapılan vakfa Fatihâ sûresinin birinci ayetini örnek verebiliriz. “Hamd Allah içindir” anlamında الْحَمْدُ لِلَّهِ da vakf yapılması durumunda hasen vakf meydana gelmiş

²⁵⁶ Uşmûnî, s. 22- 23.

²⁵⁷ İbn Cezerî, *et-Temhîd*, s. 183-185.

²⁵⁸ 2. Bakara, 10.

²⁵⁹ Uşmûnî, s. 23.

²⁶⁰ Sehavî Ebü'l-Hasen, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-Ikrâ*, II, 564; Uşmûnî s. 23; İbnü'l Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 186; Ensârî, *Maksad*, s. 3.

²⁶¹ Uşmûnî, s. 23.

²⁶² İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; Çetin, s. 272.

olur. Görüldüğü gibi bu vakfla beraber mâkul ve anlaşılabilir bir mana ortaya çıkar fakat ayet beraberiyile ele alındığında bir eksikliğin var olduğu hemen göze çarpar. Bu da lafza-i celâli anlam yönünden tamamlayan رَبِّ الْعَالَمِينَ izafetidir. Vakf, ayet içerisinde yapıldığından dolayı ibtidâ bu izafetle beraber değil daha öncesinden yapılmalıdır.

Eğer vakf-ı hasen ayet sonunda yapılmış ise takip eden ayetin başından okunarak devam edilir. Örneğin, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet...) ile vakf yapılırsa bir sonraki ayet başında bulunan غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ile ibtidâ yapılır. Ayet başı olması sebebiyle her ne kadar önceki ayet sonrasıyla lafız ve anlam yönüyle ilişki içerisinde olsa da geriden almaya gerek yoktur. Bu Hz. Peygamber (sav)’in kıraatine dayandırılır. Ümmü Seleme’den şöyle rivâyet edilmiştir:

“ Hz. Peygamber Kur’ân okuduğunda kıraatini bölerek yapardı. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ der sonra vakf yapardı. Sonra الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ile okumasına devam ederdi. Sonra vakf yapar daha sonra الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ derdi. Daha sonra yine vakf yapardı.”²⁶³

2.3.4. Vakf-ı Sâlih

Uşmûnî’nin bizzat kendisi sâlih vakfin ne olduğuna dair kitabında herhangi bir bilgi vermemiştir. Vakf ve ibtidâ ile ilgili yazılmış diğer kitaplarda hasen vakfin aynı zamanda salih vakf olarak da adlandırıldığını görürüz. Şöyle ki okuyan kimse nefesinin kesilmesi sebebiyle her zaman her yerde tâm ya da kâfi derecede vakf yapma imkânı bulamayabilir. O zaman bu vakf türünü uygular.²⁶⁴

2.3.5. Vakf-ı Câiz

Vakf yapmanın ve terk etmenin mümkün olduğu vakf çeşididir. Örneğin, Bakara sûresi dördüncü ayette bulunan وَمَا أَنْزَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ و harfî atf içindir ve vakfin olmamasını, öncesiyle vasl edilmesini gerektirir. Fakat وَيُوقِنُونَ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ifadesinde olduğu gibi mefûlün fiilden önce getirilmesi durumunda و harfinin atf görevine bakılmaksızın vakf gerekir. Buna göre ayetin takdiri وَيُوقِنُونَ بِالْآخِرَةِ olur. Bu tür durumlarda vakfın bir işlevi vardır ve bu da iki konuşanın sözlerinin arasını ayırmaktır. Buna göre burada adeta “...Senden öncekine de” ifadesi Allah tarafından söylenirken “Onlar ahiret gününe inanırlar” ifadesi ise müminlere ait olmaktadır. Kimi zaman da

²⁶³ Hâkim, *Müstedrek*, 7910.

²⁶⁴ Dâni, s. 145.

böyle bir ayırım tek bir kişinin sözlerini ayırma amaçlı olarak yapılır. Allah Teâlâ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ (Bugün mülk (hükümranlık) kimindir?)²⁶⁵ diye sormakta ve daha sonra sorusuna cevap veren kimse olmadığı için kendisi cevaplamakta ve اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır) buyurmaktadır. Bu ayette soruda vakf, cevapla da ibtidâ yapılarak Allah Teâlâ'nın sözlerinin arası ayrılmış olmaktadır.²⁶⁶

2.3.6. Vakf-ı Kabîh

Kelâm lafız ve mânâ yönünden tamam olmadan ve sonrasında sıkı bir ilişki içerisinde olmasına rağmen yapılan vakftır. Başka bir ifadeyle sonrasının öncesiyle lafzen ve ma'nen ayrılamayacak derecede bağlantısı olan vakftır. Bu gibi yerlerde vakf yapılması durumuna kastedilen mana anlaşılabilir ya da yanlış anlaşılır.

Mananın anlaşılamadığı yere örnek olarak Fatihâ sûresinin birinci ayetini verebiliriz. اَلْحَمْدُ deyip durulduğunda kişinin zihninde ister istemez bir soru işareti oluşacak ve hamdın ne olduğunu, hamtten ne kastedildiğini sormak durumunda kalacaktır. Zira cümle tamamlanmamış, anlamlı bir ifade oluşmamıştır.

Mananın yanlış anlaşıldığı yere örnek olarak da Nisâ 4/43. âyetinde yer alan يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ (Ey iman edenler! Namaza yaklaşmayın) ifadesi verilebilir. Şayet vakf yapılırsa Allah'ın sarhoş ve yıkanıncaya kadar da cünüplük durumu için getirmiş olduğu hüküm genel olarak anlaşılır ve yanlışlık yapılmış olur. Dolayısıyla vakf yapılmaması gerekir.

Diğer bir örnek de “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor” anlamında Nahl 16/90. ayetidir. Bu âyeti okurken وَيُنْهَى lâfzında durmak uygun değildir. Nefesin yetmemesi sebebiyle buralarda bir yerde vakf yapmak gerekirse, وَإِنِّي أَدْعُو رَبِّي diye durmalı ve geriden tekrar وَيُنْهَى diye alınıp devam etmelidir. Çünkü وَيُنْهَى lâfzında durunca, buraya kadar okunan yerden: “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder ve nehy eder” gibi ters bir mana çıkmaktadır. Yahut da وَيُنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ diye vakfedip, sonra tekrar وَيُنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ diye geriden alarak devam etmelidir. Bir başka şekil olarak وَإِنِّي أَدْعُو رَبِّي lâfzında durup

²⁶⁵ 40. Mü'min, 16.

²⁶⁶ Uşmûnî, s. 24.

nefes aldıktan sonra, geriden almadan وَيُنْهَى lâfzıyla okumaya devam etmek de mümkündür.²⁶⁷

Yukarıda örnekleri verilen ve yanlış bir anlamın ortaya çıkmasına sebep olan vakfa “**akbah vakf**” denilmiştir.²⁶⁸

Bu sebeplerden dolayı kabih vakf olabilecek yerlerde durmak ancak nefesin kesilmesi gibi zaruri durumlara mahsus bir durum olarak kabul edilmiş, zorunlu olmadıkça buralarda durulmaması gerektiği özenle vurgulanmıştır.²⁶⁹

Âlimler genel olarak, bilerek ve ortaya çıkan bozuk, çarpık, yanlış anlama inanarak kabîh vakfı icrâ edenin kâfir olacağına kanidirler. Ancak, kasıtlı olmaksızın ve manasına inanmayarak bu vakfı yapanın tekfir edilmesi noktasında düşünmek gerektiğini söylerler. Eğer böyle yanlış bir itikada sahip ise –ister vakf yapsın ister yapmasın- zaten kâfirdir. Fakat müslüman dinen zorunlu olarak bilinen birşeyi inkâr etmedikçe dinden çıkmaz. Bu itibarla, inanmaksızın, yapılan bu vakf bir hatadır; manasını bilmiyorsa –âlimlerin ittifakıyla- bir mahzur teşkil etmez. Manasını biliyor da olsa, inanmıyor sözü sadece sahibinden naklediyor olacağından herhangi bir sorun meydana gelmez.

Kur’an-ı kerim okurken maba’di olmadan sorunun meydana geleceği yerlerden bazıları şunlardır:

1. Fâil olmadan fiilde; mesela, وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ (*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, kesin olarak emretti.*)²⁷⁰ ayetinde وَقَضَىٰ fiilinde durulmaz.

2. Muzafun ileyh olmadan muzafta; mesela, وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ (*İman edenler için Rableri katında bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele*)²⁷¹ ayetinde قَدَمَ kelimesinde durulmaz.

3. Mefûl olmadan fâilde; mesela, ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ (*Allah ışıklarını yok ediverir*)²⁷² ayetinde ذَهَبَ اللَّهُ şeklinde durulmaz.

²⁶⁷ Çetin, s. 114.

²⁶⁸ Sehâvî, *Alemu'l-ihidâ*, II, 565.

²⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 187.

²⁷⁰ 17. İsrâ, 23.

²⁷¹ 10. Yûnus, 2.

²⁷² 2. Bakara, 17.

4. Haber olmadan mübtedâda; mesela, مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (Muhammed, Allah'ın Resûlüdür)²⁷³ ayetinde رَّسُولُ اللَّهِ lafzını okumadan مُحَمَّدٌ diye durulmaz.

5. İsimleri olmadan كَانَ ve kardeşlerinde; mesela, وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.)²⁷⁴ ayetinde Allah lafzını okumadan وَكَانَ diye durulmaz.

6. Haberleri olmadan da isimleri üzerinde, وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ayetinde عَلِيمًا حَكِيمًا lafzını okumadan وَكَانَ اللَّهُ diye durulmaz; beşinci ve altıncı maddelerin beraber değerlendirilmesi gerekir. İsimleri olmadan كَانَ ve kardeşlerinde, haberleri olmadan da isimleri üzerinde durulmaz.

7. İsimleri olmadan إِنَّ ve kardeşlerinde; mesela, إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (Şüphesiz ki Allah hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.)²⁷⁵ ayetinde Allah lafzını okumadan إِنَّ diye durulmaz.

8. Haberleri olmadan da isimleri üzerinde إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ayetinde سَمِيعٌ بَصِيرٌ lafzını okumadan إِنَّ اللَّهَ diye durulmaz; 7 ve 8 inci maddeleri birlikte değerlendirmek gerekir. İsimleri olmadan إِنَّ ve kardeşlerinde, haberleri olmadan da isimleri üzerinde durulmaz

9. Sıfat olmadan mevsufta durulmaz; mesela, إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (Bizi doğru yola ilet.)²⁷⁶ ayetinde الْمُسْتَقِيمَ lafzını okumadan إِهْدِنَا الصِّرَاطَ şeklinde durulmaz.

10. Cevabı olmadan kaside; mesela, لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ (Kıyamet gününe yemin ederim)²⁷⁷ ayetinde لَا أُقْسِمُ diye durulmaz.

11. İsm-i mevsulde mesela; الَّذِينَ , وَالَّذِينَ , وَالَّذِينَ gibi kelimelerde durup mab'adinden ibtida edilmez.

11. a) الَّذِي يُؤَسُّوْهُ (Ki o, insanların göğüslerine vesvese verir.) ayetinde; الَّذِي kelimesinde durup يُؤَسُّوْهُ kelimesinden ibtida ederek devam edilmez.

11. b) وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا (Ve ismetini pek güzelce muhafaza etmiş olanı da (yâd et ki) kendisine rûhumuzdan üfleştik.) ayetinde; وَالَّتِي kelimesinde durup أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا kelimesinden ibtida ederek devam edilmez.

²⁷³ 48. Fetih, 29.

²⁷⁴ 4. Nisa, 17.

²⁷⁵ 22. Hac, 61.

²⁷⁶ 1. Fâtiha, 6.

²⁷⁷ 75. Kıyâmet, 1.

11. c) الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ (o kimseler ki iman ederler)²⁷⁸ ayetinde; الَّذِينَ kelimesinde durup يُؤْمِنُونَ kelimesinden ibtida ederek devam edilmez.

12. İstisna olmadan müstesna minh'de; mesela, وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً (Bir de dediler ki: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır”)²⁷⁹ ayetinde وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً şeklinde durulmaz.

13. Anlaşılması istenen şey olmadan, istifham harflerinde; mesela, وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى (Mûsâ, Tûr'a varınca): “Seni, acele ile kavminden uzaklaştıran nedir, ey Mûsâ?” (dedik.)²⁸⁰ ayetinde وَمَا şeklinde durulmaz.

14. Anlaşılması istenen şey olmadan, istifham isimleri üzerinde; mesela, فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!.)²⁸¹ ayetinde فَكَيْفَ şeklinde durulmaz.

15. Meczumu olmadan nehiy lâmi olan (لا)'da; mesela, وَلَا تَعْتَوِفِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (Yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın)²⁸² ayetinde وَلَا şeklinde durulmaz.

16. Tefsirsiz müfesserün anhdde; mesela, وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً (Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik.)²⁸³ ayetinde وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً lafzını okumadan وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ şeklinde durulmaz.

17. Meşrut olmadan şart edatı üzerinde; mesela, وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا (Kim bir kötülük yapar) ayetinde وَمَنْ şeklinde durulmaz.

18. Ceza olmadan şart üzerinde; mesela, وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ (Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir)²⁸⁴ ayetinde وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ lafzını okumadan وَمَا تَفْعَلُوا şeklinde durulmaz.

19. Cevabı olmadan emir üzerinde; mesela, فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ (o hâlde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın)²⁸⁵ ayetinde فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ lafzını okumadan فَأَوَّا şeklinde durulmaz.²⁸⁶

²⁷⁸ 2. Bakara, 3.

²⁷⁹ 2. Bakara, 80.

²⁸⁰ 20. Tâhâ, 83.

²⁸¹ 4. Nisâ, 41.

²⁸² 2. Bakara, 60.

²⁸³ 2. Bakara, 51.

²⁸⁴ 2. Bakara, 197.

²⁸⁵ 18. Kehf, 16.

²⁸⁶ Temel, s. 92-107, Çetin, s. 261-266.

Bu gibi yerlerde durulacak olsa kelim tamamlamaz ve mana anlaşılmaz, buralarda vakf caiz olmaz ve maba'dinden ibtida edilmez.

2.4. ÜŞMÛNİYE GÖRE VAKFIN MERTEBELERİ

Uşmûnî, Menarü'l Hüda adlı eserinde vakfları mertebelere ayırarak kategorize etmiştir. Bu tasnifi şu başlıklar altında gösterebiliriz:

- 1- Tam veya Etem Vakf²⁸⁷
- 2- Kâfi ve Ekfa Vakf²⁸⁸
- 3- Hasen ve Ehsen Vakf²⁸⁹
- 4- Salih ve Eslah (Caiz) Vakf²⁹⁰
- 5- Kabîh ve Ekbeh Vakf²⁹¹

Kâfi ve hasen birbirine yakındır. Tâml bunların üstündedir. Salih bunların altındadır. Mertebelerin en yücresi (üstünü) etem'dir. Sonra ekfa, sonra ehsen, sonra eslahtır. Eslaha caiz de denilir.

2.5. UŞMÛNÎ VE SECÂVENDÎ'NİN VAKF VE İBTİDÂ İLMİNE DAİR DEĞERLENDİRMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hem Uşmûnî hem de Secâvendî vakf ve ibtida konusunda olması gereken şekilde manayı esas almış, manaya göre vakf çeşitlerini ve mertebelerini, vakftan sonra ibtidanın nereden yapılırsa uygun olup, nereden yapılırsa uygun olmayacağını belirlemiş, tespit etmişlerdir. Vakf çeşitleri ve mertebelerini belirlerken isimlendirmeleri birbirinden farklı olmuştur.

Tam olarak karşılamayıp çoğu yerde denk gelmediği görülse de Secâvendî'nin belirlediği vakf-1 lazım, vakf-1 mutlak ve vakf-1 caizin bir açıdan bakıldığında Uşmûnî'nin belirlediği, sırasıyla vakf-1 tam, vakf-1 kâfi ve vakf-1 salih nisbeten denk gelebileceği söylenebilir.

Secâvendî'nin belirlediği vakf-1 mücevveze ise Uşmûnî'nin belirlemelerinde denk karşılık olabilecek bir vakf çeşidi yoktur. Çünkü O, böyle bir vakf belirlememiştir. O'na göre bir manayı esas alarak vasletmek uygun oluyorsa böyle bir yerde ya vakf yoktur,

²⁸⁷ Uşmûnî, s. 429.

²⁸⁸ Uşmûnî, s. 126.

²⁸⁹ Uşmûnî, s. 416-417.

²⁹⁰ Uşmûnî, s. 23.

²⁹¹ Uşmûnî, s. 25.

ya da vakf-ı kabih vardır. Dolayısıyla esasen vakf yoktur demektir. Aynı yerde bir diğer manayı esas alarak vakfetmek uygun oluyorsa burada vakf-ı kabih dışındaki vakf çeşitlerinden biri vardır. Uşmûnî böyle yerlerde her iki manaya göre vasl ve vakf durumunu zikretmiş; bazen iki durumdan hangisini tercih ettiğini belirtmemiş, bazen kendi tercihini ilk sırada arz etmiş, bazen de zayıf olan duruma قیل (denilmiştir) ifadesiyle işaret etmiştir.

Secâvendî'nin belirlediği vakf-ı murahhasa yine aynı şekilde Uşmûnî'nin belirlemelerinde denk olabilecek bir vakf çeşidi yoktur.

Uşmûnî'nin tespit ettiği vakf-ı hasenin Secâvendî'nin tespitlerinde karşılığı yoktur. Çünkü Secâvendî'ye göre kendi tespit ettiği vakf çeşitlerinin hepsinde ibtidâ, durulan yerden sonrası ile olur. Oysa Uşmûnî'nin belirlediği vakf-ı hasende durmak güzeldir, ancak durulan bu yerden sonrasında iptida etmek güzel olmaz. Geriden manaya uygun bir yerden iptida etmek uygun olur.

Yine Uşmûnî'nin belirlediği vakf-ı kabih, sonrasının öncesiyle hem lafız hem mana bağlantısı olduğu için durmanın uygun olmadığı, hatta durulunca kastedilmeyen bir mananın ortaya çıkabileceği yerdir. Bundan dolayı esasen böyle bir yerde vakf yoktur. Vakf-ı kabihin de Secâvendî'nin tespit ettiklerinde denk karşılığı yoktur.

Daha önce de değindiğimiz gibi, incelediğimiz örnek ayetlerde de görüleceği üzere Uşmûnî ve Secâvendî'nin vakf ve iptidaya bakış tarzları ayetlerin manasına göre şekillenmiştir. Ayetlerin manası bu konuda belirleyici olmuştur. Her iki zat da mana verme kriterlerine (Arap dili, edebiyatı, İslam'ın genel ilkeleri v.s.) uygun olarak ayetlere verilmesi caiz olan manalardan, kendi tercihlerine göre en kuvvetli olanı esas alarak ona göre ayetlerdeki vakf yerlerini ve vakfin çeşitlerini belirlemişlerdir. Bu belirlemeyi yaparken kimi zaman tercih ettikleri mana aynı olmuş, aynı ayetin aynı yerinde vakf tespit etmişlerdir. Fakat bu vakfa isim vermeleri birbirinden farklı olmuştur. Bazen de tercih ettikleri mana birbirinden farklı olmuş, dolayısıyla farklı sonuçlara varmışlardır ki bu da doğaldır. Çünkü esas alınması gereken kriterlere uymak şartıyla, herhangi bir ayete birbirinden farklı, çeşitli manalar verilebilir. Nitekim bu güne kadar verilmiştir de. Bu manalara göre de elbette ki vakf yerleri ve çeşitleri birbirinden farklılık arz edecektir.

Bu bölümde vakf yapılırken kullanılan işaretler ve bu işaretlerin gösterdiği vakf çeşitlerini, bir vakfin hangi amaçlar gözönünde bulundurularak yapıldığını, vakf

çeşitleri içerisinde hangi vakfın diğerinden daha fazla tercih edilebileceğini, vakf yapılırken lafız ve mana ilişkisinin ne denli önemli olduğunu, Uşmûnî'nin eserini oluştururken yer vermiş olduğu vakf çeşitlerini belirttikten sonra bu ilmin, ayetlerin anlamını etkilemede ne denli öneme sahip olduğunu Üşmunî'nin eseri bağlamında örneklerle ele alıp inceleyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂRU'L-HÜDÂ ADLI ESER BAĞLAMINDA VAKF VE İBTİDÂ

3.1. VAKF VE İBTİDANIN ÂYETLERİ ANLAMLANDIRMADAKİ ETKİSİ

3.1.1. Vakf-ı Tâ'm'ın Anlama Etkisi

Daha önce de ifade edildiği üzere vakf-tâm, lafız ve mânâ ilişkisi tamam olduktan sonra sonraki ifadeyle ibtidâ yapmaya denilmektedir. Şimdi Uşmûnî'nin kitabında vakf-ı tâ'm ile ilgili örneklerle değinelim:

*(İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır)*²⁹² ayet sonunda vakf etmek eğer sonrasındaki *يُخَادِعُونَ اللَّهَ* başlangıç ifadesi yapılırsa tâ'm olur. Bu durumda sanki birisi şöyle demektedir: “Bunlara ne oluyor ki daha iman etmeden iman ettik diyorlar ve iman ettiklerini gösteriyorlar.” *يُخَادِعُونَ اللَّهَ* cümlesi *مَنْ*'in sılası olan *يَقُولُ*'dan bedel olduğunda²⁹³ *يُخَادِعُونَ اللَّهَ* üzerinde vakf olmaz, zira münafikların sözleri aldatmayı kapsamaktadır. Buna göre anlam, “İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır ki bunlar Allah’ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar.” Aynı şekilde *يُخَادِعُونَ اللَّهَ* cümlesi *مَنْ*'deki müstatir zamire hâl olduğunda yine vakf olmaz. Buna göre anlam, “İnsanlardan Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalıştıkları halde inanmayarak Allah’a ve ahiret gününe iman ettik, diyenler vardır” olur. *يُخَادِعُونَ* cümlesi mahallen mecrûr olarak *بِمُؤْمِنِينَ*'ye sıfat olamaz, çünkü bu durum münafikların aldatmasının nefyini gerektirir. Anlam şöyle olur: “Onlar Allah’ı ve müminleri aldatmaya çalışan mümin değillerdir.” Oysa ayet, aldatmanın onlar için isbatı ve onların iman etmemelerini ortaya koymak amacıyla getirilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse nefy, hâl ve sıfattan herbirisi ile irtibatlandırıldığında *بِمُؤْمِنِينَ* üzerinde vakf olmaz. Ancak *بِمُؤْمِنِينَ* ile ayet sona erdiğinden dolayı vakf etmek ise caizdir.²⁹⁴

²⁹² 2. Bakara, 8.

²⁹³ Bu tür bedele bedel-i iştîmâl denilir. Bedel-i iştîmâl, mübdelü'n-minh'e tam olarak uymayan, onun bir parçası da olmayan ancak, başka yönden ilgisi bulunan; daha çok mübdelün minh'in durum ve özelliğini bildiren bedeldir. اعجبنى عثمان علمه (Osman'ın ilmi hoşuma gitti.) örneğinde olduğu gibi. Ayrıntılı bilgi için bk., Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2007, s. 366.

²⁹⁴ Uşmûnî, s. 55.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ²⁹⁵

“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. anlamında *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ*’da vakf yapıp kendisinden sonrasındaki *الْحَيُّ الْقَيُّومُ* müptedâ yapılır ve *نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ* de bunun haberi olursa *إِلَّا هُوَ* da tam vakf olur. Ya da *الْحَيُّ الْقَيُّومُ*’dan sonrası mahzûf bir müptedânın haberi yapılırsa yine tam vakf olmuş olur. Takdir ise *نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ* olur. Ancak Allah kelimesi müptedâ olup kendisinden sonrası da ref konumunda bunun sıfat yapılırsa vakf yapılması mümkün olmaz, zira bu durumda şöyle bir anlam ortaya çıkacaktır: “Kendisinden başka hiçbir ilahın olmadığı Allah” *الْحَيُّ الْقَيُّومُ* ise buna göre haberdir²⁹⁶ ve müptedâyla haberin arası *إِلَّا هُوَ*’da vakfedilerek ayrılmaz. Aynı şekilde *الْحَيُّ الْقَيُّومُ* kelimesini *هُوَ* zamirinden bedel yaptığımızda da vakf yapılamaz, zira bedel ve mübdelü’n-minh’in arası vakfedilerek ayrılmaz.²⁹⁷

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ²⁹⁸

(“Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın” dediler) anlamındaki bu ayet-i kerîmede *دِينَكُمْ* kelimesinde durmak vakf-ı tamdır. Buradaki vakfın alakalı olduğu yer daha sonra gelen *هُدَىٰ اللَّهِ* izafetidir. Bu izafetin sonrasıyla vasl edilmesi nahivcilerin tartışma alanına girmektedir ki vakfın nasıl yapılması gerektiği de bu irab şekillerine göre değişmektedir.

Nahivcilerin *أَنْ يُؤْتَىٰ*’da dokuz farklı görüşleri vardır. Bunlardan üç tanesi merfû, dört tanesi mansub, bir tanesi mecrûr diğer biri de nasb ver cer şeklinde okunmasının muhtemel olduğuna dair görüştür.

هُدَىٰ اللَّهِ’da şu dört durumda vakf yapılabilir. Birincisi *أَنْ يُؤْتَىٰ* ifadesinin istifham ile okunması durumundadır, zira istifhamın kelamın başında okunma özelliği vardır. İkincisi iştiğal, üçüncüsü *هُدَىٰ* kelimesine mütâallik olarak *أَنْ*’nin mansub olarak okunması, dördüncüsü ise *أَنْ*’nin *مَا* anlamında olması durumundadır. *أَنْ*’nin *هُدَىٰ اللَّهِ*’dan

²⁹⁵ 3. Âli İmrân, 2-3.

²⁹⁶ Mahmud Hâfî, *el-Cedvel fî I’râbi’l-Kur’âni ve Sarfihî ve Beyânihî*, Dâru’r-reşîd, Beyrut, ts., II, 106.

²⁹⁷ Uşmûnî, s. 106.

²⁹⁸ 3. Âli-i İmrân, 73.

bedel ya da إِنَّ'nin haberi olması, öncesinin mamulü olması, وَلَا تُؤْمِنُوا nun mütaalliki olması, daha önceki ifadenin illeti olacağından dolayı أَنْ يُؤْتَى'nın fetha ve kasr ile okunması durumunda هُدَى اللَّهِ'da vakf yapılmaz. Bu dokuz durumu belirttikten sonra kısaca bunların sebeplerine değinelim:

Merfû vecihlerden birincisinin sebebi şudur: أَنْ يُؤْتَى'nın müptedâ olmasından dolayı merfû okunması sahihtir. أزيد ضربته cümlesinde olduğu gibi. Dolayısıyla haber mahzuttur ve أَنْ يُؤْتَى müptedâsı أُنَّ يُؤْتَى şeklinde istifhâm ile okunmuş olur. Yani “Size verilir de bu verileni tasdik ettiğinizin bir benzerinin herhangi bir kişiye verilmesinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?” Bu anlamdan şöyle bir sonuca varılır: “Ey Yahudiler! Size verilmiş olan Tevrat ve benzeri kitapların bir benzerinin herhangi bir kişiye verilmesini onaylamayın, inkâr edin.” Görüldüğü gibi bu ifade Yahudilere aittir. Buradaki takdire göre هُدَى اللَّهِ kelamı Allah’a ait olduğundan burada durmanın vakf-ı tam olduğu sonucuna varılır. Merfû vecihlerden ikincisinin sebebi şudur: إِنَّ'nin haberi olan هُدَى اللَّهِ'dan bedeldir. Anlam şöyle olur: “Muhakkak ki hidâyet Allah’ın hidayetidir ki bu hidayet de size verilenin benzerinin verilmesidir.” أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ ifadesindeki أَحَدٌ’ün anlamı “Bize gelen gibi birisi” olur ki buradaki bizden kastedilen Yahudidir. Dolayısıyla söz Yahudilere ait olur. Merfû vecihlerden üçüncüsünün sebebi أَنْ يُؤْتَى'nın إِنَّ'nin haberi olması yönündeki görüştür.

Nasb vecihlerden birincisi şöyledir: Hemzenin fethasıyla أَنْ, لا anlamındadır. Kimi kişiler bunu Ferra’dan nakletmişlerdir. Ferra buradaki إِنَّ'in مَا , وَأُو'in de إِأْ anlamında olduğunu dolayısıyla أَنْ ve ona dâhil olan kelimelerin mahzup bir ifadeyle mahallen mansup olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda anlam “Onlara şöyle deyin: Size verilenin bir benzerinin başkasına verilmesi, onların Rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getirmeleri içindir.” Fakat أَنْ'in nefy için olmasına dair görüş kabul görmemiştir.

İkincisi فَلَا تَتَكْرَوا أَنْ يُؤْتَى takdirinde mahzup bir ifadeyle meful olmasıdır. Yani “Hidâyet yalnızca Allah’ın hidâyetiye size verilenin benzerinin birisine verilmesini inkâr etmeyin.” Ebû Hayyan bu görüşü şu şekilde eleştirmiştir: “Burada nehy harfi ve mamulünün hazfi olduğundan dolayı bu görüş güvenilir değildir.” Fakat öğrencisi

Semîn,²⁹⁹ Ebu Hayyan'a itirazını şu ifadelerle iletmiştir: “Amilin hazfîne delalet eden bir karine bulunduğunda herhangi bir veçhin gelmesi caiz olur.”³⁰⁰

Nasp vecihlerinin üçüncüsü *أَنْ يُؤْتَى*'nin mefulün li eclih olmasıdır. Yani “Size verilenin bir benzeri başkasına verilir de Rabbinizin huzurunda üstün gelir ya da aleyhinize delil getirirler diye kendi dininize uyanlardan başkasına uymayın.” Ya da yine mefulün lieclih olmak üzere istifhamla *أَنْ يُؤْتَى* şeklinde okunur ki bu durumda cümle Yahudilerin sözü olmaktan çıkar. Anlam, “Size verilenin bir benzeri başkasına verilir de Rabbinizin huzurunda üstün gelir ya da aleyhinize delil getirirler diye mi (bu korkudan dolayı mı kendi dininize uyanlardan başkasına uymayın diyorsunuz?!)” olur. Nasp vecihlerin dördüncüsü de *أَنْ يُؤْتَى*'nin iştiğal kuralları gereği mansup olmasıdır. Buna göre *أَنْ يُؤْتَى* ifadesi mahzuf *تذكرون* ifadesinin mansubudur ve cümlenin devamında bir başka *تذكرونه* cümesiyle tefsir edilmiştir.

أَنْ يُؤْتَى'nin harfî cerin hazfedilmesi üzerine *وَلَا تُؤْمِنُوا*ya mutaallik olmasına gelince, bu durumda anlam şöyle olur: “Size verilenin bir benzeri başkasına verilecek ve Rabbinizin huzurunda size üstün gelecekler diye korkmayın.” Bu durumda *أَنْ يُؤْتَى* ve ona atfedilenler *وَلَا تُؤْمِنُوا* nun mefulü olur. Böylece *لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ* da vakf yapmak mümkün olmaz, zira *أَنْ* kendinden öncesiyle alakalıdır ve fiille mefulün arası ayrılmaz. Ancak *ب* harfî takdir edilmezse şöyle demek caiz olur: “Nübüvvet ve kitap ancak sizin dininize tabi olan birine verildiğinde inanın.” Dolayısıyla *أَنْ يُؤْتَى* Yahudilerin ifadelerini tamamlayıcı bir işleve sahip olur.

“De ki: “Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir”³⁰¹ anlamında *قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ* ifadesi fiil ile meful arasında itirâzî bir cümledir. Şâyet *هُدَىٰ*, *أَنْ يُؤْتَى* kelimesine bağlanırsa anlam şöyle olur: “Ey Müslümanlar! Hidâyet, size verilenin bir benzerinin kimseye verilmemesi şeklindeki Allah'ın hidâyetidir.” Ebû Hayyan ve öğrencisi Semîn'e³⁰² göre bu durumda vakf *لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ* da yapılmış olur.³⁰³

²⁹⁹ Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Durru 'l-Mesûn fi Ulûmi 'l-Kitâbi 'l-Mekûn* (Tahk: Ahmed Muhammed Harrâd), Dimeşk ts., III, 250-260.

³⁰⁰ Uşmûnî, s. 125.

³⁰¹ 3. Âli İmrân, 73.

³⁰² Semîn el-Halebî, III, 250-260.

³⁰³ Uşmûnî, s. 126.

إِنَّ هَذَا لَهُو الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُو الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِالْمُفْسِدِينَ³⁰⁴

(Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir)’de ve daha sonra gelen “Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah fesat çıkarıcıları çok iyi bilir” anlamındaki ayette yapılan vakf, tâmdir. Zira “Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah fesat çıkarıcıları çok iyi bilir” anlamındaki sonraki ayet, الْحَكِيمُ kelimesi ile sonrasının anlam ve lafız yönüyle farklılık arz ettiğini göstermektedir. Bir sonraki ayet sonundaki بِالْمُفْسِدِينَ’de de tam vakf vardır. Buradaki tam vakfin açıklaması ise şöyle yapılabilir: Allah’ın fesad çıkarıcıları bildiğine dair ifadeden sonra ehl-i kitaba ortak olan kelimedeki buluşma çağrısı yapılmakta, dolayısıyla farklı bir konudan bahsedilmekte, öncesiyle lafız ilişkisi ise aynı şekilde sona ermektedir. Sonrası mahzûf bir müptedanın haberi olarak merfu kılınırsa “De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin” anlamındaki قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ da yapılan vakf da aynı şekilde tâmdir, fakat Nâfi’ye göre وَبَيْنَكُمْ dan sonra mahzûf bir müptedâ takdir edilir ve اَلَّا ile başlayan kısım da mahallen merfû olmak üzere haber olur. Bu takdir kesin bir şekilde gereklidir, çünkü adet olan اَلَّا ile cümleye başlanmamasıdır. اَلَّا genel olarak mahallen mensup ya da mecrur olup bir amile ihtiyaç duyar. Fakat bu ayette اَلَّا ile haber takdirinde merfû olmak üzere ibtidâ yapılmış olur. Burada sanki “Aranızda ortak bir söz nedir?” sorusuna هِيَ اَلَّا نَعْبُدُ اِلَّا اللَّهَ “Yalnızca Allah’a ibadet etmemizdir” şeklinde bir cevap verilmiş olmaktadır. اَلَّا’nın Arapça kaidelerine dayanılarak merfû yapılması caiz olsa da en iyisi merfû konumdaki اَلَّا ile ibtidâ yapılmayıp vasledilmesidir. اَلَّا da bulunan اُنْ ve ona dahil olanlar mahallen merfû olmak üzere müpteda, öncesindeki zarf olan بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ise haber yapılırsa herhangi bir şekilde vakf yapılmaz. اُنْ ve ona dahil olanlar kendinden önceki zarfın fâili olursa bu durumda vakf اَلَّا de yapılır ve ibtidâ da اَلَّا نَعْبُدُ اِلَّا اللَّهَ ile yapılır. Fakat buna göre anlam şöyle olur: “Allah’tan başkasına ibadet etmememiz, O’na hiçbirşeyi ortak koşmamamız, Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmemesi ancak ve ancak aramızda olacak (cereyan edecek) bir iştir.” Buna göre anlam fesada uğrayacaktır. اَلَّا’nın كَلِمَةٍ den bedel olmak üzere mahallen mecrûr kılınması durumunda vakf yapılmaz. Buna göre ise

³⁰⁴ 3. Âli İmrân, 62-63.

anlam, "...Ortak bir söze gelin ki bu söz de, yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamız ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmemesidir."³⁰⁵

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ³⁰⁶

"Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır." anlamındaki ayetin sonunda وَهُمْ يَسْجُدُونَ da durmak tam vakftır. Fakat daha sonraki ayetin başlangıcında bulunan يُؤْمِنُونَ kelimesi يَسْجُدُونَ'dan hâl yapılırsa ya da يَسْجُدُونَ'deki zamirden hal yapılırsa ve zamire bitişik fiil, hâlde amil olursa يَسْجُدُونَ'de durmak mümkün olmaz. Çünkü bedel ve mübdelü'n-minhin, hâl, sahibü'l-hâl ve âmilinin arasının açılması sahih olmaz. Buna göre anlam, "Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten men eder, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır oldukları halde secde ederler." Fakat bu takdirlerin meydana getirdiği anlam makul karşılanmamıştır; zira iman etmek, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak müminlerin genel vasfı olup secdeye has değildir.³⁰⁷

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ
وَلِيَّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ³⁰⁸

"Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir" anlamındaki ayetin sonunda وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ifadesinde durulması durumunda, sonraki âyet başlangıcındaki إِذْ'in mukadder bir اذْكَرُ ile nasp edilirse vakf-ı tam meydana gelmiş olur. Buna göre anlam, "Hatırlaki, hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu" olur. Fakat إِذْ'deki âmil daha öncesi olursa vakf yapılmaz. Anlam ise şöyle olur: "İki gurup yeltendikleri zaman Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Yani tasarladıkları şeyi açığa vursalar da gizleseler de Allah hakkıyla işitendir, bilendir.

³⁰⁵ Uşmûnî, s. 122.

³⁰⁶ 3. Âli İmrân, 113-114.

³⁰⁷ Uşmûnî, s. 131.

³⁰⁸ 3. Âli İmrân, 121-122.

Fakat Allah'ın iştirme ve bilme vasfı âyette ifade edilen iki gurubun yeltenme vaktiyle alakalı olmayıp umumidir.³⁰⁹

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَايَكُمْ فَأَتَابَكُمْ عَمَّا بَعَثَ لِكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا آصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ³¹⁰

“Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va’dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za’f gösterdiniz. (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, mü’minlere karşı çok lütuflûdür.” anlamındaki ayetin sonunda وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ’de yapılan vakf tamdır. “Siz durmadan dağa yukarı kaçıyordunuz” anlamında إِذْ تُصْعِدُونَ diye başlayan daha sonraki âyetteki إِذْ’in amilinin daha önceki ayette bulunan الْمُؤْمِنِينَ kelimesinde vakf yapılması doğru değildir. Bu durumda anlam “Peygamberinizin emrine itaat etmeyip, hezimete uğradığınız zaman” olacaktır. Bu anlama göre وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ’da vakf yapılmaz, zira amil ile mamulünün arasının açılması sorun meydana gelecektir.³¹²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غَزَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُمْ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحِبُّ وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ³¹³

“Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir” anlamındaki ayette bulunan لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا ifadesinin sonunda yapılan vakf, Ahfeş’e göre tamdır³¹⁴; zira münafıkların sözleri sonlanmış Allah Teâlâ’nın buyruğu başlamıştır. Buna göre لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُمْ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ’deki ل ise mahzup bir ifadeye mütaalıktır. Anlam ise şöyle olur: “Sizi

³⁰⁹ Uşmûnî, s. 133.

³¹⁰ 3. Âli İmrân, 152-153.

³¹¹ “(Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı.”

³¹² Uşmûnî, s. 137.

³¹³ 3. Âli İmrân, 156.

³¹⁴ Ahfeş, s. 238.

hariç tutup onların kalplerine bunu bir hasret olarak koymasından dolayı onlar gibi olmayın!” Zemahşerî ise şöyle takdirde bulunmuştur: “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi diyen münafıkların ifade ve inançlarına sahip olmayın!”³¹⁵

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ³¹⁶

“*Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölülerer sanmayın!*” anlamında وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا da durmak Muhammed b. İsa’ya göre vakf-ı tamdır, zira أَمْوَاتًا dan sonra gelen بَلْ atıf değil ibtidâ harfidir.³¹⁷ Atıf olarak kullanılması durumunda anlam bozukluğu yaşanacak ve şöyle olacaktır: “Allah yolunda öldürülenleri ölüler ve diriler zannetmeyin!” Halbuki أَمْوَاتًا dan sonra gelen istinâfi bir cümle olup takdiri şöyledir: “بَلْ هُمْ أَحْيَاءُ” Bu cümlenin cümleye atfolması cinsindedir.³¹⁸

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيْلًا لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا³¹⁹

“İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir” anlamındaki لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ ifadesi istinâfi bir cümle yapıp, Müslümanlar muhatap alınırsa öncesiyle bağlantı kesilir ve وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيْلًا (Kimdir sözü Allah’inkinden daha doğru olan?)³²⁰ üzerinde durulursa vakf-ı tâm gerçekleşmiş olur. Muhatap olarak Müslümanlar değil de daha önce zikri geçen kâfirler alınırsa bu durumda öncesiyle lafız bağlantısı olduğundan dolayı vakf-ı hasen olur. Müfessirler bu iki yorumun da olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu âyeti hem Müslümanlar hem de ehl-i kitap kendi lehlerine delil göstermişlerdir. Müslümanlar بِأَمَانِيكُمْ’deki zamirden “Bize azap olunmayacak ve biz tekrar diriltilmeyeceğiz” diyen kâfirlerin kastedildiğini, kelâmın öncesine bağlı olduğunu ifade ederek ehl-i kitaptan daha fazla hidâyet içerisinde olduklarını söylemişlerdir. Ehl-i kitap ise “Biz Allah’ın oğulları ve

³¹⁵ Ebu’l-Kâsım Muhmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 1998, I, 645; Uşmûnî, s. 138.

³¹⁶ 3. Âli İmran, 169.

³¹⁷ Mahmud Hâfî, II, 371.

³¹⁸ Uşmûnî, s. 140.

³¹⁹ 4. Nisa, 122-123.

³²⁰ 4. Nisa, 122.

sevdikleriyiz, bize belirli günlerin dışında azap dokunmayacak. Dinimiz sizin dininizden, peygamberimiz peygamberinizden öncedir” diyerek Müslümanlara karşı çıkmışlardır.”³²¹

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

“Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.”³²² anlamındaki ayette *فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ* da durulması ile yolcunun namazını kısaltmasına dair ifadelerin sona ermesinden dolayı vakf-ı tâm meydana gelir. Daha sonra gelen *إِنْ خِفْتُمْ* ile başlayan ifade iki âyettir ve cümlede yer alan şart, hüküm ifade etmesi için getirilmemiştir. Aksi halde kısaltma hükmü korku şartına bağlanmış olurdu. Halbuki korku bulunmasa bile namaz kısaltılabilmektedir. O halde şart, devamında gelen hükümlerle ilgilidir. O da korku namazıdır. Korku namazıyla ilgili hükümlerde korku bulunmadığı durumlarda namazın, yolculuk halinde kısaltılarak mukim durumunda ise tam kılınarak edâ edilmesi emredilmiş olunmaktadır. Dolayısıyla şart, kasredilen namazla ilgili değildir. Bu ifadelerin ardından Yüce Allah *وَإِنْ خِفْتُمْ* ifadesiyle söze başlamaktadır. Arapça kuralları gereği de bu cümlenin başında *وَ* harfinin takdir edilmesidir. Buna göre ifade *وَإِنْ خِفْتُمْ* şeklinde olmaktadır. Burada iki ayrı olayın anlatıldığı konusunda kimse şüphe edemez. *كَفَرُوا* ifadesi züerinde durup bunu yolculuğa has bir ayet sayanlara göre ayetin anlamı “Korksanız da kormasanız da yolculukta namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur” şeklindedir.

فَبِمَا نَفْسِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ³²³

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular.

³²¹ Uşmûnî, s. 162.

³²² 4. Nisa, 101.

³²³ 5. Mâide, 13-14.

(Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever” anlamındaki ayetin sonunda إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ’de durulması Ahfeş’e göre vakf-ı tâmdır, zira sonrasıyla öncesinin arası ayrılmıştır. Sonrasındaki âyette “Biz hristiyanız” diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular”³²⁴ buyrularak Hristiyanların söz verip sözünde durmamalarından bahsedilmektedir, zira Hristiyanlardan Allah’a ve Resûlü Muhammed (sav)’e iman etmelerine dair bir söz alınmıştır. Allah Teâlâ’nın âyette “Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle...”³²⁵ buyurduğu gibi Hz. Peygamber’in zikri onların kitaplarında da mevcuttu. Böylece الْمُحْسِنِينَ kelimesinde durulması ancak vakf-ı tâm olur. Sonraki âyet başlangıcı olan وَمِنَ الَّذِينَ ise sıfatının kendi yerine geçtiği mahzup bir müptedânın haberi olup anlam şöyledir: “Biz Hristiyanlarız diyenlerden misaklarını aldığımız bir kavim vardır.” Burada “misaklarını aldığımız” ifadesi kavimden sonra sıfat olarak gelmekte, kavim kelimesi de müptedâ olmaktadır. “Onların misakları” ifadesindeki zamir de bu mahzup müptedâ olan kavim kelimesine dönmektedir.³²⁶

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ
 إِنَّ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ³²⁷

“Allah’ın, size, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O’na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden ne diye korkayım? Öyle ise iki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin” anlamındaki ayetin sonunda فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنَّ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ifadesi ile durulması sorunun bitip daha sonraki âyete de haber vererek başlanıldığı için vakf-ı tâmdır. Durulmayıp vasledilmesi durumunda ise iman edenlerle önceki ifadede kendilerine soru yöneltilen kişiler karışacaktır. Hâlbuki iman edenler anlamındaki الَّذِينَ آمَنُوا müptedâ, الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ ise onun haberidir ve الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ ile vakfedilerek sonrasındaki ifade olan الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.) ile lafız ve anlam

³²⁴ 5. Mâide, 14.

³²⁵ 7. A’raf, 157.

³²⁶ Uşmûni, s. 175.

³²⁷ 6. En’âm, 81-82.

ilişkisi kesilmiş olur. Bu vakfa göre anlam şöyle takdir edilir: “Şâyet ilim ehlerinden iseniz, müşriklerin mi yoksa muvahhitlerin gurubunun mu emniyette olduğunu bana haber verin.” Burada *أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ*’ye izafe edilerek “müşriklerin gurubu” ve “muvahhitlerin gurubu” olmak üzere iki topluluk da muhatap alınmış ve adalet gözetilmiştir. Biz mi yoksa siz mi güvende olmaya daha lâyıktır? şeklindeki soruyla muvahhit gurubu soyutlanmaktan kaçınılmış ve böylece bu gurubun muhatap alınarak temize çıkarılması daha da kuvvetlendirilmiştir.³²⁸

المص كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ³²⁹

المص’da durulması şâyet bu ifadenin cer konumunda kasem olup cevabının da mahzuf olması üzerine vakf-ı tâmdir. Kasem yapılp cevabının da mahzuf değil sonraki ifade yapılması durumunda ise vakf yapılmaz. Bu durumda anlam “Ey Muhammed! Bu harflere yemin olsun ki bu, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü’minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır” şeklinde olur. Buna göre *المص*’da durulmaz. Bu takdire göre sûre başlarında bulunan harflerin tümü mureb olup irapta mahalli vardır.³³⁰

المص كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ³³¹

(*Bu, sana, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü’minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.*) *وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ* şeklinde âyet sonunda durulup daha sonraki ayet başında gelen *اتَّبِعُوا* şeklindeki hitap Peygamber (sav)’e yapılp, hitaptan murat edilen de müminler olursa vakf-ı tâm olur. Hitap sadece müminlere yapıldığında ise vakf yapılmaz, zira buradaki inzar görevi söylemeye dönüşür ve takdir, “Ey Muhammed! *اتَّبِعُوا* يا محمد *اتَّبِعُوا* مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ”, “Ey Muhammed! Rabbinizden size indirilene tabi olmanız gerektiğini onlara söylemen için” olur. Hitabın sadece müminlere olması durumunda anlam bağı her ne kadar vakf yapılmaması gerektirse de *اتَّبِعُوا*’nun âyet başı olması sebebiyle vakf etmek câizdir.³³²

³²⁸ Uşmûnî, s. 198.

³²⁹ 7. Araf, 1-2.

³³⁰ Uşmûnî, s. 210.

³³¹ 7. Araf, 2-3.

³³² Uşmûnî, s. 211.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
الَّذِينَ يُعِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ³³³

“Mü’minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O’nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler”³³⁴ anlamındaki ayet sonunda وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ da durmak, daha sonraki ayette gelen الَّذِينَ’nin müptedâ حَقًّا cümlesinin de haber olması üzerine vakf-ı tamdır. Anlam, “Namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimseler var ya işte onlar gerçekten mü’minlerdir” olur. Ya da الَّذِينَ’nin mahzûf bir müptedânın haberi olması üzerine vakf-ı tâmdır. Takdir ise وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ هُمُ الَّذِينَ olur. Anlam, “Rablerine tevekkül ederler ki onlar şu şu kimselerdir...” olur. Mahzûf bir اعني takdir edilip nasp edilmesi durumunda ise vakf-ı kâfi olur. Anlam, “Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlardan da namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayarak gerçekten mü’min olanları kastediyorum” olur. الَّذِينَ ism-i mevsulü kendinden öncekinin bedeli, sıfatı ya da atf-ı beyânı olursa bu durumda herhangi bir vakf yapılmaz.³³⁵

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَنَفِّوْنَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ³³⁶

(Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildir. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.) وَمَا لَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ifadesi ile ayetin sonunda durulması vakf-ı tâmı meydana getirir, zira Allah Teâlâ bir yeri içerisinde peygamberleri varken helâk etmez. Şâyet onlar şirk koşmalarından tevbe ederlerse Allah onlara azap edecek değildir. Onlar küfre ve günahlara devam ettiği müddetçe Allah’ın onlara azap etmemesi gibi bir durum ise söz konusu değildir. Dolayısıyla ayette azaba dair umumi ifadeler kullanılırken bir sonraki ayette “Onlar Mescid-i Haram’dan (mü’minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin?” buyrulurken azapa müstehâk olmak için özel bir duruma dair açıklama getirilmekte ve önceki ayetle lâfız ilişkisi kesilmektedir. Lafız ilişkisi

³³³ 8. Enfâl, 2-3.

³³⁴ 8. Enfâl, 2.

³³⁵ Uşmûnî, s. 230.

³³⁶ 8. Enfâl, 33-34.

kesilmesine rağmen anlam özel bir boyutla irtibatlandırıldığına göre وَهُمْ يَسْتَعْفِرُونَ üzerinde durmanın kâfi vakfı meydana getireceği de söylenmiştir.³³⁷

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُمْ فَأَخْلَفْتُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ³³⁸

“Şüphesiz ben, daha önce, beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim” anlamında إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ denilerek durulması şeytanın son sözü olması sebebiyle Ebû Amr’a göre vakf-ı tâmdir. Allah, kullarına bir lütuf olarak o günde şeytanın söyleyeceği şeyleri hikâye etmektedir ki kullar bunu tasavvur etsinler, şeytan ve her türlü fitneden kurtulmayı Allah’tan istesinler. Ayet içerisinde daha sonra “Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır” buyrulması öncesinden farklı bir anlama değinildiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde lafız ilişkiside sona ermiştir.³³⁹

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكُذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ³⁴⁰

(Yalanı, ancak Allah’ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancılardan ta kendileridir.) هُمُ الْكَافِرُونَ ifadesi ile ayetin sonunda durmak vakf-ı tâmı meydana getirir, çünkü daha sonraki ayet başı olan مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ ref mahallindedir. O da cevabı mahzup bir şarttır ve مَنْ شَرَحَ bu mahzup cevaba delalet etmektedir. Mana şöyledir: “Zorlanan hariç kim Allah’ı inkâr ederse onlara azap vardır. Bununla birlikte kim gönlünü (zorlanmaksızın) küfre açarsa azap onlarıdır.” Eğer مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ veya الْكُذِبَ لَا يُؤْمِنُونَ , مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ veya الْكُذِبَ لَا يُؤْمِنُونَ dan bedel yapılırsa الْكُذِبَ لَا يُؤْمِنُونَ üzerinde tâm vakf tamamlanmaz. Zira bu durumda önceki ayetle sonraki ayetin lafız ve anlam ilişkisi devam etmiş olacaktır. الْكُذِبَ لَا يُؤْمِنُونَ dan bedel yapılırsa anlam, “Yalanı, ancak Allah’ın âyetlerine inanmayanlar uydurur ki onlar da kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr edenlerdir” olur. Eğer الْكُذِبَ لَا يُؤْمِنُونَ dan bedel yapılırsa anlam, “İşte onlar,

³³⁷ Uşmûnî, s. 233.

³³⁸ 14. İbrahim, 22.

³³⁹ Uşmûnî, s. 310.

³⁴⁰ 16. Nahl, 105-106.

yalancılara ta kendileridir ki yalancılar da kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edenlerdir” olur.³⁴¹

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا³⁴²

“(İçlerinden biri şöyle dedi:) “Onlardan ve Allah’tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldığınızda mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın” anlamındaki ayette فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ وَمَا يُعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ³⁴³’da durmak, sonrasının istinafi bir cümle olarak değerlendirilmesi durumunda vakf-ı tamdır. Sonrasının öncesine müteallik olduğu gözönüne alınırsa vakf olmaz, çünkü فَأَوْا ifadesi Ferra’ya göre إِذ’in cevabıdır. إِذ ise إذا gibi bazen gelecek için olabilir. Kelamda bunun örneği إِذَا فَعَلْتَ كَذَا فَانْجِ بِنَفْسِكَ (Şöyle yaparsan kendini kurtarırısın) cümlesidir. Bu ifadede فَ harfi olmadan كَذَا üzerinde durup daha sonra فَانْجِ ile başlayarak fasl yapılmasının güzel olmayacağı aşikârdır. Buna göre إِلَّا اللَّهَ³⁴⁴ da vakf yapılmayıp sonrası ile birleştirilir. Bu ayette de mahzup birtakım cümleler vardır ki bu cümlelerin varlığına daha önce geçen birbirine bağlı ifadeler delalet etmektedir. Örneğin bu mahzup cümleye فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ’den sonra gelen إِلَى الْكَهْفِ verilebilir. Yani Ashab-ı Kehf mağaraya sığınmış daha sonra da Allah onlara uyku vererek dualarını kabul etmiş ve ayette de belirtildiği gibi mağarada onları birtakım şeylerle yüceltmıştır.”³⁴³ Dolayısıyla ayette mahzup olan ifade, içlerinden birinin “mağaraya çekilin” sözüne kulak vererek mağaraya sığınmalarını ifade eden cümledir. Allah Teâlâ’nın onları taltif etme sebebi de bu mahzup ifadeye dayanmaktadır.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ³⁴⁴

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından

³⁴¹ Uşmûnî, s. 331.

³⁴² 18. Kehf, 16.

³⁴³ Uşmûnî, s. 346.

³⁴⁴ 24. Nûr, 35-36.

tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir” anlamındaki ayet sonunda *وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ* ifadesinde vakf-1 tam vardır. Bunun vakf-1 tam olarak değerlendirilmesinin şartı da şudur: Şayet sonraki ayet başında bulunan *في بيوت* ifadesi *يسبح* fiiline müteallik olursa yani “adamlar evlerde tesbih ederler” anlamında değerlendirilirse ya da *في بيوت* ifadesi mahzup bir *يسبحوه* fiiline müteallik kabul edilirse vakf-1 tām olur. Şayet *في بيوت* ifadesi, *و الزجاجة و الكوكب* kelimelerinin hâl'i olarak düşünülürse yani anlam “Ki bunlar, Allah’ın yapımına izin verdiği evlerdedir” şeklinde değerlendirilirse vakf yapılmaz. Şayet *في بيوت* ifadesi *مشكاة* veya *مصباح* veya *زجاجة* kelimelerinden herhangi birine sıfat olarak kabul edilirse bütün bu durumlarda *عليم* kelimesinde vakf yapılmaz.³⁴⁵

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَعُضَ شَأْنَهُمْ فَأَذَنَ لِمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا³⁴⁶

“Mü’minler ancak Allah’a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” anlamındaki ayet sonunda *إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ*’de durulması durumunda vakf-1 tām olur. Zira bu ayette müminlerin vasıflarından ve Peygamberlerinden izin istemelerinden bahsedilmekte daha sonraki ayette ise O’na karşı saygı ifadelerine yer verilmektedir. Dolayısıyla önceki ayetle sonraki ayet lafzen ve manen ayrılmış olur. “(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın” anlamında daha sonraki ayette bulunan *لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا* ifadesinde durulursa aynı şekilde vakf-1 tām meydana gelir. Vakf-1 kâfi olduğu da söylenmiştir fakat mana, “Peygamberinize birbirinize hitap ettiğiniz gibi hitap etmeyin, ona saygılı, hürmetli bir şekilde hitapta bulunun. Ona öfke duymayın, isyan etmeyin. Aleyhinize bir duâ eder de o duâ kabul olunur. Onun duâsını başkasının duâsı sanmayın.

³⁴⁵ Uşmûnî, s. 407.

³⁴⁶ 24. Nûr, 62-63.

Şayet o duâ ederse muhakkak kabul olunur” olmakta ve sonrasında anlam ilişkisi sonlanmaktadır. Buna göre her iki şekilde de vakf tamdır.³⁴⁷

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ³⁴⁸

“Biz, hiçbir memleketi uyarıcıları olmadıkça helâk etmedik” anlamında “وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ” denilerek yapılan vakf tamdır. Daha sonraki ayet başlangıcında bulunan ve “hatırlatma” anlamındaki ذِكْرَى’yı da içeren bir şekilde yapılacak vakf bir öncesinden daha tamdır, yani vakf-ı etemmdir. ذِكْرَى’yı öncesiyle birleştirmeksizin de ibtida yapılabilir. Yani, ya “هي ذِكْرَى” takdirinde “Bu, bir hatırlatmadır” anlamında, ya da “انذارنا ذِكْرَى” takdirinde “Bizim uyarmamız bir hatırlatmadır” anlamındadır. “ذِكْرَى” şayet nasp mahallinde değerlendirilirse o zaman “يُنذِرُهُم الْعَذَابَ ذِكْرَى” veya هذا القرآن ذِكْرَى takdirindedir. Bu durumda ise anlam, “Onların başına gelecek azap ya da bu Kur’ân bir hatırlatma olduğu halde onları uyarır” olur. Yahut da ذِكْرَى kelimesi ذِكْر’in mefuludur. Yani ذِكْرنا ذِكْرَى takdirinde, “Biz onlara bir öğüt verdik, bir hatırlatmada bulunduk” anlamındadır ve bu takdire göre ذِكْرَى ‘da yapılan vakf, vakf-ı kâfidir, çünkü ذِكْرَى her ne kadar sadece mana bakımından merfû olsa da ذِكْرُونَ’a müteallik olduğundan lafzen ve manen mansuptur.³⁴⁹

“Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu sizi ezmesinler” dedi”³⁵⁰ anlamında ‘da yapılan vakf tamdır, çünkü karıncaların sözü bu ifadelerle sona ermektedir. Daha sonra Allah Teâla şöyle buyurur: “وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ” yani, onlar Süleyman’ın karıncaların konuştuklarını anladığının farkına varamazlar. Dolayısıyla lafız ve anlam yönünden yeni bir cümle başlamaktadır. Allah Teâla Süleyman’a; saltanatını ziyadeleştirdini, kimsenin karıncalarla konuşamayacağını ancak rüzgârın onların sözlerini kendisine taşıyarak konuşmalarını O’na ulaştıracağını ve O’nun da bu konuşmaları anlayabileceğini vahyetti. Süleyman üç mil öteden karıncaların konuşmalarını işitti ve sonra diğer karıncalara çağrıda bulunana şöyle dedi: “Niçin “yuvalarınıza girin” dedin, karıncalara zulmetmemden mi korktun?” Karınca

³⁴⁷ Uşmûnî, s. 412.

³⁴⁸ 26. Şuara, 208-209.

³⁴⁹ Uşmûnî, s. 429.

³⁵⁰ 27. Neml, 18.

şöyle cevap verdi: “Hayır, fakat senin saltanatınla meşgul olup da Allah’a taatten geri kalırlar diye korktum.”³⁵¹

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ
وَمِنْهُمْ مَنْ أَعْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ
الْعَنْكَبُوتِ إِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ³⁵²

“Allah, onlara zulmediyor değil, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı” anlamında وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ‘deki vakf tamdır. Zira daha önce geçen ifadelerde günahları yüzünden yakalanan, taş yağmuruna tutulan, korkunç sesin yakaladığı, yerin dibine geçirilen ve suda boğulan kimselerden bahsedilmiş; bu kişilerin kendi yaptıkları zulümler sebebiyle azaba düşer oldukları bildirilmiş daha sonraki ayette genel olarak Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumuna dair örnek ve bu örnekte anlatılan hayvanın hali ifade edilmiştir. Yani ayet sonrasıyla lafız ve mana yönünden farklılık arz eder. Ahfeş العنكبوت ‘da vakf yapmıştır fakat buna karşı çıkılmıştır, çünkü devamındaki cümle التي ‘nin gizlenmesi ile sıfat olmaya uygundur. Teşbih âmil olarak, devamındaki cümle de hâl olarak düşünülse bile gizli bir التي ‘ye ihtiyaç kalmaksızın vasl evladır. Ebû Hâtim اتخذت بيتا ‘da vakf yapmıştır, çünkü teşbihten kasıt, örümceğin, eğirdiği bir maddeden gayet zayıf ve korunaksız olan yuva yapmasıdır. Bu yuvanın ise hiçbir faydası yoktur. Buna rağmen örümcek bu yuvasına güvenir ve dayanır. Hâlbuki tıpkı puta tapanlara putların hiçbir faydasının olmadığı gibi bu yuvanın ona da bir faydası yoktur.³⁵³

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ
ظَلُومًا جَهُولًا لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ
غَفُورًا رَحِيمًا³⁵⁴

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir” anlamındaki ayet sonunda جَهُولًا kelimesi üzerinde durulması durumunda Ebû Hâtim’e göre vakf-ı tam meydana gelir; çünkü O, bir sonraki ayet devamında bulunan لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ ‘deki ل harfini kasem lââm’ı olarak

³⁵¹ Uşmûnî, s. 431.

³⁵² 29. Ankebût, 40-41.

³⁵³ Uşmûnî, s. 452.

³⁵⁴ 33. Ahzâb, 72-73.

değerlendirmiştir. Bu duruma karşı çıkmıştır zirâ sahih olan vakfin olmamasıdır. Zira burada söz konusu ل harfi kalem için olmayıp sayrûret içindir, çünkü emanet insanoğluna azap etmek için yüklenmedi. İnsan o emaneti yüklendi ve sonrasında durum, nifak içinde olup şirk koşana Allah'ın azap etmesine ve iman edenin de tevbesini kabule dönüştü. Yani insan kendi sonunu kendi eli ile hazırlamış oldu. Aynı şekilde ل harfini öncesiyle alakalı olarak كي manasında alanlara göre de burada vakf yoktur. Ameş, illeti emaneti yüklenenin fiiline kasrederek يتوب şeklinde ref olarak okumuştur. Daha sonra و يتوب 'yü isti'naf olarak değerlendirir. Bu durumda anlam şöyle olur: "Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah, mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların ise tövbelerini kabul eder."³⁵⁵

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ³⁵⁶

"Şöyle derler: "Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?" anlamında قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا 'de vakf yapmak çoğunluğa göre vakf-ı tamdır. Ve denilmiştir ki daha sonra gelen هذا üzerinde vakf, şayet مرقدنا'dan bedel veya onun sıfatı olarak cer mahallinde kabul edilirse yapılabilir. Bu şekilde düşünüldüğünde هذا ve ما وعد الرحمن 'da da vakf yapılır. Takdir, ما وعد الرحمن şeklindedir. ما ref mahallinde, ما بعتكم'un haberidir. Yahut da ما وعد الرحمن وصدق المرسلون حق عليكم (Rahmân'ın vadettiği ve Peygamberlerin doğruladığı şey sizin üzerinize hak oldu, gerçekleşti.) şeklinde de takdir olunabilir. Bu, kafirlerin "bizi kabirlerimizden kim kaldırdı" şeklindeki sözlerine cevaben meleklerin veya müminlerin sözüdür. Bu değerlendirme, Suyûti'nin Şerhi's-Sudûr'da Mücâhid'den naklettiği, "Kıyamet gününden önce kâfirlerin uyku şeklinde bir halleri olur. Sura üflenildiğinde kafirlerin 'vah bize, kim kaldırdı bizi kabirlerimizden' şeklinde yakınmalarına karşılık olarak müminlerin 'bu Rahmân'ın vaat ettiği ve hakkında Resullerin hakkı söylediği şeydir' şeklindeki"³⁵⁷ söz konusu takdiri teyit etmektedir.

³⁵⁵ Uşmûnî, s. 472.

³⁵⁶ 36. Yâsin, 52.

³⁵⁷ Uşmûnî, 491.

فَقَوْلَ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَكْرٍ خُشَعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ³⁵⁸

“*Sen de onlardan yüz çevir*” anlamında *فَقَوْلَ عَنْهُمْ*’de durmak Ebî Hâtim’e göre vakf-ı tâmdır. Kendisinden sonrasına vasledilmesi caiz değildir, zira sonrasına vasledilirse *يَوْمَ* kelimesi *فَقَوْلَ عَنْهُمْ*’un zarfı olur ve anlam, “Çağırının görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir” olur. Hâlbuki durum bunun aksinedir ve *يَوْمَ* kelimesi *فَقَوْلَ عَنْهُمْ*’un değil daha sonraki ayet içerisinde bulunan ve “*çıkıyorlar*” anlamındaki *يَخْرُجُونَ* fiilinin zarfıdır. Mana takdim ve tehire göredir. Yani anlam, “Çağırının çağırdığı gün kabirlerinden kalkarlar” olur. Anlam böyle olunca *فَقَوْلَ عَنْهُمْ*’da durmak vakf-ı tâm olur, zira zarf kendinden önceki birşeye teallük ettiğinde zarfdan daha öncesinde vakf yapılmaz. Dolayısıyla öncesindeki ifadeyle birlikte “*O gün ki dâvetçi korkunç, dehşetli bir şeye dâvet eder*” anlamında *نَكْرٍ*’de vakf yapılmaz. Aynı şekilde *أَبْصَارُهُمْ* üzerinde de vakf yapılmaz, zira *خُشَعًا* kelimesi, *يَخْرُجُونَ*’deki zamirden hâl olmak üzere mansuptur. Anlam ise, “Çağırıcının çağırdığı gün gözleri düşkün düşkün kabirlerinden çıkarlar” olur.³⁵⁹

مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَاللِّرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَيْتُمُ الرَّسُولَ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْتُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ³⁶⁰

“*Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah’ın azabı çetindir*” anlamında *وَمَنْ يُسَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ*’de vakf-ı tâm vardır. Burada hoş bir sekte yapılması gerekir. Azabın şiddetinin fakirler için olacağı şeklinde yanlış bir düşünceden korunmak amacıyla *الْفُقَرَاءِ* kelimesi sonrasıyla birleştirilmez. Birleştirilmesi durumunda ayet *لِلْفُقَرَاءِ* olur. Halbûki durum böyle değildir ve azabın fakirler için olacağı yanlış bir düşüncedir. Doğru takdir, *لِلْفُقَرَاءِ*’nin mahzûf bir müptedânın haberi, anlamın da bu zikredilen payların fakirler için olduğudur. Başka bir takdire *لِلْفُقَرَاءِ*’den önce bir fiil getirilir ve anlam bu durumda “Zikrettiğimiz bu paylar fakirler için harcanır” olur. *لِلْفُقَرَاءِ* kelimesi Zemahşeri’nin³⁶¹ de dediği gibi şayet *وَلِذِي الْقُرْبَىٰ*’dan bedel yapılırsa *فَخُذُوهُ*, *فَانْتَهُوا*, *وَيَنْصُرُونَ*’ya kadar vakf yapılmaz. Bununla birlikte *وَيَنْصُرُونَ*’dan *وَرَسُولَهُ*’dan *وَالرَّسُولَ*’dan *فَخُذُوهُ*,

³⁵⁸ 54. Kamer, 6-7.

³⁵⁹ Uşmûnî, s. 578.

³⁶⁰ 59. Haşr, 8.

³⁶¹ Zemahşerî, II, 563.

وَأَتَّقُوا اللَّهَ ve الْعَقَابِ kelimelerinde durulmaz, zira bedel ile mübdelü'n-minhin arası vakfla ayrılmaz. Şayet لِّلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ ve sonrasındaki üç ayet birbiriyle ilintili olarak kabul edilirse müsamaha yolu hariç bunların aralarında vakf yapılmaz, çünkü Allah Teâla Muhacirler hakkında, وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ (Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar)³⁶² ve Tabiin hakkında da (Onlardan, Muhacirlerle Ensar'dan sonra gelenler)³⁶³ buyurmuştur. Yani bu mallara sahip olma noktasında zikredilen bu gurupların arasında herhangi bir ayırım yapılmamalıdır. Bu üç ayet arasında vakf yapılmaması durumunda bu kişilerin de belirlenen mallardan istifade edebileceği anlamına ulaşılır.³⁶⁴

Uşmûnî'nin vakf-ı tam ile ilgili vermiş olduğu örnekleri incelediğimizde vakf-ı tamı tespit kriterinin lafız ve mana ilişkisine dayandığını görürüz. Kendisinden sonrası ile lafzen ve ma'nen bağlantısı olmayan yerde; başka bir ifadeyle; sözün her bakımdan tamam olduğu yerde yapılan vakfi, tâm olarak tespit eder ve sonraki ifadeyle ibtidâ yapılması gerektiğini savunur. Söz lafız olarak da mana olarak da tamam olduğundan dolayı bu vakfi tercih etmiştir. Bundan dolayı vakf-ı tam çoğunlukla konuların bitiminde ve anlamı tamam olan cümlelerin sonunda ve sûre bitiminde yapılır.

3.1.2. Vakf-ı Kâfi'nin Anlama Etkisi

Kelime, lafız ve mana yönünden tamam olmakla birlikte, sonrası ile anlam yönünden ilgisi devam eden yerde yapılan vakfa kâfi vakf denilir. Uşmûnî'nin konu ile ilgili örnekleri şunlardır:

الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ³⁶⁵

Eğer هُدًى kelimesi فِيهِ ile veya ibtidâiyye olmak üzere merfû olur ve هُدًى de فِيهِ kelimesinin haberi olursa رَيْبَ kelimesinde vakf-ı tam meydana gelir. Eğer رَيْبَ'deki لَّا'nın haberi mahzûf olursa رَيْبَ üzerindeki vakf-ı kâfi olur, çünkü Araplar لَّا'nın haberini hazf eder ve şöyle derler: لا مثل زيد اى في البلد Burada مثل kelimesi لَّا'nın ismi olup haberi olan في البلد mahzûftur. Bazen de Araplar لَّا'nın ismini hazf edip haberini

³⁶² 59. Haşr, 9.

³⁶³ 59. Haşr, 10.

³⁶⁴ Uşmûnî, s. 597-598.

³⁶⁵ 2. Bakara, 1- 2.

zikrederler ve şöyle derler: لا بأس عليك yani لا عليك. Burada haber olarak zikredilmiş ve بأس de ismi olmak üzere hazfedilmiştir. Sibeveyh'e göre لا'nın ismi müfred olursa لا ismi le birlikte mahallen merfû müpteda olur, haberde لا'nın ameli görülmez. Eğer لا'nın ismi muzaf veya şibh-i muzaf olursa bu takdirde hem Sibeveyh ve hem de diğer nahivcilere göre لا haberde amel eder. Ahfeş'e göre لا'nın ismi ref mahalinde olup لا haberde amildir. Buradaki takdir لا رَبِّ فِيهِ هُدًى şeklindedir ve birinci فِيهِ haberdur. فِيهِ'deki zamirin الْكِتَابِ'a râci olmasıyla mana açık olur. Ahmed b. Cafer bu görüşü reddederek şöyle der: "Mutlaka bir aid zamir gereklidir." Fakat bunun hilafına Secde Sûresindeki şu ayet delalet etmektedir: "تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَبِّ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ"³⁶⁶ Çünkü ittifakla رَبِّ üzerinde vakf edilemez. Buna göre nahivciler vakfın uygun bir yerde yapılabilmesi amacıyla vakfın sıhhatini şart koşmuşlardır. Fakat ortaya atılan bu görüşler nahivciler tarafından yapılan zorlamalardır. Bunlar لا'nın haberi kendine bitiştiğinde mahalli takdir ederek mahalli ile yetinmişlerdir, çünkü lâ-i tebrî'e'nin haberinin isminin nasp ve cer halinde mukadder olması inkâr edilemez bir durumdur. Buna göre her iki duruma şu örnekleri verebiliriz: Ref ile okunursa ان زرتنا فلا براح şeklinde, nasb ile okunursa ان زرتنا فلا براح şeklinde okunur. لا'nın ismini nasp ve cer durumunda Nahivciler takdir etmektedirler. Aslında bu Nahivcilerin yapmış oldukları kıyas uzak değildir. Eğer mukadder haber lafzî olursa لا رَبِّ فِيهِ هُدًى denilir ki bu ise Arap dilinde geçerli bir durumdur.³⁶⁷

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّنُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³⁶⁸

"Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O'na döndürüleceksiniz" anlamında كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ'da yapılacak vakf sonrasında ثُمَّ يُمَيِّنُكُمْ'un öncesinden bağımsız bir başlangıç cümlesi yapılması üzerine Ebî Hâtim'e göre vakf-ı kâfi olur. Bu ayette Allah Teâlâ bildikleri ve ikrâr ettikleri şeyle onları kınamıştır. Bu durum onların, babalarının sülbünde nutfeler halinde ölümler olup sonra o nutfelerden dirilttikdiklerini itiraf edip daha sonra ölümden sonra tekrar dirilmeyi inkâr etmeleri sebebiyledir. Böylece Allah Teâlâ onları azarlayarak şöyle buyurmuştur: "Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl

³⁶⁶ 32. Secde, 2.

³⁶⁷ Uşmûnî, s. 50.

³⁶⁸ 2. Bakara, 28.

inkâr ediyorsunuz?” Sonra yeniden başlamış ve şöyle buyurmuştur: “*Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O’na döndürüleceksiniz.*” “Sonra sizi diriltecek” anlamında *تُمْ يُمَيِّنُكُمْ* ile başlayan kısmın bir başlangıç ifadesi olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Buna *تُمْ*’nin haberlerin ardarda geldiğini ifade etmiş olması sebebiyet vermektedir. Fakat Ebû Hâtim *تُمْ يُمَيِّنُكُمْ*’un başlangıç ifadesi olduğunu savunmaktadır. Yani “Sonra O Allah sizi diriltir” anlamı ortaya çıkar. Durum böyle olursa yani *تُمْ*’den sonraki kısım başlangıç cümlesi olarak kabul edilirse daha sonra gelen *تُمْ يُحْيِيكُمْ* da aynı şekilde başlangıç cümlesi olarak değerlendirilmek zorunda kalır. Burada asıl problem cümlelerin başına dâhil olan *تُمْ*’nin durumunun ne olduğudur. Halebî, Ali el-Ezherî’ye, *تُمْ*’nin cümlelere dâhil olduğunda tertip ifade etmeyeceğini söylemiştir. Tertip ifade etmeyeceğine göre bu cümlelerin başlangıç ifadeleri olarak değerlendirilmeleri mümkün olur.³⁶⁹

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقَى الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا أَلَيْسَ جُنَّتَ بِالْحَقِّ
فَدَبَّحُوا بِهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ³⁷⁰

“*Musa da (aldığı emir üzerine) «Rabbim o, yeri sürüp ekini sulayarak boyunduruğa girmemiş bir sığırdır, salmadır, hiç alacası lekesi yoktur, buyuruyor» demişti. Onlar: «İşte şimdi hakikatle geldin» demişlerdi. Bunun üzerine o sığırı boğazladılar. Az kalsın bunu yapmıyacaklardı*” anlamındaki ayette *قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقَى الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا أَلَيْسَ جُنَّتَ بِالْحَقِّ* üzerinde durmak, sonrasında gelen *تُثِيرُ*’nun mahzûf müptedânın haberi yapılması durumunda vakf- kâfidir. Ferra bu vakfla ilgili olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “*ذَلُولٌ* üzerinde vakf yoktur, çünkü ayetin manası şöyledir: “O sığır zelûl değildir ve toprağı da sürmez.” Burada vakf yapılır daha sonrasında başlanırsa sanki sığırın toprağı süreceğı şeklinde yanlış bir anlam ortaya çıkar, zira sonrasındaki *تُثِيرُ* ile ibtida yapılırsa sığır toprağı sürme vasfıyla karşı karşıya kalacaktır. Toprağı sürmek de sığırın zelûl olmama vasfına hâlel getirecektir. Sonuç olarak toprağı süren değil, sürmeyen *ذَلُولٌ لَا ذَلُولٌ* olarak vasıflandırılabilir.

Ebûbekir, Sicistânî’den *ذَلُولٌ لَا ذَلُولٌ* üzerinde vakfedilip sonrasında ibtidâ yapılmasına dair şunları nakleder: “Allah bu sığırı yeri süren, ekini de sulayan bir canlı olarak vasıflandırmıştır.” Ebûbekir, Sicistânî’nin bu görüşünün yanlış olduğunu, şu ifadeleriyle

³⁶⁹ Uşmûnî, s. 61.

³⁷⁰ 2. Bakara, 71.

anlatmaktadır: “Yeri süren sığırdaki ekini sulama vasfı da bulunur. Hiçbir imamdan bu hayvanı bu şekilde vasıfladıklarına dair bir görüş ve bu hayvan hakkında Sicistâninin görüşüne benzer bir ifade nakledilmemiştir. Bu ayetin tefsirinde bu görüşe aykırı olarak meşhur olmuş anlayış şudur. “Bu hayvan zelûl değildir ki yeri sürüp ekini sulasın. Ayrıca Sicistânî’nin sözü ayetin zahiri ile de uyuşmamaktadır, çünkü bu sığır, toprağı sürdüğünde zelûl olur. Oysa Allah bu hayvandan bu vasfı nehy etmiştir. Dolayısı ile Sicistânî’nin bu görüşü doğru olarak değerlendirilip bu görüşe meyledilemez.³⁷¹

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ
وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ³⁷²

“Süleyman’ın hükümlerini hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil’deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler...” anlamındaki ayette وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ’de vakf daha sonrasındaki ifadede bulunan مَا’nın nafiye yapılması durumunda kâfi olur ve sonrasında وَمَا أَنْزَلَ ile ibtidâ yapılır. Yani “O ikisine ne sihir ne de batıl indirildi. O ikisine ancak Allah’ın hükümleri indirildi ve onlar hakka yardım, batılı iptal ile emrolundular.” Eğer burada مَا nafiye değil الَّذِي anlamında alınırsa vakf olmaz. Anlam ise şöyle olur: “Fakat insanlara sihri ve Allah’ın iki meleğe indirdiğini öğretmek sureti ile kâfir oldular. الْمَلَائِكَةِ lâm’ını fetha ile okuyan³⁷³ melek üzerinde vakf eder ve هَارُوتَ وَمَارُوتَ’den başlar. الْمَلَائِكَةِ lâm’ını kesra ile okuyan bu ikisiyle Dâvûd ve Süleyman (a.s)’ı kastedir. Hârut ve Marut’un irap yönünden konumu ise şöyledir. Birincisinde Hârut melek kelimesi üzerine atf-1 beyan olmak üzere cer konumundadır. İkincisinde ise Marut, Hârut üzerine matuftur veya bu iki kelime melekeyni’ye bedel olurlar. Hârut ve Marut kelimeleri alem ve ucme veya alem ve tenisten dolayı gayr-1 munsarıftırlar. وَمَا أَنْزَلَ’deki مَا ister nafiye olsun ister الَّذِي anlamında olsun Mârut üzerindeki vakf tamdır. Zührî ve Dehhak, Hârut ve Mârut isimlerini mahzuf müptedânın haberi olmak üzere merfû okumuşlardır. Bu şekildeki bir kıraate göre Babil üzerinde vakf edilir. Ya da bu iki isim müptedâ, بَابِلَ haber olmak üzere merfû olurlar. Anlam ise “Hârut ve Mârut, Bâbilledir” olur. Bu takdir ile oluşan

³⁷¹ Uşmûnî, s. 67.

³⁷² 2. Bakara, 102.

³⁷³ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 16.

bu kıraatte melekeyni üzerinde vakf edilir. Bu vakf, ehl-i tefsir nezdinde birincisinden yani Hârut ve Mârut isimlerinin mahzûf müptedânın haberi olmak üzere merfû okunmasından daha uzak bir vecihtir. Mukadder bir اعني ile bu iki kelimenin mansup okunması da caizdir. Bu takdirde vakf, Bâbil üzerinde kâfi olur. الشَّيَاطِينِ'nin nûn harfinin mansup okunduğu kıraate göre bu iki isim الشَّيَاطِينِ kelimesinen bedel olmak üzere mansup olurlar. Bu takdirde bedel ve mübdelü'n-minh ayrılamayacağı için vakf olmaz. Bu ayette geçen وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ ifadesi Süleyman (a.s.)'ın mülkü sihirle elde ettiği kuruntusunda olan şeytanlara bir cevaptır. Yahudiler kendi inançlarına göre sihri Süleyman (a.s.) dayandırdıklarında Allah, Süleyman (a.s.)'ın bundan uzak olduğunu ve sihrin ona yakışmayacağını bildiren ayetini indirmiştir. Yahudilerin Süleyman (a.s.)'a sihir nispet etmelerinin sebebi de gerçekte O'nun sihirle uğraşması değil insanların sihirle uğraşmalarına engel olması amacıyla tüm sihir kitaplarını tahtının altında toplamasından ibarettir. Süleyman (a.s.) vefat ettiğinde tahtı altındaki bu kitaplar bulunmuş ve şeytanlar O'nun mülkünün bu kitaplara bağlı olduğunu, bu kitaplar sayesinde O'nun hükümlerini devam ettirdiğini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Yahudiler arasında Hz. Süleyman'ının sihirbaz olduğu vehmi yayılmıştır. Allah (c.c.), Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğinde Yahudiler O'nunla bu kitaplar hususunda mücadeleye giriştiler. Bunun üzerine Allah, *“Süleyman'ın hükümlerini hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler...”* ayetini indirerek Süleyman (a.s.)'ın beratını göstermiştir.³⁷⁴

إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ³⁷⁵

“Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir” anlamında إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ üzerinde vakf-ı kâfi vardır. فَلَا جُنَاحَ üzerinde vakf eden, Safâ ile Merve arasındaki sa'yin vacip olduğunu göstermek için يَطَّوَّفَ بِهِمَا'dan başlar. Bu takdire göre عَلَيْهِ iğrâ yani teşvik olur. Yani, “O kişiye tavaf gerekir” anlamındadır. Fakat bu takdirde mevcut olduğu gibi gâibin iğrâsı zayıf olup fasih olan muhatabın iğrâ

³⁷⁴ Uşmûnî, s. 72-73.

³⁷⁵ 2. Bakara, 158.

olmasıdır. Rivâyet edildiğine göre Müslümanlar, etrafında putlar olduğu için Kâbe’yi tavaf etmekten çekindiler. Bu durumda -Kâbe’nin etrafında putların olması esnasında- Müslümanlara tavaf hususunda hiçbir günahın olmadığını belirtmek amacıyla bu ayetin nazil olduğu söylenmiştir. Ve yine rivayet edildiğine göre Safâ ve Merve iki insandı ve bu ikisi Kâbe’nin ortasında zina ettiler ve suretleri değiştirildi. Bundan dolayı Müslümanlar bu ikisini tavaf etmekten çekindiler. Bunun üzerine bu hususta ruhsat olmak üzere ilgili ayet nazil olmuştur.³⁷⁶

قُلْ أُوذِيكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ³⁷⁷

“De ki: “Size, onlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın rızası vardır.” Allah, kullarını hakkıyla görendir” anlamındaki ayette قُلْ أُوذِيكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ da soru sorularak aslında haber verme amaçlanmıştır ve buradaki vakf çeşidi kâfidir. Daha sonra soruya cevap vermek üzere لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ şeklinde devam edilir. Dolayısıyla جَنَّاتٌ müpteda اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ haberdir. İfade, “Daha hayırlısı nedir?” şeklinde sorulan bir soruya “Sakınan kullar için Rablerinin katında cennetlerdir” şeklinde cevap olarak söylenmiş bir istinaf cümlesidir. Bu, Allah Tealanın قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ³⁷⁸ şeklinde soru sorup النَّارُ وَعَذَابُ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا şeklinde cevap vermesine benzemektedir. قُلْ أُوذِيكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ da yapılan bu vakf, عِنْدَ رَبِّهِمْ’i daha önce geçen بِخَيْرٍ kelimesine atfedilenler için zayıf bir görüştür, zira bu durumda anlam “Sakınanlar için Rableri yanında daha hayırlı olanı haber vereyim mi?” olur. Buna göre vakf, عِنْدَ رَبِّهِمْ de yapılarak vakf-ı hasene dönüşmüş olur ve جَنَّاتٌ kelimesinden de önce mahzup bir müpteda olan ذَلِكَ takdir edilir.³⁷⁹

قُلْ إِنْ تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يُعَلِّمَهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ³⁸⁰

³⁷⁶ Uşmûnî, s. 82.

³⁷⁷ 3. Âli İmrân, 15.

³⁷⁸ 22. Hac, 72.

³⁷⁹ Uşmûnî, s. 110-111.

³⁸⁰ 3. Âli İmrân, 29-30.

“De ki: “İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerdeki her şeyi, yerdeki her şeyi de bilir. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir” anlamındaki ayette قَدِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ şeklinde biten âyet sonunda قَدِيرٌ kelimesi muadder bir اذْكُرْ kelimesinin mefulü bihi yapılırsa vakf-ı kâfi olur. Şâyet يُحَدِّثُكُمْ kelimesiyle nasb edilirse burada vakf yapılmaz. Masdar ve mamulü arasında fasıla meydana geleceğinden dolayı oluş ifade eden مَصِيرٌ kelimesiyle nasp edilemez, zira “Her nefsin hayır ve şer cinsinden yaptıklarının önüne konulacağı gün Allah’a varacaksınız” şeklinde bir anlam ortaya çıkar. Âyet başı olmasından dolayı يَوْمَ kelimesinin قَدِيرٌ kelimesi ile nasb edilmesi caiz ise de zayıf bir görüştür, zira Allah Teâlâ’nın kudreti herhangi bir gün ile sınırlı değildir. O daimi olarak kudret sıfatına sahiptir. تَوَدُّ kelimesiyle nasb edilmesi ihtimali de zayıftır. Bu durumda anlam şöyle olur: “Her nefsin hayır ve şer olarak yaptığını bulduğu kıyamet günü, kişi bu günün korkusundan ve yaptıklarından uzak olmayı ister.”³⁸¹

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ³⁸²

“Şüphesiz, insanların İbrahim’e en yakın olanı, elbette ona uyanlardır...” anlamındaki ayette اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرَاهِيْمَ لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوهُ deki vakf, vakf-ı kâfidir. Kenzâvî bu âyetle ilgili şunları söylemektedir: “اِتَّبَعُوهُ”daki zamirin nereye döndüğü tartışma konusudur. Bunun Müslüman cemaatin zamiri olduğu ifade edilmiştir. Hz. İbrahim zamanında yaşayıp O’na inanan ve O’na tabi olan kişiler olduğu da söylenmiştir. Yakup اِتَّبَعُوهُ da durmanın vakf-ı kâfi olduğunu belirtmiştir. Daha sonraki وَهَذَا النَّبِيُّ istinâfi bir cümledir. Fakat kâmil bir mananın ortaya çıkması için en iyi olanı ise وَهَذَا النَّبِيُّ nun istinâfi bir cümle olarak değerlendirilmeyip atfedilmesidir. Buna göre ayetin anlamı, “Şüphesiz, insanların İbrahim’e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve mü’minlerdir” olur. “Her ailesi bir velisi vardır. Benim velim de İbrahim (a.s.)’dır” anlamındaki müsned hadis bu yorumun doğruluğuna delalet eder. Sonra o yukarıdaki اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ diye başlayan âyeti okudu. Ebû Selam Adevî, اِتَّبَعُوهُ yi وَهَذَا النَّبِيُّ deki he harfine atfen nasp ile okudu. O sanki şöyle demek istemiştir: “Bu peygambere tabi olun, itaat edin.” Bu durumda vakf اَمَّنُوا kelimesinde olmaktadır. Nahivdeki iğra kaidesine binaen kim nebi kelimesini nasp ederse اِتَّبَعُوهُ da durur ve daha

³⁸¹ Uşmûnî, s. 115.

³⁸² 3. Âli İmrân, 68.

sonraki وَهَذَا النَّبِيُّ ifadesini mansup okur. O sanki şöyle demek istemektedir: “Emir lafzı üzerine bu Peygambere itaat edin.” Fakat bu en zayıf görüştür. وَهَذَا النَّبِيُّ ifadesi بِإِبرَاهِيمَ’ye atfen cer ile de okunabilir. Bu durumda anlam “İnsanların İbrahim’e ve bu peygambere en yakını...” şeklinde olur ve اتَّبَعُوهُ’daki zamirin اتَّبَعُوهُمَا şeklinde tesniye okunması gerekir.³⁸³

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَاللَّهُ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مِنْ اسْتِطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ³⁸⁴

“Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır” anlamında حِجُّ الْبَيْتِ وَاللَّهُ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ ifadesi mahzup bir müptedânın haberi olursa kâfi olur. Bu irapla ortaya “Üzerine farz kılınan kimdir?” sorusuna “Gücü yetendir” şeklinde cevap verme anlamı çıkmaktadır. Burada مَنْ mastarın faili değildir, zira böyle olursa gücü yeten kişi hacetmediğinde tüm insanlar günaha düşer ki bu yanlış düşüncedir. حِجُّ kelimesi mefûlüne muzaf olmuştur. Anlam ise şöyledir: “İnsanlardan gücü yetenlerin Kâbe’yi hacetmeleri insanlar üzerinde Allah’ın hakkıdır.” En fasih olansa mastarın failine muzaf olmasıdır. Amil olan masdar fail ve mefulle bir araya geldiğinde evla olan amil olan masdarın merfû olana izafetidir. Örneğin Zeyd’in Amr’a vurması beni şaşırttı denilirken يعجبني ضرب زيد عمراً kullanılırken ضرب عمرو زيد ifadesi kullanılmaz. مَنْ eğer النَّاسُ kelimesinden bedel-i ba’z mine’l-kül olarak alınırsa الْبَيْتِ kelimesinde vakf yapılmaz. Bu durumda anlam şöyle olur: “İnsanlardan yoluna gücü yetenin Beyt’i hacetmesi, insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır.”³⁸⁵

لَنْ يَضُرُّكُمْ إِلَّا أذى وَإِنْ يُفَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَذْيَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ³⁸⁶

“Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşıma kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez” anlamındaki ayetin sonunaki لَا يُنصَرُونَ da durulursa vakf-ı kâfi meydana gelir. لَا يُنصَرُونَ’un ref alameti olan ن harfi, fiilin merfû olup dolayısıyla istinâfi bir cümle

³⁸³ Uşmûnî, s. 123.

³⁸⁴ 3. Âli İmran, 97.

³⁸⁵ Uşmûnî, s. 129.

³⁸⁶ 3. Âli İmran, 111.

olarak öncesindeki fiille alakasının kesildiğini gösterir, zira önceki fiil meczumdur. Bu fiil ise herhangi bir şarta bağlı değildir. Genel olarak yardım etme düşmanla savaşmaya bağlanmıştır ve bu genel geçer bir kuraldır. Savaş bulunduğu yerde yardım eksik edilmeyecektir. Fakat onlara yardım edilmesi herhangi bir şarta bağlanmamış, savaşınlar ya da savaşmasınlar yardım ebedi olarak uzak kılınmıştır. Yardıma ebedi olarak engel olan şeyse küfürdür. Küfrün bulunduğu yerde küfür sahibinden yardım ebedi olarak uzaklaştırılır.³⁸⁷

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ³⁸⁸

“Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder” anlamındaki ayette لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ da durmak vakf-ı kâfidir. أَوْ, إِلَّا ya da حَتَّى anlamında kullanılabilir. Bu kullanımı Zeccâc da onaylamıştır. Şâyet أَوْ, إِلَّا anlamında kullanılırsa anlam şöyle olur: “Allah’ın tövbelerini kabul etmesiyle ancak inanmış olurlar.” Şâyet حَتَّى anlamında kullanılırsa anlam şöyle olur: “Allah tövbelerini kabul edinceye kadar inanmış degillerdir.” Bu iki vecih çeşidinde de vakf خَائِبِينَ’de yapılırsa kâfi olur. Şâyet أَوْ يَتُوبَ, لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ifadesine atfedilirse vakf yapılmaz. Bu Ebî Hâtim ve Ahfeş’in görüşüdür, zira onlar أَوْ يَتُوبَ’yi لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ifadesine atfederek mansup kılmışlardır.³⁸⁹ Ebî Hâtim’in görüşüne göre anlam şöyle olur: “Allah bunu, küfre sapanlardan bir kısmını bölüp ayırmak veya onları zelîl etmek... ya tövbelerini kabul edip onları affetmek, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap etmek için böyle yaptı. (Dolayısıyla) Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur.”

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّوهُم بِأُذُنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يَرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْأَجْرَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ³⁹⁰

“Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va’dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za’f

³⁸⁷ Uşmûnî, s. 131.

³⁸⁸ 3. Âli İmrân, 128.

³⁸⁹ Uşmûnî, s. 134.

³⁹⁰ 3. Âli İmrân, 152.

gösterdiniz...” anlamındaki ayette وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْبَبَكُمْ مَا تُحِبُّونَ üzerinde durulursa vakf-ı kâfi olur, zira daha sonra gelen ifadeler Rasûlullah’ın verdiği emre uymayarak konumlandıkları yerden öne geçip ganimetlere doğru ilerleyen kişiler hakkındadır. Âyet şöyle devam etmektedir: “*Kiminiz dünyayı, kiminiz âhireti istiyordu. Sonra denemek için sizi onlardan çevirdi (bozguna uğrattı).*”³⁹¹ Hâlbuki Rasûlullah (sav) ahabının birbirleriyle ilişkili olacak bir vaziyette aralarında yakın mesafe olmasını ve kimsenin bulunduğu mekândan ayrılmamasını emretmiştir. Olayı Kenzâvî şu şekilde anlatmaktadır: “Rasûlullah (sav) okçuları dağın eteklerine yerleştirdi ve 'Yensek de yenilsek de bu mekânı terk etmeyin' dedi. Bazıları: 'Biz gidiyoruz, arkadaşlarımız zafer kazandı' diyerek ganimet elde etmek için buldukları mekânı terk ettiler. Bazıları da ölünceye kadar yerlerinde durup savaşmaya devam ettiler. Daha sonra Allah Teâlâ müşriklere karşı Müslümanları yenilgiye uğrattı. Yani ihlâs sahibi olanı olmayandan ayırmak için Müslümanları hezimete uğramış bir şekilde geri döndürdü.”³⁹²

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعَانَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا قُلُوبًا فَادْرُؤُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ³⁹³

“...Bunlara: «Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın» denildiği zaman, «Harbetmeyi bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik» dediler. Onlar o gün, imandan çok, kâfirliğe yakın idiler. Ağzlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir” anlamındaki ayetin sonundaki الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَأَلَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ da durmak; şayet kendisinden sonraki الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ mahzûf bir müptedânın haberi yapılırsa ya da ref konumunda olup müptedâ olur daha sonrası haber olursa ya da gizli bir اَعْنِي ile mansub olursa kâfi vakfi meydana getirir. Şayet الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ ifadesi önceki ayette bulunan الَّذِينَ نَافَقُوا dan bedel olmak üzere nasp edilirse, الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ deki zamirden bedel olmak üzere merfû kılınırsa ya da kendinden öncekinin sıfatı olmak üzere mecrûr kılınırsa herhangi bir şekilde vakf yapılmaz.³⁹⁴

³⁹¹ 3. Âli İmrân, 152.

³⁹² Uşmûnî, s. 137.

³⁹³ 3. Âli İmrân, 167-168.

³⁹⁴ Uşmûnî, s. 139.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا
وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ³⁹⁵

“Rableri, onlara şu karşılığı verdi: “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim” anlamında اُنْثَىٰ أَوْ ذَكَرٍ مِنْكُمْ مِنْ بَعْضٍ بَعْضٍ” anlamında اُنْثَىٰ أَوْ ذَكَرٍ مِنْكُمْ مِنْ بَعْضٍ بَعْضٍ” anlamında Ebû Hâtim buradaki vakfın tam olduğunu ifade etmiştir. Vakf tâtîm kabul edilirse daha sonra gelen بَعْضٍ مِنْ بَعْضٍ ile başlangıç yapılır. Yani “Erkekler gibi kadınların da amellerinin karşılığını vereceğim. Allah’a olan takvanızdan dolayı kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. O kimsenin amelini boşa çıkarmayacaktır. Kimsenin kimseye takvanın dışında bir üstünlüğü yoktur” şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. “Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır”³⁹⁶ ayeti de bu anlamı teyid edicidir. Buna göre بَعْضٍ مِنْ بَعْضٍ müptedâ ve haberden oluşun istinâfi bir cümledir.³⁹⁷ بَعْضٍ مِنْ بَعْضٍ cümlesini aynı ayette geçen عَامِلٍ kelimesinden hâl olup mansup olduğu da ifade edilmiştir. Ya da عَامِلٍ kelimesinin sıfatı olup cer konumunda olduğu da söylenmiştir.³⁹⁸ Buna göre بَعْضٍ مِنْ بَعْضٍ cümlesi daha öncesiyle bağlantılı olur ve vakf yapılmaz. Hâl olması durumunda anlam, “Ben, erkek olsun, kadın olsun, bazınız bazınızdan olduğu halde sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim” olur. Sıfat olması durumunda anlam, “Ben, erkek olsun, kadın olsun, bazısı bazısından olan hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim” olur.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا³⁹⁹

“Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın” anlamında وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا da durulur ve sonrasına “Ana babaya iyilik edin” anlamında وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ile başlanırsa vakf-ı kâfi meydana gelir. وَاعْبُدُوا اللَّهَ dan وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ a kadar vakf yapılamayacağı da söylemiştir. Dolayısıyla وَابْنِ السَّبِيلِ ve إِحْسَانًا شَيْئًا ifadelerinde de sonrasını öncesiyle uyumsuz olacağından dolayı vakf yapılamaz.⁴⁰⁰ Buna göre بِالْوَالِدَيْنِ

³⁹⁵ 3. Âli İmrân, 195.

³⁹⁶ 49. Hucurât, 13.

³⁹⁷ Uşmûnî, s. 143.

³⁹⁸ Mahmud Hâfi, II, 420.

³⁹⁹ 4. Nisa, 36.

⁴⁰⁰ Uşmûnî, s. 151.

تقديرindeki cümle istinâfi *وَاعْبُدُوا اللَّهَ* cümlesine atfedilir ve irapta mahalli olmaz.⁴⁰¹

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعَيْنَا لِيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ⁴⁰²

“Allah, sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah, dost olarak yeter. Allah, yardımcı olarak da yeter” anlamındaki ayetin sonunda *وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا*’da durulması sonraki âyette geçen *الَّذِينَ*’nin öne geçmiş haber yapılması durumunda vakf-ı kâfidir. *يُحَرِّفُونَ* ise “bir gurup insan, bir topluluk ya da bir kişi” takdirindeki mahzûf bir mevsufun sıfatı olmak üzere mahallen merfûdur. Anlam ise şöyledir: “Yahudilerden bir gurup insan, bir topluluk ya da bir kişi kelimeleri tahrif ediyorlar.” Bu anlamdan mevsufun hazfedilip sıfatın onun yerine geçtiği anlaşılır. Ya da müptedâ hazfedilmiş, sıfat da onun yerine getirilmiştir denilebilir. *مِنَ الَّذِينَ*’nin mahzûf bir müptedânın haberi yapılması da aynıdır. Anlam bu durumda “Onlar Yahudilerdir” olur. *مِنَ الَّذِينَ*’nin Nisâ 44. âyetteki *وَيُرِيدُونَ*’nin fâilinden hal yapılması ya da *أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا*’daki mevsûfu ya da *أَعْدَائِكُمْ*’dekilerin kim olduklarının açıklamak amacıyla gelmesi durumunda herhangi bir vakf yapılmaz.⁴⁰³

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُرَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا⁴⁰⁴

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez” anlamındaki ayette *أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ*’da durulmasına kimilerinin vakf-ı tam demesine rağmen genel olarak âlimler ifadenin sonrasıyla alakalı olmasından dolayı vakf-ı kâfi demişlerdir ki tefsir ilmi de buna işaret etmektedir. Mücahid bu âyetle ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Onlar, çocukları önlerine geçirir onların günahları yoktur; onlar temizdir, diyerek üzerlerine namaz kılıyorlardı. Fakat “Allah dilediğini temize çıkarır” buyrulmakla temize çıkarmanın onların işi olmadığı zira onların iftiracı olduğu vurgulanmış ve asıl temize çıkarmanın Allah olduğu ifade edilmiştir.”⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Mahmûd Hâfî, III, 35.

⁴⁰² 4. Nisa, 45-46.

⁴⁰³ Uşmûnî, s. 152.

⁴⁰⁴ 4. Nisa, 49.

⁴⁰⁵ Uşmûnî, s. 153.

وَأَلَيْنَ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيُقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تُكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا⁴⁰⁶

“Eğer Allah’tan size bir lütuf (zafer) erişse, bu sefer de; sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi şöyle der: “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarıya (ganimete) ulaşıyordum” anlamındaki ayette كُنْتُ مَعَهُمْ’da durulması daha sonraki ف harfinin sonrasının ibtidâî bir kelâm olarak değerlendirilmesi durumunda vakf-ı kâfidir. Bu şekilde فَأَفُوزُ şeklinde merfû okuyan Hasandır ve kıraati şaz sayılır.⁴⁰⁷ Asıl olan nasb ile okunmasıdır. كُنْتُ’yu اكون anlamında alır ve ف harfinin sonrasını merfû olarak كُنْتُ’ye atfedersek anlam “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım, böylece kazanmış olurdum” olur. Böylece büyük başarı onlarla beraber temenni edilmiş ve kişinin saflarını belirlemesi bakımından aidiyet onlarla yani Müslümanlarla olmuş olur.” Mazideki temenni gelecek için değerlendirilir. Bir şahıs olan değil henüz olmamış bir şeyi temenni edebilir. Buna göre sonrasıyla öncesi birbirleriyle uyumlu olsun diye مَعَهُمْ’da vakf yapılamaz ve sonrası temenninin cevabı olarak nasp edilemez. Zira musibet hezimet, üstünlük de zafer ve ganimettir. Münafıklar batında Müslümanların en büyük düşmanı olmalarıyla beraber zahirde imanlar ettiklerini belirterek onlarla alay etmeye çalışırlar. Onlar herhangi biri Müslümanların sıkıntıya düştüklerinde şöyle der: “Ben onlarla gidip şehit olmadığımı içim Allah bana ihsanda buldu. Ganimet ve zafer sahibi olduklarında ise “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım” diyerek Müslümanlara karşı sevgisinin olmadığını, bağlantının çıkar ilişkisine dayalı olduğunu ortaya koyar.⁴⁰⁸

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا⁴⁰⁹

“Sana “baş üstüne” derler. Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden birtakımı, geceleyin; (senin gündüz) söylediklerinin aksini kurarlar. Allah, onların geceleyin kurduklarını yazmaktadır. Sen onlara aldırma. Allah’a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter” anlamındaki ayetin başlangıcında طَاعَةٌ’da durulması sonrasındaki مِنْ عِنْدِكَ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ ifadesinin ibtidâî bir kelâm yapılmasına binâen vakf-ı kâfidir. طَاعَةٌ kelimesi de mahzup bir müptedânın haberi yapılmak üzere merfûdur. Nuna

⁴⁰⁶ 4. Nisa, 73.

⁴⁰⁷ Cemâluddin Muhammed Şerif, S. 89.

⁴⁰⁸ Uşmûnî, s. 155.

⁴⁰⁹ 4. Nisa, 81.

göre takdir *أَمْرُنَا طَاعَةٌ لَكَ*, anlam ise “Bizim işimiz sana itaat etmektir” olur. Burada herhangi bir vakfın olmadığını söyleyen âlimler de bulunmaktadır, çünkü *طَاعَةٌ* da vakf etmek, akla münafıkların muvahhid olduğu düşüncesini getirir ki durum böyle değildir. Bu ifadeler onların muvahhid olduğunu değil münafıklıklarının vasfını beyan etme üzere gelmiştir ki bu anlama da ancak *طَاعَةٌ* da vakfedilerek değil sonrasında vasledilerek ulaşılır.⁴¹⁰

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلَ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْرَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا⁴¹¹

“İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.” anlamındaki ayetin başlangıcında *لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلَ الْكِتَابِ* da durulması vakf-ı kâfidir. Fakat İbnu’l-Enbârî buradaki vakfın tam olduğunu ifade etmiştir.⁴¹² Bu ifadenin sonrasında gelen *مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْرَ بِهِ* “Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır” ifadesini Müslümanlar ve ehl-i kitap hakkında umumi kabul edersek öncesinde anlatılan konunun sona erdiği görülür. Yani vakf-ı tam meydana gelmiş olur. Buna göre İbnu’l-Enbârî’nin tesbiti yerinde olur. Umumi değil de sadece müşriklere has kılındığında ise vakf çeşidi kâfi olur. Zira öncesiyle sorasındaki müşriklere dair anlam ilişkisi devam eder. İfade insanların tümünü kapsayacak şekilde genel kabul edilirse anlam “Her kötülük işleyen yaptığının karşılığını bulacaktır. Kâfirin karşılığını bulacağı şey cehennem, müminin karşılığını bulacağı şey ise dünya hayatının sıkıntı ve zorluklarıdır” şeklinde olur.⁴¹³

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَدٌّ وَرَأْسُهَا وَرَأْسُهَا إِنْ نَمَّ يَكُنْ لَهَا وَوَدٌّ فَإِنْ كَانَتْ أُنْتَبِيْنِ فَلَهُمَا التُّلْتَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رَجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ⁴¹⁴

“...Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah, her şeyi hakıyla bilendir” anlamındaki ayette *أَنْ تَضِلُّوا* da durulması vakf-ı kâfidir. Yakup ise *يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ* durmuştur ve nerede durulması gerektiğinde ihtilaf edilmiştir. İhtilaf edilen *أَنْ* nasıl bir anlam verileceğidir. Anlam verirken *أَنْ*’in öncesine bağlı olduğu göz önünde

⁴¹⁰ Uşmûnî, s. 157.

⁴¹¹ 4. Nisa, 123.

⁴¹² İbnu’l-Enbârî, s. 313.

⁴¹³ Uşmûnî, s. 162.

⁴¹⁴ 4. Nisa, 176.

bulundurulmalıdır. Zira cemaat أَنْ'in öncesine bağlı olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Basralılara göre أَنْ تَضِلُّوا أَنْ hazırlanmış bir muzaf olan كراهة kelimesinin muzafun ileyhidir. Anlam ise "Allah sizlere sapmanızın kötülüğünü açıklıyor" olur. Kûfeliler ise أَنْ'den sonra gelen bir لَا takdir etmişlerdir. Anlam ise bu durumda "Sapmayasınız diye Allah sizlere açıklıyor" olur. Bunun bir benzeri ise ⁴¹⁵ إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا 415 âyetidir. Burada Allah Teâlâ "Şüphesiz ki Allah, gökleri ve yeri zeval bulmasınlar diye tutmaktadır." buyurmakta bu anlama da أَنْ'den sonra gelen bir لَا takdir edilerek ulaşılmaktadır. Yukarıdaki âyet dikkatle incelendiğinde mefulün mahzup olduğu görülür. إِنَّ اللَّهَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الضَّلَالَةَ لِتَحْتَبِئُوا takdirinde mahzup meful cümleye yerleştirildiğinde anlam "Allah sizlere delaletin ne olduğunu açıklıyor ki ondan sakinasınız" şeklinde olur, zira şer belli olduğunda ondan kaçınılır hayır da belli olduğunda yapılma yoluna gidilir. Buna göre tüm ifadeler göz önünde bulundurulduğunda vakf yine أَنْ تَضِلُّوا'da yapılır.⁴¹⁶

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ وَاتُّلِ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ⁴¹⁷

"Allah, şöyle dedi: "O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülmeye" anlamındaki ayette فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ'de durmak vakf-ı kâfidir zira bu Musâ (a.s.)'ın konuşmasının sonudur. Buradaki vakf ya عَلَيْهِمْ ya da سَنَةً kelimelerinin üzerine bina edilir. أَرْبَعِينَ kelimesinin vasl edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Acaba bu kelime sonrasındaki yeryüzünde şaşkın şaşkın gezmeleri için bir zaman mı bildirir yoksa öncekindeki beldeye girişlerinin kendilerine kırk yıl boyunca haram olduğunu mu? İşte tartışma buraya dayanmaktadır. Kim beldeye girişin onlara ebedi olarak haram kılınıp şaşkın olarak gezmenin kırk yıl boyunca olacağını söylese مُحَرَّمَةٌ'de durmak zorundadır. Buna göre أَرْبَعِينَ ifadesi zarf olmak üzere mansup olur ve amili de يَتِيهُونَ olmuş olur. Kim de beldeye girişin haramlığı ve şaşkın şaşkın gezme müddeti kırk yıl olduğunu söylese bu durumda أَرْبَعِينَ, مُحَرَّمَةٌ ile mansup kılınmış olacak ve vakf فِي الْأَرْضِ يَتِيهُونَ'de yapılacaktır. Bu durumda يَتِيهُونَ kelimesi hal konumunda

⁴¹⁵ 35. Fâtır, 41.

⁴¹⁶ Uşmûnî, s. 171.

⁴¹⁷ 5. Mâide, 26-27.

olacaktır. 'أَرْبَعِينَ سَنَةً' de vakfin istinafi bir cümle yapılması durumunda ise vakfin yapılması caiz olur.⁴¹⁸

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا مِنْهُ خُضِرًا مِنْهُ خَبَأً مُتَرَكَبًا
وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا
أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ⁴¹⁹

“O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır” anlamındaki ayette قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ da durulması sonrasındaki وَجَنَّاتٍ kelimesinin müptedâ olarak merfû, haberinin ise mahzûf olması üzere vakf-ı kâfidir. Bu durumda iki şekilde bir haber takdir edilebilir. Şâyet takdir جنات لهم şeklinde olursa anlam “Onlar için cennetler vardır”, وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ şeklinde takdir edilmesi durumunda ise anlam “Üzüm bağlarından bahçeler var ya işte onları biz çıkardık” şeklinde olur. Bu Ameş’in kıraatidir. جَنَّاتٍ kelimesinin قِنْوَانٌ kelimesine atfedilerek merfû okunması ise caiz değildir zira cennet üzüm bahçelerinden olup hurma dallarından olmaz. جَنَّاتٍ kelimesinin حَبًّا ya da نَبَاتٍ kelimesine atfedilmesi durumunda ise vakf yapılmaz ki yukarıda ayetin meâli bu takdire göre verilmiştir. Bu kelimenin mukadder bir fiil olan أَخْرَجْنَا بِهِ ile nasp edilmesi durumunda ise خَضِرًا، مُتَرَكَبًا، خُضِرًا مِنْهُ kelimelerinde durulması vakf-ı kâfi olur.⁴²⁰

وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفِيدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ⁴²¹

“Bir de (şeytanlar), ahirete inanmayanların gönülleri bu yaldızlı sözlere meyletsin, onlardan hoşlansınlar ve işleyecekleri günahları işlesinler diye (bu fısıldamayı yaparlar)” anlamında مُقْتَرِفُونَ da durulması vakf-ı kâfidir. وَلِتَصْغَىٰ, mahzûf bir ifade olan وَفَعَلُوا ذَلِكَ'ye mutaalliktir. Bu âyetteki üç fiilde de durulmaması gerektiği söylenmiştir. Çünkü وَلِتَصْغَىٰ ifadesi زُحْرُفَ الْقَوْلِ izafetine atfedilmiştir. Bu mesbûk olan

⁴¹⁸ Uşmûnî, s. 177.

⁴¹⁹ 6. En'âm, 99.

⁴²⁰ Uşmûnî, s. 201.

⁴²¹ 6. En'âm, 113.

masdarın mefkûk olan masdara atfı cinsindedir. Dolayısıyla matuf ile matufun aleyhin arası açılmaz. Bu fiillerin dizilişi fesahatin son noktasını ortaya koymaktadır. Önce ahirete inanmış gibi görünüp inanmamayarak müminleri aldatma ve daha sonra gönüllerin akması şeklinde meyletme ve sonrasında yaldızlı sözlere hoşlanarak razı olma, en son olarak da günahı işleme gerçekleşir. Sanki bunlardan her biri bir öncekinin sebebidir.⁴²²

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ⁴²³

“De ki: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de (görevimi) yapacağım. Ama dünya yurduunun sonucunun kimin olacağını yakında öğreneceksiniz. Şüphesiz, zalimler kurtuluşa eremezler” anlamındaki ayette فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ da durulması, sonra gelen مَنْ’in müptedâ haberinin de mahzup bir ifade olması durumunda vakf-ı kâfi vardır. Buna göre takdir من له عاقبة الدار فله جزاء الحسنی anlam ise “Dünya yurduunun sonu kiminse en güzel karşılık da onun olacaktır.” مَنْ’in nasp konumunda olması durumunda ise herhangi bir şekilde vakf yapılmaz, zira burada مَنْ istifham için olup soru cümlesiyle kimin bilineceği ortaya konulmuş olacaktır. Yani anlam “Dünya hayatının sonunun kimin için olacağını ileride bileceksiniz.” Buna göre مَنْ istifham olduğu için her ne kadar anlam yönüyle vakf yapılamazsa da âyet başı olması yönüyle vakf yapılmasında herhangi bir beis görülmemiştir.⁴²⁴

فَلَمَّا أَنبَأَهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أَنبَأَهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ⁴²⁵

“Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah’ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O’na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir” anlamındaki ayette فَلَمَّا أَنبَأَهُمَا da durulması Âdem (a.s.) ve Havva’nın kıssasının bitip daha sonra Araplar ve onların şirk koşmasına geçtiği için vakf-ı kâfidir. Şâyet buradaki kıssa tek olup Âdem (a.s.)’dan bahsedilmesine devam etseydi ve eşiyle beraber bir sonraki âyette belirtilen şirk koşma eyleminin aidiyeti onlar için sabit olsaydı, bir sonraki âyete gitme ihtiyacı hissedilmeden عَمَّا يُشْرِكُونَ dan sonra دَعَا اللَّهُ رَبَّهُمَا

⁴²² Uşmûnî, s. 203.

⁴²³ 6. En’âm, 135.

⁴²⁴ Uşmûnî, s. 205.

⁴²⁵ 7. A’raf, 190.

ifadesinin gelmesi gerekirdi.⁴²⁶ Sonuç olarak şirk koşma eyleminin Hz Âdem ve eşi için sabit olma durumu herhangi bir şekilde mümkün olmamakta, bu eylemin failleri olarak müşrik Araplar gösterilmektedir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ⁴²⁷

“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter” anlamındaki ayette يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ'da durmak, sonrasındaki مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنِ اتَّبَعَكَ ifadesinin mahallen merfû olarak müptedâ olması durumunda vakf-ı kâfidir. Buna göre takdir وَمَنِ اتَّبَعَكَ اللهُ olup anlam, “Sana uyanlar var ya Allah onların hepsine yeter” olur. Şâyet مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنِ اتَّبَعَكَ اللهُ ifadesi mahallen merfû bir konumda lafzatullah'a atfedilirse vakf yapılmaz. Bu takdire göre anlam, “Ey Peygamber! Sana, Allah ve sana tabi olan mü'minler yeter” şeklinde olur. وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ mahallen mecrur olup da ك harfine atfedilmesi durumunda da herhangi bir vakf yapılmaz. Anlam ise, “Ey Peygamber! Sana tabi olan mü'minlere Allah yeter” olur.⁴²⁸

وَإِذْ أَنْزَلْنَا مِنَ اللَّهِ رِسْوْلَهُ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرِسْوْلُهُ فَإِنْ تُبْنُمْ فَهَوْ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوْلَيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنْتُمْ عَيْرٌ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ⁴²⁹

“Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır” anlamındaki رِسْوْلُهُ kelimesinde durulması halinde bu kelime merfû olarak lafzatullahın mahalli olan ref mahaline atfedilmiş olmaktadır. Zira أَنْ ifadesi sebebiyle lafzatullah'a mansup okunmuştur. Lafzatullah iptidâ makamında olduğu için asıl mahalli merfûluktur. Ya da رِسْوْلُهُ ifadesi sıfat-ı müşebbehe olan بَرِيءٌ kelimesindeki gizli هُو zamirine atfedilmiş olmaktadır. Takdir ise رِسْوْلُهُ هُو ورسوله olur. Üçüncü bir izah ise رِسْوْلُهُ kelimesinin, mahzup haberiyle birlikte بَرِيءٌ مِنْهُم cümlesine atfedilmesidir. Bu durumda ise takdir رِسْوْلُهُ هُو ورسوله şeklindedir. Buna göre الْمُشْرِكِينَ kelimesinde durmak vakf-ı hasen olur. İsa b. Ömer ve İbn Ebî İshak hariç tüm kurrâ ورسوله kelimesinin merfû okunması hususunda ittifak etmişlerdir. Bu iki kârî ise bu kelimeyi nasp ederek okumuşlardır. Buna göre vakf-ı hasen الْمُشْرِكِينَ kelimesinde değil ورسوله kelimesinde olmaktadır. Yani ورسوله

⁴²⁶ Uşmûnî, s. 228.

⁴²⁷ 8. Enfal, 64.

⁴²⁸ Uşmûnî, s. 237.

⁴²⁹ 9. Tevbe, 3.

kelimesi lafzatullaha atfedilmiş ya da ورسوله kelimesindeki و harfi beraberlik ifade etmiş olmaktadır.⁴³⁰

المر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ⁴³¹

“Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar” anlamındaki المر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ ayetinde durmak, الْحَقُّ kelimesi هُوَ الْحَقُّ şeklinde mahzup bir müptedâ olan هُوَ'nin haberi olarak kabul edilirse vakf-ı kâfidir. Yine الْمُدَّ müptedâ, الْحَقُّ haber yapılırsa da durum aynıdır. Anlam, “Rabbinden sana indirilenler gerçektir” şeklinde olur. Eğer المر müptedâ, تِلْكَ آيَاتُ haber yapılırsa; الْمُدَّ de ona atfedilirse مِنْ رَبِّكَ üzerinde vakf câiz olur. Sonra هُوَ الْحَقُّ ile الْحَقُّ ile takdirinde yeni bir cümle başlar. Aynı şekilde الْمُدَّ müptedâ, هُوَ الْحَقُّ haberi yapılırsa veya مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ ifadesindeki her iki kelimedede tek bir haber kabul edilirse de böyledir. Eğer الْحَقُّ'ye sıfat yapılarak cer okunursa bu durumda vakf olmaz. Bu şekilde şaz bir kıraat mevcuttur. Bu durumda الْمُدَّ üzerinde vakfedilemez, çünkü sıfatla mevsuf arası vakfla ayrılamaz. Özetlenecek olursa الْمُدَّ üzerinde beş vecih vardır. Bunlardan değinmek istediğimiz nokta olan birincisinde bu kelimenin birinci veya ikinci haber oluşudur. Ya mahzup bir müptedânın haberidir ya da kendinden öncesi haberdir. الْمُدَّ üzerinde vakfetmek de buna göre şekillenecektir. Bu kelimeyi آيَاتُ'a atfedersek onun sıfatı olur.⁴³² Anlam ise bu durumda, “Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitab'ın ve Sana Rabbinden indirilenin hak olan âyetleridir” olur.

وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَعَيْرٌ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُقْضَلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ⁴³³

“Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır” anlamındaki ayette وَجَنَّاتٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ ifadesinde وَجَنَّاتٌ müptedâ, haberi mahzuftur. Takdiri ise وَفِيهَا جَنَّاتٌ olur. Eğer جَنَّاتٌ 'a atfedilirse vakf yapılmaz. Yukarıdaki anlam buna göre verilmiştir. Yine وَسَخَّرَ⁴³⁴ nin kendisinde amel ettirilerek جَنَّاتٌ cer yapılırsa, yani جَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ takdirinde de vakf değildir. Hasan-ı

⁴³⁰ Uşmûnî, s. 240.

⁴³¹ 13. Ra'd, 1.

⁴³² Uşmûnî, s. 298.

⁴³³ 13. Ra'd, 4.

⁴³⁴ 13. Ra'd, 2.

Basrî böyle okumuştur. Bu durumda مُتَجَاوِرَاتٌ üzerinde vakf-ı kâfi olur.⁴³⁵ Zira lafız ilişki tamam olmuş anlam ilişkisi ise devam etmektedir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ⁴³⁶

“*Inkâr edenler diyorlar ki: “Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola erdştirir” anlamındaki ayette وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ diye durulması durumunda vakf-ı kâfi meydana gelir. Zira lafız tamam olsa da sonrasında anlam ilişkisi devam eder. Anlam ilişkisinin devam ettiğini ise inkâr edenlerin bu istekleri sebebiyle Allah’ın dilemesine bağılı olarak saptırıldıkları göstermektedir. Sonrasındaki الَّذِينَ, takdiri olan mahzûf bir müptedânın haberi yapılırsa aynı ayetin sonunda bulunan مَنْ أَنَابَ de bunun gibidir yani vakf-ı kâfi olur. Ama öncesinden bedel yapılırsa vakf değildir. Anlam ise, “Kendisine yöneleni de doğru yola erdştirir ki o kendisine yönelenler ise inanıp, kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır” olur. Fakat, مَنْ أَنَابَ’ nin ayet sonu olması sebebiyle durulmasında herhangi bir beis olmaz. Yalnız en evlâ olan بِيَذْكُرُ اللهُ da vakf yapılmasıdır ki bu durumda vakf-ı kâfi meydana gelir⁴³⁷ ve öncesiyile sonrasının arası lafzen ayrılmış olur. Zira sonrası tenbih edatıyla başlamaktadır ve ifadelerin Allah’ı zikretmeye yönelik olması sebebiyle anlam ilişkisi devam etmektedir.*

اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ الَّذِينَ يَسْتَحْبُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ⁴³⁸

“*Elif Lâm Râ. Bu Kur’an, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin hâline” anlamındaki ayette وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ’de durmak, sonrasındaki ayet başında bulunan الَّذِينَ’yi müptedâ olarak merfû, haberini de أُولَئِكَ yapanlara göre vakf-ı kâfidir.⁴³⁹ Başka bir görüşe göre burada zemm yapmak amacıyla kat’ yapıp vakf yapılmaz. Diğer bir görüşe göre الَّذِينَ, اذم takdirinde bir fiilin gizlenmesiyle*

⁴³⁵ Uşmûnî, s. 299.

⁴³⁶ 13. Ra’d, 27.

⁴³⁷ Uşmûnî, s. 303.

⁴³⁸ 14. İbrahim, 2.

⁴³⁹ الَّذِينَ يَسْتَحْبُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ (Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler.)

naspedilmiştir. لِلْكَافِرِينَ'ye sıfat, bedel veya atf-ı beyan olarak cer yapılırsa vakf değildir. Anlam ise buna göre, “Şiddetli azaptan dolayı vay o dünya hayatını ahirete tercih eden, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyen kâfirlerin hâline!” olur.⁴⁴⁰

Eğer sonraki ayet başlangıcında bulunan أَمْوَاتٌ mahzup bir müptedânın haberi olarak yani أَمْوَاتٌ هُمْ takdirinde merfû okunursa وَمَنْ يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلُقُونَ (Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyler, yaratılmış olduklarına göre hiçbir şey yaratamazlar)⁴⁴¹ ayetinin sonunda yani وَمَنْ يَخْلُقُونَ'da durulması durumunda vakf-ı kâfi olur. Zira sonraki cümle müptedâ ve haberden müteşekkil yeni bir cümledir ve lafız ilişkisi sonlanmıştır. Anlam ise Allah'dan başka tapılanların ölümler olarak nitelendirilmesi sebebiyle devam etmektedir. Eğer أَمْوَاتٌ, وَمَنْ يَخْلُقُونَ'a ikinci haber yapılırsa vakf olmaz. Eğer أَمْوَاتٌ ve يَخْلُقُونَ iki haber yapılırsa yine vakf olmaz. وَالَّذِينَ müptedâ, أَمْوَاتٌ haber yapılırsa da aynı şekilde vakf olmaz. Anlamı takdiri olarak, “Yaratılmış oldukları halde hiçbirşeyi yaratamayan Allah'tan başka taptıkları ölümlerdir, çünkü onlar putlardır.” Burada görüleceği üzere putlar cansız varlıklar olduğu için ölümle vasıflandırılmışlardır.⁴⁴²

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِينُوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا⁴⁴³

“De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.” anlamında وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ'da durulması durumunda vakf-ı kâfi olur. Secâvendî⁴⁴⁴ orada durulmaz demiştir, çünkü إِنَّا أَعْتَدْنَا'nın delaletiyle emir tehdit durumundadır. Yani dileyen iman etsin dileyen de inkâr etsin denilirken Allah Teâlâ inanmayanları tehdit etmektedir ve bu tehdidin de göstergesi daha sonra gelen zalimlere ateşin hazırlandığını belirten ifadelerdir. Zulümle inanmanın alakasının ne olduğu sorusuna verilebilecek en makul cevap, şirkin en büyük zulüm olduğudur. Bu ayette delalet edenle medlûlü arasında fasıl yapılırsa emir mutlak olur. Mutlak emir de vücup içindir. Yani, “dilerseniz inanın, dilerseniz inanmayın” şeklinde değil de “inanmak zorundasınız.” diye bir anlam ortaya

⁴⁴⁰ Uşmûnî, s. 307.

⁴⁴¹ 16. Nahl, 20.

⁴⁴² Uşmûnî, s. 321.

⁴⁴³ 18. Kehf, 29.

⁴⁴⁴ Secâvendî, II, 660-661.

çıkar. ⁴⁴⁵ اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ayetinin benzerinin delaleti hariç mutlak emir başka bir anlama hamledilemez. ⁴⁴⁶

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ

تَقِيًّا ⁴⁴⁷

(Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü) şeklinde ayet sonunda durulması durumunda vakf-ı kâfi olur. Zira “Meryem, (kendisine tastamam bir insan şeklinde görünen bu adama): “Senden, Rahmân’a sığınırım. Eğer Allah’tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)” dedi” anlamlamındaki sonraki ayetle anlam ilişkisi devam etmektedir. Bir sonraki ayette bulunan اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ üzerinde vakf yapılması da bunun gibidir, çünkü اِن كُنْتَ تَقِيًّا ifadesi şarttır ve cevabı da mahzuftur. Buna kendinden öncesi delalet etmektedir. Yani, “Ben senden sığınmışım, bana karşı bir şey yapmaya kalkışma, öğüt al!” anlamında kullanılmıştır. Ayette geçen تَقِيًّا kelimesiyle o zaman diliminde fasıklığıyla bilinen bir adamın kastedilmiş ve Hz. Meryem’in de bunu o adam zannettiği ve bundan dolayı da o adamdan sığındığı da söylenmiştir. تَقِيًّا kelimesinin mübalağayı ifade etmek için de getirilmiş olabileceği düşünülebilir. Yani “Şayet sen çok muttaki bir kişi isen ben senden Allah’a sığınırım” anlamında bir ifade olarak getirilmiş olabilir ki تَقِيًّا kelimesiyle ilgili saydığımız bu ihtimallerin dışında herhangi bir durum düşünülemez. Dolayısıyla tüm bu ifade edilenlere göre مِنْكَ üzerinde vakf caiz olmayıp تَقِيًّا kelimesi üzerinde durulması da vakf-ı kâfidir. ⁴⁴⁸

إِلَّا تَذَكَّرَ لِمَنْ يَخْشَى تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى ⁴⁴⁹

(Bir tenzil olarak indirdik o yaradandan ki hem Arzı yarattı hem o yüksek yüksek Gökleri) anlamındaki ayette تَنْزِيلًا kelimesi mukadder bir fiille yani نَزَلَ تَنْزِيلًا ile mansup okunursa, önceki ayet sonunda bulunan لِمَنْ يَخْشَى da durulması vakf-ı kâfidir. Eğer تَنْزِيلًا kelimesi, لِمَنْ يَخْشَى dan önce gelen تَذَكَّرَ den bedel-i iştimâl olmak üzere nasp edilirse vakf olmaz. Buna göre anlam, “Biz Kur’ânı sana zahmet çekesin diye değil, ancak (Allah’dan) korkacak kimselere bir öğüt ve yerle o yüce yüce gökleri yaradanın

⁴⁴⁵ 41. Fussilet, 40.

⁴⁴⁶ Uşmûni, s. 349.

⁴⁴⁷ 19. Meryem, 17.

⁴⁴⁸ Uşmûni, s. 358.

⁴⁴⁹ 20. Tâhâ, 4.

tedricen indirdiği bir (kitâb) olmak üzere indirdik” olur. Veya تنزيلا mefûl-u leh değil de hâl yapılırsa vakf olmaz, çünkü birşey kendisiyle ta’lil edilemez, zira takdir şöyle olur: “Kur’ân-ı ancak talil için indirdik.”⁴⁵⁰

جَنَّا تُ عَدْنِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاؤُا مَنْ تَزَكَّى وَوَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرْكًا وَلَا تَخْشَى⁴⁵¹

Sonrasının bir başlangıç ifadesi (istinâf) olmasına göre “(Firavun’un imana yanaşmaması üzerine) Mûsâ’ya, “Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır’dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç” diye vahyettik” anlamındaki ayette طَرِيقًا’da durulması vakf-ı kâfidir. Ama “yakalanmaktan korkmayacağın bir yol” manasında فِي تَخَافُ’a sıfat yapılırsa lafız ve anlam ilişkisi devam edeceği için vakf olmaz. Zira nekreden sonra gelen cümle bu nekrenin sıfatı olur. Hamza’nın kıraatine göre de yine vakf değildir. Zira Hamza burada لَا تَخَافُ fiili müzarisini لَا تَخَفُ şeklinde emrin cevabı olarak cezimli okur. O cevabı alan emir de فَاصْرَبْ dir. Yani “Onlar için denizde bir yol aç ki yakalanmaktan korkmayasın.” diye vahyettik. Bu takdire göre daha sonrasında gelen وَلَا تَخْشَى iptidaiyedir. Dolayısıyla buradaki لَا nafiyledir. Anlam ise “sen boğulmaktan korkmazsın” olur. Eğer وَلَا تَخْشَى üzerine atıf ile meczum yapılırsa دَرْكًا üzerinde durulmaz. لَا تَخَافُ’yu emrin cevabı yapmak caizdir. Bu durumda Arap şiirine kıyasen elif kaldırılmaz ve لَا تَخَافُ şeklinde okunur.⁴⁵²

وَوَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ⁴⁵³

(Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık) ayetinin sonunda durulması durumunda vakf-ı kâfi olur. Burada insandan kastolunan insan nesli değil yalnızca Hz. Âdem’dir, çünkü o çamurdandır. “Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik” anlamındaki sonraki ayette bulunan جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً ifadesindeki zamir her ne kadar bilinir

⁴⁵⁰ Uşmûnî, s. 364.

⁴⁵¹ 20. Tâhâ, 76-77.

⁴⁵² Uşmûnî, s. 369.

⁴⁵³ 23. Muminûn, 12-13.

olmasından dolayı zikredilmese de Hz. Âdem'in nesline dönmektedir, çünkü Hz. Âdem nutfeden yaratılmamıştır. O çamurdan bir insandır yani ondan yaratılmıştır.⁴⁵⁴

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُنَالِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تُنْكِرُونَ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ⁴⁵⁵

تُنْكِرُونَ kelimesi ile ayet sonunda vakf, şayet sonraki ayet başlangıcında bulunan مستكبرين kelimesinin aynı ayetteki تَهْجُرُونَ 'un failinden hal olarak nasp edilmesi durumunda kâfîdir. Bu durumda iki ayetin birlikte anlamı, “Ayetlerimiz size okunuyordu da siz ökçeleriniz üzerine gerisin geri dönüyordunuz. Ona karşı büyüklük taslayarak, gece boyunca hezeyanlar savuruyordunuz” olur. مستكبرين kelimesi تُنْكِرُونَ kelimesindeki zamirin hâli olarak düşünülürse vakf yoktur. Bu durumda anlam, “âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner, geceleyin (Kâbe'nin etrafında toplanarak) hezeyanlar savururdunuz.” olur.⁴⁵⁶

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا⁴⁵⁷

“İnkâr edenler, “Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk” anlamındaki ayette وَاقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً'de vakf-ı kâfi vardır. Şayet Kur'ân'ın nüzûlüyle ilgili teşbih, cümlenin manasına dâhil edilirse mana şu şekilde olur: Hz. Musa'ya Tevrat'ın ve diğer peygamberlere kitap ve sahifelerin bir seferde indirildiği gibi Hz. Muhammed'e de Kuran tek seferde indirilmeli değil miydi? Allah Teâla da şöyle buyurdu: O'nunla kalbini sabitleyelim diye, yani onu parça parça indirdik ki kalbini onun sabit kılmak için diğer bir ifadeyle gönlünü onunla güçlendirmek için. Hz. Peygamber ümmî olduğu için ezberlemesi için de bu şekilde indirildiği söylenmiştir. Fakat ahsen olan جملة واحدة'de vakf yapmak, sonra da كذلك ile ibtida yapmaktır. كذلك ilk durumda müşriklerin sözlerine dahildir. Yani, birincide كذلك öncesine bağlı olup öbür kitaplarda olduğu gibi Kur'ân'ın tek seferde indirilmesine vurgu vardır. İkinci durumda ise كذلك sonrasına bağlı olup Hz Peygamber'in kalbini pekiştirmek amacıyla Allah Teâla'nın Rasûlüne olan sözüne dâhildir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Uşmûnî, s. 396.

⁴⁵⁵ 23. Muminûn, 66.

⁴⁵⁶ Uşmûnî, s. 400.

⁴⁵⁷ 25. Furkan, 32.

⁴⁵⁸ Uşmûnî, s. 416-417.

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَسْعُرُونَ⁴⁵⁹

“*Fir'avn'in eşi, bu bulunan çocuk benim için de, senin için de göz bebeği (veya gözümün aydınlığı) dedi*” anlamında وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ ‘de vakf-ı kâfi vardır. Zeccâc, vakf-ı tamdır demiştir. Kevâşi ise, “Eğer Zeccac تام sözü ile kıraat ilminde biline anlamıyla تام kavramını değil “uygun” anlamında الصالح anlamını kastediyorsa bu ifadesi doğrudur.” Bu ifadesiyle Kevâşi, لا ‘da durmanın vakf-ı caiz olduğu vehmine engel olmak için لك ‘de durmanın müstehab oluşuna işaret ediyor gibidir. Ve bu durumu güçlendiren bir şey de Zeccac’ın bu şekildeki vakfa az karışı çıkmasıdır.

İbn Abbas’tan rivayetle: “Vakf, لا وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ şeklinde لا harifindedir, çünkü Firavunun karısı şöyle dedi: Senin ve benim için göz aydınlığı olur. Firavunsa şöyle dedi: Senin için evet ama benim için öyle olmaz. Sonuçta da Firavunun dediği gibi de oldu.” Ferra, Ebû Hatim ve Kûfe ehlerinden bir grup, vakfin لا harfinde olması hususunda “bu bir lahn’dır” dediler.” Arapçada böyle bir vakf vechi yoktur, çünkü şayet öyle olsaydı ref göstergesi olan nun harfini de kullanarak Firavunun karısı تقتلونه derdi, çünkü nûn harfinin hazfini gerektiren bir durum söz konusu değildir. Burada nûn harfinin hazfi ancak nehiy harfi olan لا ile olur. لا’nın nehiy olması fikri iptal olunca nunun gelmesi gerekli olur. Ayette تقتلونه’nun nun’suz geldiği sabit olduğuna göre bu fiilin amilinin لا olduğu ve nûn harfinin hazfinin bu لا ile gerçekleştiği bilinir. Böyle olunca da لا ile تقتلونه fiilinin arasının ayrılması söz konusu olamaz. Bu görüş, fesahat, Arapça, Arap şiiri, Kitap ve Sünnet’in tevili konusunda önder imam olan İbn Abbas gibi bir âlim tarafından ön plana çıkartılmıştır. Sidiyy, İbn Abbas’ın şöyle dediğini söyler: “Şayet Firavun ‘o benim için de göz aydınlığıdır demiş olsaydı bu durum o da iman etmiş olurdu, Allah ona da, eşine olduğu gibi hidayet vermiş olurdu, fakat o imanı reddetti ve hidayet kendine haram oldu.”

Uşmûnî bu değerlendirmeleri şöyle cevaplandırır: İbn Abbas’ın görüşü Arapça’da anlaşılabilir bir görüştür. Şöyle ki تقتلونه fiilinden önce gizli bir cezmeden harf vardır, çünkü öncesi buna delalet etmektedir. Ayet bu durumda sanki şu şekildedir:

⁴⁵⁹ 28. Kasas, 9.

لا تقفوه عسى ان ينفعنا قره عين لي و لك لا şeklinde devam eder. Birinci لا ikinci لا'ın hazfolunduğunun delilidir.⁴⁶⁰

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ⁴⁶¹

“*Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah’ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler*” anlamındaki ayet sonundaki *لا يعلمون* ‘da vakf, sonrasındaki *مُنِيبِينَ* kelimesinin “Allah’a yönelmiş kimseler olun.” anlamında *كونوا منييين* şeklinde bir takdirle nasp olması durumunda vakf-ı kâfidir. Bunun delili *و لا تكونوا من المشركين* ayetidir. *مُنِيبِينَ* kelimesinin *أُنِيبُوا* kelimesinin mamulü olduğu da söylenmiştir, zira bu fiille nasp olunmuştur fakat ortaya çıkması caiz değildir. Bu görüşe göre *لا يعلمون* ‘da da vakf yapılır. Hâlbuki *لا يعلمون* ‘da, şayet “Allah’a yönelmiş olduğun halde yüzünü çevir” anlamında ve *وجهك منييين* şeklinde bir takdirle *مُنِيبِينَ* mansup olursa vakf yapılmaz. Burada hitap Hz. Peygamber’e olmakla kasıt ümmettir. Sanki şöyle denilmiştir: “و أقيموا وجوهكم منييين إليه في هذه الحالة” Yani, “Bu haldeyken yüzünüzü Allah’a yönelmiş olduğunuz halde çevirin.” Bu görüşe göre ise *لا يعلمون* ‘dan “O kimselerden ki, dinlerini parçaladılar ve fırka fırka oldular” anlamındaki *مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا* *دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا*⁴⁶² kadar vakf yoktur.⁴⁶³

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ⁴⁶⁴

“*Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır*” anlamındaki ayetin sonunda *جَنَّاتٌ عَدْنٍ* ‘de vakf tam değil kâfidir, çünkü *جَنَّاتٌ عَدْنٍ* ifadesi *الْفَضْلُ الْكَبِيرُ* ‘in tefsiridir ve anlam ilişkisi devam etmektedir. Sanki “*الْفَضْلُ الْكَبِيرُ* هو *جَنَّاتٌ عَدْنٍ*” denilmiştir dolayısıyla ikisinin arası ayrılamaz. Fakat ayet başı olması bakımından ayrılması mağfurdur, mâzur görülmüştür. *جَنَّاتٌ* kelimesini mübtedâ kabul

⁴⁶⁰ Uşmûnî, s. 440.

⁴⁶¹ 30. Rûm, 30.

⁴⁶² 30. Rûm, 32.

⁴⁶³ Uşmûnî, s. 485.

⁴⁶⁴ 35. Fâtır, 32-33.

ederek ref okuyan ve cümleyi haber sayan görüşe göre vakf kâfidir. Aynı şekilde ذالك takdirinde جَنَّاتُ kelimesini mahzup mübtedanın haberi olarak değerlendiren için de durum böyledir. Aynı şekilde جَنَّاتُ kelimesi ism-i işaretin ikinci haberi olarak kabul edilirse de vakf kâfidir. جَنَّاتُ kelimesi الْفَضْلُ الْكَبِيرُ'den bedel olarak irab edilirse vakf yoktur. Anlam ise, “İşte bu, girecekleri Adn cenneti olan büyük lütuftur.” Âsım'ın, بِالْخَيْرَاتِ'den bedel olarak جَنَّاتِ عدن şeklinde ta'nın kesresi şeklindeki kıraatine⁴⁶⁵ göre de vakf yoktur. Anlam, “Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde (Adn cennetine girme hususunda) öne geçenler vardır.” Yine Âsım'a göre بِإِذْنِ اللَّهِ'de ve بِالْكَبِيرِ'de de vakf yoktur, çünkü bedel ve mübtedlün minh'in arası vakf ile ayrılamaz.⁴⁶⁶

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلُ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِفُونَ⁴⁶⁷

“Gökte rızığınız ve size vaad olunan şeyler vardır” anlamında وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ'da durulması durumunda vakf-ı kâfi olur. İbn-i Muhaysin burayı ism-i fâil olarak وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ şeklinde okumuştur. Hâlbuki Allah Teâlâ için herhangi bir mekân, yön tayin edilemez ve “gökte rızık vericidir” şeklindeki tanımlama uygun düşmez. وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ'da durulması da uygun değildir, zira sonrasında bulunan مَا تُوعَدُونَ atıf harfi olan و ile kendisine atfedilmiştir ve ref konumundadır. Matufun matufun aleyhin arası ayrılamaz. وَمَا تُوعَدُونَ'un istinâfiye olup haberinin daha sonraki ayet başında bulunan “Göğün ve yerin Rabbine andolsun” anlamındaki فَوَرَبِّ السَّمَاءِ olduğu da söylenmiştir. Bu durumda sonrasında bulunan ve “O (size va'dolunanlar) sizin konuşmanız gibi gerçektir” anlamındaki إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلُ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِفُونَ anlamındaki وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ üzerinde yapılmaması ve sonrasında başlangıç ifadesi yapılması mümkündür.⁴⁶⁸

فَعَنُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ وَقَوْمِ نوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ⁴⁶⁹

“Derken Rablerinin emrinden uzaklaşıp azmışlardı. Bu yüzden bakınıp dururken kendilerini yıldırım çarpıvermişti” anlamında فَعَنُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ'da durmak vakf-ı kâfidir. Daha sonraki ayet sonunda bulunan ve “öc alanlar”

⁴⁶⁵ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 438.

⁴⁶⁶ Uşmûnî, s. 484-485.

⁴⁶⁷ 51. Zâriyât, 22-23.

⁴⁶⁸ Uşmûnî, 568-569.

⁴⁶⁹ 51. Zâriyât, 44-46.

anlamındaki مُنْتَصِرِينَ kelimesinde de durmak daha sonra gelen ayet başındaki ⁴⁷⁰ وَقَوْمٌ نُوحٍ tamlaması أَهْلَكْنَا anlamında gizli bir fiille nasp edilerek okunmasına göre aynı şekilde vakf-ı kâfidir. فَأَخَذْنَاهُ fiilinin veya فَتَبَدُّنَا'nın mefulüne veya الصَّاعِقَةُ'nun mefulüne matuf olursa veya وَقَوْمٌ نُوحٍ'nin mahaline atfen mecrur olursa vakf olmaz. Yalnız ayet başı olması sebebiyle vakf edilmesi mümkündür. Ehevân ve Ebû Amr, نُومٌ kelimesine atfen وَقَوْمٌ نُوحٍ'deki mim harfini mecrur okumuşlardır. Bu ikisinin kıraatine göre ⁴⁷¹ حَتَّى ve وَهُمْ يَنْظُرُونَ ⁴⁷² ve مُنْتَصِرِينَ ⁴⁷³ kelimelerinde ifadelerin birbirine bağlı olup bazısının bazısından ayrılmasının mümkün olmaması sebebiyle vakf yapılmaz. Diğer kıraat âlimleri ise وَقَوْمٌ نُوحٍ'deki mim harfini Ehevân ve Ebû Amr'dan farklı olarak fethayla okumuşlardır. ⁴⁷⁴

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَايَكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ⁴⁷⁵

“Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin.

Ona çok değerli bir mükâfat da vardır.” anlamında مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ ayetinin sonunda durulur ve sonraki ayet başındaki يَوْمَ kelimesinin amili de *“Mü’min erkeklerle mü’min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu görürsün”* ⁴⁷⁶ anlamındaki cümlenin انت olan zamiri yapılırsa vakf-ı kâfi meydana gelir. يَوْمَ kelimesinin kendisinden önceki ayetle bağlantılı olduğu kabul edilmesi durumunda ise vakf yapılmaz, zira anlam bu durumda *“Bugünde onlar için çok değerli bir mükâfat da vardır”* olur. ⁴⁷⁷

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَانَ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَانَتْهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ⁴⁷⁸

“Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!” anlamındaki ayetin sonunda bulunan مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ de yapılan vakf kâfidir. Daha sonraki

⁴⁷⁰ 51. Zâriyât, 46.

⁴⁷¹ 51. Zâriyât, 43.

⁴⁷² 51. Zâriyât, 44.

⁴⁷³ 51. Zâriyât, 45.

⁴⁷⁴ Uşmûnî, 570-571.

⁴⁷⁵ 57. Hadîd, 11-12.

⁴⁷⁶ 57. Hadîd, 12.

⁴⁷⁷ Uşmûnî, s. 591.

⁴⁷⁸ 28. Kasas, 81-82.

ayette bulunan “*Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, ertesi sabah «vay!» dediler*” anlamındaki وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَآَنَّ kelimesi hakkında görüş ayrılığı mevcuttur. وي ve كَانَ olmak üzere iki kelimedenden mürekkep olduğunu söyleyenler olmuştur. وي harftir, أَنَّهُ da başka bir harftir denmiştir. وي müzari isim fiildir, كَانَ ise harftir denilmiştir. وي’in وي’nin kısaltması olduğu ك ise muzafun ileyh konumunda zamir olduğu görüşü de vardır. Anlamı اعجب لم فعلت كذا yani, “Niçin böyle yaptın, şaşırırım!” şeklindedir. Kisai وي’de vakf yapar, كَانَ’de ibtida yapar ve bu görüşünü Ferra’nin şu sözüyle şahitlendirir: “Basra halkından bir Şeyh bana şöyle rivayet etti: ‘Bir bedevî kadını, kocasına [yazık sana, oğlun nerde?] derken işittim. Adam karısına [ويك إنه وراء البيت] [görmedin mi? Evin arkasında] cevabını vermiştir. Buna göre bu ayette وي ve كَانَ ikilisinin manası şöyledir: “Kâfirlerin kurtulamayışına ve Kârunun başına gelenlere şaşarım.” Denilmiştir ki وي ‘deki ك harfinin harf-i hitap olduğu أَنَّهُ ‘nun harf ve aslının انه ويك olduğu ل harfinin de hazf edilmiştir. Burada, Kârun ve halkının giysilerine şaşırın bir cemaate hitap olarak geldiği, ayıplamayı hak edenin bir şahıs olmadığı da rivayet olunur. Çünkü şaşırınlar mümin olmaları dolayısıyla kınanmayı hak etmiyorlardı. Onlar Musa (a.s.)’ın ashabıydılar.

Şöyle bir açıklama da getirilir: وي ve كَانَهُ harftir.⁴⁷⁹ Sık kullanımdan dolayı bitişik yazılmışlardır. Bu durumda وي’in manası taaccüp olur. “Yâ ve kâf” iki ayrı harfken neden bitişik yazılmıştır denilirse, تپكى يا ابن امي de olduğu gibi çok kullanıldıklarından tek bir harfmiş gibi yazılmışlardır. Bu iki kelime mushafta وي كَانَهُ şeklinde tek bir harf gibidir. Bu durumda وي’in manası tenbih, كَانَهُ ise zecr kelimesidir. Bu şekilde olduğunda وي ‘de vakf yapılabilir. Mana ise “Dikkat et ve yaptığın şeyi terkedip uzaklaş” şeklinde olur.⁴⁸⁰

Uşmûnî’nin vakfı kâfi ile ilgili vermiş olduğu örnekleri incelediğimizde vakf-1 tamda olduğu gibi vakf-1 kâfiyi de tespit kriterinin lafız ve mana ilişkisine dayandığını görürüz. Kelime, lafız ve mana yönünden tamam olmakla birlikte, sonrası ile anlam yönünden ilgisi devam eden yerlerde Uşmûnî vakf-1 kâfiyi tercih etmiştir. Bu örnekler dikkatle incelendiğinde vakf yapılması durumunda lafız tamamdır ve ortaya mantıklı bir

⁴⁷⁹ Uşmûnî burada kendi görüşünü belirtmektedir.

⁴⁸⁰ Uşmûnî, s. 447-448.

anlam da çıkmaktadır. Buna rağmen mananın kendisinden sonraki ayetle ilgisi devam etmektedir. Uşmûnî bu sebeple böyle durumlarda kâfi vakfi tercih etmiştir.

3.1.3. Vakf-ı Hasen'in Anlama Etkisi

Kelâm tamam olmuş, bir mana bütünlüğü sağlanmış olmakla beraber lafzen sonrasında irtibatın devam ettiği yerde yapılan vakfa denilir. Anlam yönüyle her ne kadar böyle bir yerde vakf yapmak makul karşılansa da sonrasında mana bütünlüğünün en üst düzeyde sağlanamaması ve irap noktasında birbirini gerektiren unsurların aralarının ayrılması sebebiyle böyle bir yerde vakf yapmak uygun değildir

⁴⁸¹الم eğer اِقْرَأْ gibi mahzup bir fiille mansup olursa vakf-ı hasen olur.

الم eğer mukadder kasem harfi ile mansup olursa vakf olmaz ve ذَلِكَ الْكِتَابُ kasemin cevabı yerine geçer. Sanki Yüce Allah şöyle demiştir: “Bu harflerin hakkı içi Ya Muhammed! Gerçekten bu kitap, senin kendisi ile senden önceki peygamberlerin lisanı üzere vaatte bulunduğu kitaptır. Mukadder kasem harfi kendinden sonrakinde fayda meydana geldiği için sonrasına taalluk eder de sonrasından ayrılmaz, çünkü kasem için mutlaka bir cevap gerekir ve bu kasemin cevabı kendinden sonradır. Kasem kasem edatına ihtiyaç duyar. Burada kelimeler kasem edatından aridir.

Eğer الم müpteda olur, ذَلِكَ haberi olursa yine vakf olmaz. Ve yine الم birinci müptedâ, ذَلِكَ ikinci müptedâ, الْكِتَابُ ikinci müptedâyâ haber, ikinci müptedâ haberi ile birlikte cümle olarak birinci müptedâyâ haber olursa yine vakf olmaz. Bu takdirde ذَلِكَ ismi işareti, haber cümlesini müptedâyâ bağlayacak bir bağlaca ihtiyaç bırakmamış olmaktadır. Burada haberin taaddüdünden ve ikinci haberden biri cümle olduğundan dolayı bu açıklama tatmin edici değildir. Fakat تَسْعَى fiilinin haber yapılması şartı ile فَإِذَا ayetinde olduğu gibi düşünecek olursak burada da bu açıklama anlaşılır olabilir. Zira bu durumda ikinci haber konumunda olan تَسْعَى cümlesini, müptedâsına bağlayacak açık bir bağlaç bulunmamaktadır. Bu açıdan bizim örneğimize benzemiş olmaktadır. تَسْعَى fiilinin sıfat yapılması durumunda ise böyle olmaz. Yani bu fiil sıfat olarak mutlaka bir rabita ihtiyaç duyar.

Eğer الم birinci müpteda, ذَلِكَ ikinci müptedâ, الْكِتَابُ bedel veya atf-ı beyan olursa الْكِتَابُ üzerinde vakf hasen olur. Eğer الْكِتَابُ müptedâ, لَا رَيْبُ haber olursa vakf olmaz. Ya

⁴⁸¹ 2. Bakara, 1.

da *اَلْكِتَابُ* müptedâ, *لَا رَبِّبَ* ikinci haber olursa yine vakf olmaz. Veya *لَا رَبِّبَ* ikinci müptedâyâ haber olursa ya da ikinci müptedâ ve haberi birinci müptedânın haberi olursa vakf yapılmaz. İşte bu durum bu harflerin mureb oldukları kavli üzere surelerin evvelinde bulunan bütün harfler hakkında ifade edilir. Ayrıca bu harflerin irabda mahalleri yoktur. *ذَلِكَ* üzerinde vakf caiz olmaz, çünkü *اَلْكِتَابُ* ya *ذَلِكَ*'ye bedel olur ki en doğru görüş budur ya da *ذَلِكَ*'ye haber veya bedel olur, makablinden ayrılmaz.⁴⁸²

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ⁴⁸³

“Yahudiler, “Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hıristiyanlar da, “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler. Oysa hepsi Kitab’ı okuyorlar. (Kitab’ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti...” anlamındaki ayette *اَلْكِتَابُ*’deki *ك*’ın ehl-i kitabın kavline taalluk etmesi üzerine *اَلْكِتَابُ*’da durulması durumunda vakf-ı hasen olur. Anlam ise şöyle olur: “Arap müsteşriklerden bilmeyenler Yahudi ve Hıristiyanların dediği gibi dediler. İşte onlar cehalette birdirler.” *كَذَلِكَ* üzerinde vakfeden, kâf harfinin Yahudilerin tilâvetine râci olduğu görüşünü benimsemiş olur ve *اَلْكِتَابُ*’da durulmasını ifadesini hıristiyanlara râci kılar. Anlam ise, “Hıristiyanlar kitabı, Yahudilerin okuduğu gibi okur” olur. O iki fırkanın her birisi de ehl-i kitaptır. Herbir fırka diğer fırkanın benimsediği görüşü inkâr eder. Bu iki fırka Yahudilerin Hıristiyanlığı, Hıristiyanların da Yahudiliği burhansız, hüccetsiz inkâr ettiği gibi İslâm dinini de inkâr etmişlerdir. Onların yolu Arap müşriklerinden kitabı bilmeyenlerin yolunun aynısıdır. Ehl-i kitabın İslâm dinini inkâr etmede delili olmadığı gibi Arap müşriklerinin de hücceti yoktur. Dolayısıyla onlar cehalette birdirler.⁴⁸⁴

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى

الْمُتَّقِينَ⁴⁸⁵

“Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa...” anlamında *إِنْ تَرَكَ خَيْرًا* ifadesinde durulması durumunda vakf-ı hasen meydana gelir. Ayrıca bu şekilde durulması durumunda herhangi bir vakfın olmayacağı

⁴⁸² Uşmûnî, s. 49.

⁴⁸³ 2. Bakara, 113.

⁴⁸⁴ Uşmûnî, 74- 75.

⁴⁸⁵ 2. Bakara, 180.

da söylenmiştir, çünkü daha sonra gelen **الْوَصِيَّةُ** kelimesi faili isimlendirilmeyen meçhul bir **كُتِبَ** fiili ile merfû kılınmıştır. **الْوَصِيَّةُ** kelimesi fâil makamına kâim olmuş ve **كُتِبَ** fiili ile merfû olmuştur. Buna göre anlam, “Siz vasiyet etmeye güç yetirmenizden dolayı vasiyet size farz kılındı. **الْوَصِيَّةُ** kelimesi hakkındaki diğer bir görüş de bu kelimenin **لِلْوَالِدَيْنِ** ‘deki lâm harfi ile merfû kılındığıdır. Yani mukadder bir ifade ile şu mana denilmek istenmiştir: “Size ana-babaya vasiyyet etmeniz söylendi. Dolayısı ile fiil-fâil, kavîl-mekûl arasını açmak câiz olmadığı için yukarıda da ifade edildiği üzere burada hiçbir şekilde vakf yapılamaz. Bu ayette **الْوَصِيَّةُ** kelimesi ile ilgili olarak üçüncü bir ihtimal daha vardır. Bu ihtimal, **الْوَصِيَّةُ** kelimesinin müptedâ olmak üzere merfû ve daha sonrasında gelen **لِلْوَالِدَيْنِ** nin ise bu kelimenin haberi olmasıdır. Bu durumda **كُتِبَ** nin mefulü mahzuftur ve anlam da şöyledir: “Vasiyet etmeniz sizlere farz kılındı.” Daha sonra a vasiyyetin kimler için olduğu açıklandı. Veya **كُتِبَ** fiili mahzup bir müptedânın haberidir. Bu durumda takdir **الإيصاء كتب** olup anlam, “Vasiyyet etmek size farz kılındı” olur.

Vasiyyet ana-baba ve yakınlar içindir. İşte bu takdir üzere **خَيْرًا** ve **بِالْمَعْرُوفِ** kelimeleri üzerinde vakf-ı hasen vardır. Eğer **بِالْمَعْرُوفِ** dan sonra gelen **حَقًّا** kelimesi masdar olmak üzere mansup ise vakf-ı kâfi olur. Anlam ise bu durumda şöyle olur: “Bugün, vasiyyet sizlere gerçekten gerekli bir şekilde farz kılındı.”⁴⁸⁶

يَسْبُلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلٌّ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكَ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ⁴⁸⁷

“Allah’ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır.” anlamında ayette **عِنْدَ اللَّهِ أَكْبَرُ** diyerek durulması durumunda vakf-ı hasen vardır. Ferra, **وَصَدٌّ** ayetinin bir öncesindeki ifade olan **كَبِيرٌ** kelimesi üzerine atfedildiği görüşünü savunmaktadır. Fakat bu durum mana bozukluğundan dolayı reddolunmuştur, zira bu takdir üzere anlam şöyle olmaktadır: “De ki o ayda savaşmak büyük bir şeydir ve yine o ayda savaşmak küfürdür.” Ebû Cafer bu görüşün iki açıdan yanlış olduğunu

⁴⁸⁶ Uşmûnî, s. 85.

⁴⁸⁷ 2. Bakara, 217

belirtmiştir. Birincisi, ilim ehli içerisinde haram ayda savaşmanın küfre götüreceğini savunan kimse bulunmamaktadır. Ayrıca bu ayetin devamında **وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ** buyrulurken mescid ehlinin mescidden çıkarılması, Allah katında katilden daha büyük bir günah olmadığı vurgulanmıştır. İkincisi ise, **وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ** ifadesinin **فُلٌ قِتَالٌ** üzerine atfedilmiş olmasıdır. Bu takdirde mana, “De ki, o ayda savaşmak, Allah yolundan alıkoymak ve onu inkâr etmek büyük birşeydir” olur ki bu anlam fasittir, zira sonrasında ifade edildiği üzere Allah katında daha büyük olan şey mescid ehlinin mescidden çıkarılmasıdır.” Bu görüşü savunan kişi ise *Kenzâvî*'dir.⁴⁸⁸

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ⁴⁸⁹

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler” anlamındaki ayette **وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً** kelimesinin müptedâ olmak üzere merfû okunması durumunda vakf-ı hasen vardır. Yani, “Artık onlara eşleri için vasiyet etmeleri gerekir.” Ya da **وَصِيَّةً** kelimesi **كُتِبَ** fiili ile merfû kılınır. Bu durumda ise anlam, “Onlara vasiyet farz kılındı” olur. **لِأَزْوَاجِهِمْ** kavli **وَصِيَّةً** kelimesinin sıfatı olur. Bu takdir **وَصِيَّةً** kelimesinin **كُتِبَ** fiili ile merfû olduğundaki durumdur. **وَصِيَّةً** kelimesinin mastar olmak üzere mansup okunması durumunda vakf olmayıp mana “vasiyeti önerirler” olur. Ammânî şöyle der: “müptedâ olup, **أَزْوَاجًا**’e kadar olan kısım sıla olur ve **أَزْوَاجًا**’den sonraki kısım ister nasp edilsin ister merfû kılınsın müptedânın haberi olursa **أَزْوَاجًا** üzerinde vakf yapılmaz, çünkü bu cümle müptedânın haberi konumundadır. Dolayısıyla müptedâ ve haberin arası ayrılmaz.⁴⁹⁰

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ⁴⁹¹

“Derken, Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût’u öldürdü. Allah, ona (Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti” anlamındaki ayette **فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ** de sonrasında **وَقَتَلَ** de bulunan vâv harfi atıf için olsa

⁴⁸⁸ Uşmûnî, s. 91.

⁴⁸⁹ 2. Bakara, 240.

⁴⁹⁰ Uşmûnî, s.94.

⁴⁹¹ 2. Bakara, 251.

da vakf-ı hasen vardır, çünkü vâv cümleyi cümleye atfetmiştir. Dolayısıyla iki cümle arası ayrılmış gibidir. Bazıları ise فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ de fâ harfinin konumundan dolayı vakf edip daha öncesinde etmemişlerdir, çünkü hezimet Dâvûdun Câlut’u öldürmesi idi. Ayette kendisine mezkûrun delâletinden dolayı ihtiyaç duyulmayan bir hazif vardır. Ayetin manası şöyledir: “Rableri onlara icâbet ve yardım etti de onlar bunun üzerine Allah’ın yardımını ile o düşmanlarını hezimete uğrattılar. Hezîmetin, yardımın istenmesinden sonra zikredilmesi icâbet manasının olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla فَهَزَمُوهُمْ ifadesi önceki ayet sonunda bulunan “bizi kâfirler kavmi üzerine muzaffer kıl” anlamındaki duâyaya icabet edildiğini ve kâfir kavmin hezimete uğratıldığını göstermektedir. Buna göre ayet sonu olması dışında وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ üzerinde vakf-ı tâm ile durulmaz. Anlamın tamam olması amacıyla فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ denilerek durulması vakf-ı tamın gerçekleşmesi açısından gereklidir.⁴⁹²

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخَلِّفُ الْمِيعَادَ⁴⁹³

“Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va’dinden dönmez” anlamındaki ayette رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ‘den sonraki ifade ilimde derinleşenlerin değil Allah’ın kelâmıdır. Öncesindeki âyet göz önünde bulundurulduğunda muhataptan gaybete bir geçiş olduğu görülür. Yani رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ifadesinde olduğu gibi muhatap zamiri kullanılmayıp رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ şeklinde zahir isim tercih edilmiştir. Zahir isim de gaybet kabilindedir. Buna göre رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ âyet sonunda durulduğunda vakf-ı hasen olur.⁴⁹⁶

قَالَ رَبِّ أُنَى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ⁴⁹⁷

(Zekeriya, “Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi) anlamındaki ayette عَاقِرٌ kelimesi üzerinde durulduğunda vakf-ı hasen olur. Fakat bazıları Zekeriyya (a.s.) ve hanımının

⁴⁹² Uşmûnî, s. 96.

⁴⁹³ 3. Âli İmrân, 9.

⁴⁹⁴ 3. Âli İmrân, 8.

⁴⁹⁵ 3. Âli İmrân, 9.

⁴⁹⁶ Uşmûnî, s. 109.

⁴⁹⁷ 3. Âli İmrân, 40.

durumunun bu şekilde olduğuna işaret etmek amacıyla كَذَلِكَ kelimesinde durmuşlardır. كَذَلِكَ Kelimesinde vakf yapıldığında Zekeriyya (a.s.) sanki şunu ifade etmektedir: “Ya Rabbi! Bizim durumumuz bu şekilde olduğu halde nasıl çocuk sahibi olabiliriz?” Bunun üzerine âyetiyle Allah Teâlâ: “Allah dilediğini yapar, siz hangi halde olursanız olun sizin çocuğunuz olabilir” şeklinde cevap vermektedir.⁴⁹⁸

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنِّي فَاعِيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمَطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ⁴⁹⁹

“Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim” anlamındaki ayette وَمَطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا da durulması durumunda vakf-ı hasen meydana gelir. Şâyet اتَّبَعُوكَ'daki hitap Peygamber (sav) ve O'na uyanlaraysa anlam şöyle olur: “Ey Muhammed! Sana uyanları kıyamet gününe kadar kâfir olanların üstünde tutacağım.” Fakat bu anlam öncesiyle lafız ve mana bakımından ilgisiz olur, çünkü bu istinâfî bir cümledir ve kendisinin haberi vardır. (ne anlama geldiğine bak) Allah Teâlâ'nın فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا ifadesinden murad; ispat ve delil getirmede başka bir görüşe göre hükümlanlık ve üstün gelme hususunda kâfirlerin üzerine Müslümanların galip gelmesidir. Bunu Sevban'ın Sahihindeki şu hadis teyid edicidir: “Ümmetimden bir gurup hak üzere galip gelmeye devam edecektir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara muhalefet edenler zarar veremeyecektir.”⁵⁰⁰ Buradaki hitaptan kastedilenin İsa (a.s.) olduğu söylenmiştir. Şâyet hitap Peygamberimiz (sav)'e değil de İsa (a.s.)'a olursa وَمَطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا da vakf yapılmaz. Âyet-i kerimede zikredilen İsa (a.s.)'dır, zira ifadeler Hz. İsa'yı öldürmeye çalışan ve kendisinin peygamber olduğunu inkar eden Yahudiler hakkındadır.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Uşmûnî, s. 118.

⁴⁹⁹ 3. Âli İmrân, 55.

⁵⁰⁰ Buhârî, Menâkıb, 28; Tevhid, 29.

⁵⁰¹ Uşmûnî, s. 120-121.

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ تَمَنَّا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ⁵⁰²

“Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir” anlamındaki ayette وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ deki vakfin hasen olduğu genel kabuldür. Zira ortada mantıklı bir anlam olmasına rağmen kitap ehlinin vasıfları anlatılmaya “Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır” ifadeleriyle devam etmektedir. Bazı kişilerse vakfin خَاشِعِينَ de yapılması daha sonra da لِلَّهِ’den başlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda anlam “Allah için, Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar” şeklinde değişir. Fakat bu kişiler لِلَّهِ’deki ل harfinin daha sonrasına bağlanmayacağını gözardı etmişlerdir, çünkü لِلَّهِ , خَاشِعِينَ’ye anlam olarak bağlanmıştır ve ayrılamazlar. Ayrılması durumunda kime derinden saygı duyulacağı belli olmamaktadır.⁵⁰³

وَابْتَئُوا الْيَتَامَى حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبُرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا⁵⁰⁴

“Yetimleri nikah çağına erinceye kadar deneyiniz” anlamında وَاِبْتَئُوا الْيَتَامَى حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ da durmak vakf-ı hasendir. Kimi âlimler ise الْيَتَامَى’da durmanın daha iyi olacağı görüşündedirler zira daha sonra gelen حَتَّىٰ anlam itibarıyla ibtidâ için değil ibtidânın sona erdiğini belirtmek amacıyla gelmiştir. Yani âyette ifade edilen yetimlerin denenmesinin son noktası buluğ çağıdır. Buluğ çağıyla beraber bu deneme süresi sona erer. Bu durumda anlam “buluğ çağına erdiklerinde değil erinceye kadar yetimleri deneyin” olur. Nitekim âyette buna zıt bir anlam bulunmamaktadır. الْيَتَامَى’da durduktan sonra إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ حَتَّىٰ ile başlangıç yapılır ve cevap da mahzup olur. Anlam ise “Taki onlar buluğ çağına erdiklerinde (deneme işlemi sona erdiğinde), eğer reşid olduklarını görürseniz onları evlendirin ve mallarını kendilerine verin...” şeklinde olur. فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا (eğer reşid olduklarını görürseniz) şeklinde devam eden ifade de hazfedilen cevaba

⁵⁰² 3. Âli İmrân, 199.

⁵⁰³ Uşmûnî, s. 144.

⁵⁰⁴ 4. Nisa, 6.

delelet etmektedir. Bu ayet içerisinde bulunan رُشِدًا kelimesinin sonrasıyla sıkı bir anlam bağı bulunduğundan bu kelime vakf yapılabilmektedir. 505

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْفِيهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ لَنْ نَقُولُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا⁵⁰⁶

İnşâda durmak vakf-1 hasendir fakat daha sonrasındaki وَكَلِمَتُهُ أَلْفِيهَا'da durmak ise vakf-1 ahsendir. Bu durumda ise وَرُوحٌ ifadesi أَلْفِيهَا'daki lafzatullah'a dönen mustatir merfû zamire atfedilmiş olur. Şâyet أَلْفِيهَا cümlesi وَكَلِمَتُهُ ifadesine sıfat yapılsa وَكَلِمَتُهُ üzerinde vakf yapılamaz. Bu açıklama da tatmin edici değildir. Çünkü وَكَلِمَتُهُ marifedir. أَلْفِيهَا cümlesi ise nekre tevilinde cümledir ve mecrur olan وَكَلِمَتُهُ terkindeki muzafun ile olan zamirin hâlidir. Bu zamirin âmili izafet anlamıdır. Buna göre terkip (و كلمة الله ملقيا اياها) şeklinde olup manası şöyle olur: "Allah'ın Meryem'e attığı kelimesi olduğu halde."

أَلْفِيهَا'nın وَكَلِمَتُهُ'ya sıfat, âmili olmadığından dolayı da hal yapılmasının caiz olmadığını söyleyenler bulunmaktadır. Bu durumda mana aynı kalmakla beraber أَلْفِيهَا yeni bir cümle olmuş olur. Bu âyetle ilgili olarak yaşanmış bir hadise anlatılmaktadır:

Hristiyanlardan biri Ali b. Hüseyin b. Vâkıd el-Mervezî ile Hz. İsa hakkında tartışımı ve وَرُوحٌ مِنْهُ ayetinde yola çıkarak Hz. İsa'nın Allah'ın bir parçası olduğunu iddia etmiştir. el-Mervezî ise "Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini kendinden sizin emrinize vermiştir." ayetini okuyarak şöyle cevap vermiştir: "Sizin mantığınıza göre bu ayetten, bu ayette sayılan şeylerin de Allah'ın bir parçası olması sonucu ortaya çıkar Oysa siz dahil hiçkimse bunu kabul etmemektedir." Bunun üzerine hristiyan söyleyecek bir şey bulamamış ve müslüman olmuştur.⁵⁰⁷

Ubeyy b. Kab'dan şöyle bir rivâyette bulunulmuştur: "Allah Teâlâ âdemoğullarının ruhunu yarattığında onlardan söz aldı ve sonra o ruhları Âdem (a.s.) sülbüne gönderdi. İsa (a.s.)'ın ruhunu ise kendi yanında tuttu. Onu yaratmak istediğinde bu ruhu Meryem'e gönderdi ve böylece İsa (a.s.) bu ruhtan var olmuş oldu. Bundan dolayı وَرُوحٌ مِنْهُ buyurdu." İsa (a.s.)'ın Allah'ın ruhu olmasının anlamı Cebrail'in Allah'ın emriyle Meryem'e üflemesidir. Burada üfleme ruh anlamında kullanılmıştır

⁵⁰⁵ Uşmûnî, s. 147.

⁵⁰⁶ 4. Nisa, 171.

⁵⁰⁷ Uşmûnî, s. 169.

zira buradaki üfleme ruhtan çıkan bir rüzgârdır. Ya da ruh değil de ruh sahibi anlamında kullanılmıştır da Allah'a teşrif amaçlı izafe edilmiştir.⁵⁰⁸

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ⁵⁰⁹

'أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ'de durulması vakf-ı hasendir. Burada mahzuf bir ifade vardır. Anlam ise şöyledir: "Melekler: 'Haydi canlarınızı kurtarın!' derler." Bu ifadelerdeki olayın dünyada cereyan ettiği ve şiddetli ölüm sancıları içinde çırpınıldığı düşünülerek vakf 'أَنْفُسَكُمْ' kelimesinde yapılır. Şâyet meleklerin bu ifadelerinin ölüm gerçekleşip ahirette cereyan ettiği düşünülürse bu durumda vakf daha sonrasında gelen الْيَوْمَ kelimesinde yapılır ve anlam da "Bugün canlarınızı azaptan kurtarın!" olur. İbtidâ ise الْيَوْمَ ile yapılır. 'أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ' ile yapılır. Şâyet meleklerin bu ifadelerinin ölüm gerçekleşip ahirette cereyan ettiği düşünülürse bu durumda vakf daha sonrasında gelen الْيَوْمَ kelimesinde yapılır ve anlam da "Bugün canlarınızı azaptan kurtarın!" olur. İbtidâ ise الْيَوْمَ ile yapılır. 'أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ' ile yapılır. Şâyet meleklerin bu ifadelerinin ölüm gerçekleşip ahirette cereyan ettiği düşünülürse bu durumda vakf daha sonrasında gelen الْيَوْمَ kelimesinde yapılır ve anlam da "Bugün canlarınızı azaptan kurtarın!" olur. İbtidâ ise الْيَوْمَ ile yapılır. Bu kelime eğer 'أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ' ile yapılır. Şâyet meleklerin bu ifadelerinin ölüm gerçekleşip ahirette cereyan ettiği düşünülürse bu durumda vakf daha sonrasında gelen الْيَوْمَ kelimesinde yapılır ve anlam da "Bugün canlarınızı azaptan kurtarın!" olur. İbtidâ ise الْيَوْمَ ile yapılır. Bu kelime eğer 'أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ' ile yapılır. Şâyet meleklerin bu ifadelerinin ölüm gerçekleşip ahirette cereyan ettiği düşünülürse bu durumda vakf daha sonrasında gelen الْيَوْمَ kelimesinde yapılır ve anlam da "Bugün canlarınızı azaptan kurtarın!" olur. İbtidâ ise الْيَوْمَ ile yapılır. Buradaki الْيَوْمَ kelimesinden kastedilen ise ya kıyamet günü ya da Allah'ın huzurunda durulacak olan gündür.⁵¹⁰

قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ⁵¹¹

"Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi." anlamındaki ayette 'إِذْ أَمَرْتُكَ'de durulması soru ve cevabın arasında anlayışı kolaylaştırıcı bir ayrılık meydana getirdiğinden dolayı vakf-ı hasendir. Fakat anlam ve lafız ilişkisi devam etmekte, Allah'ın sormuş olduğu soruya cevap beklenilmektedir. Daha sonra gelen ve قَالَ ile başlayan fiil ise bu sorunun cevabı olup cevabın başında gelen ف harfi hafifletilmiştir. Hafifletilen bu ف harfi de lafız ilişkisinin devam ettiğini göstermektedir. İstifhâm için olan مَا müptedâ olup sonrasında gelen cümle ise onun haberidir. Bu durumda meydana gelecek anlamlar ise şunlardır: "Hangi şey secde etmektense seni alıkoydu?" ya da "Seni secde etmemeye götüren şey nedir?"⁵¹²

⁵⁰⁸ Uşmûnî, s. 170.

⁵⁰⁹ 6. En'âm, 93.

⁵¹⁰ Uşmûnî, s. 200.

⁵¹¹ 7. A'raf, 12.

⁵¹² Uşmûnî, s. 211.

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ⁵¹³

“Allah, dedi ki: “Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır” anlamındaki ayette قَالَ اهْبِطُوا emrinde durmak vakf-ı hasendir. Ahfeş’e göre ise burada, sonrası müptedâ عَدُوٌّ لِبَعْضٍ ise haber yapılması durumunda vakf-ı tam meydana gelir. Bu durumda “bazınız bazınızın düşmanıdır” şeklinde genel bir anlam ortaya çıkmakta, anlamsal olarak olarak iritbatı sona ermektedir. Müpteda ve haber olmasıyla da lafzî ilişki bitirilmiş olur. اهْبِطُوا emrinden sonraki cümle bu emirdeki zamirden hal yapılması durumunda ise herhangi bir şekilde vakf yapılmaz ve bu durumda anlam şöyle olur: “Kiminiz kiminize düşman olarak inin oradan.”⁵¹⁴

وَإِذَا فَعَلُوا فَاجِرَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَىٰ اللَّهِ مَا لَا

تَعْلَمُونَ⁵¹⁵

“Çirkin bir iş işledikleri vakit, “Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti” derler” anlamında وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا da durulması vakf-ı hasendir. Ayetin daha sonrasında onların bu iddialarının yanlış olduğunu Allah onlara bildirmek amacıyla Rasûlüne hitaben: “De ki: “Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah’ın üzerine mi atıyorsunuz?” buyurmuştur. Dolayısıyla öncesi ve sonrasıyla anlam ilişkisi devam etmektedir. Buradaki vakfın hasen olma sebebi iki itikadı ayırmasından dolayıdır, çünkü kâfirlerin babalarını taklit etmeleri herhangi bir ilme dayanmamaktadır. Onların “bize bunu Allah emrediyor” şeklindeki ifadeleri ise Allah adına uydurulmuş iftiradan başka bir şey değildir. Her şeyin Allah’ın iradesi dâhilinde olması onları böyle yanlış bir düşünceye itmiştir. Fakat Allah’ın iradesi dâhilinde olan her şeyden Allah’ın razı olması ve dolayısıyla bu şeyleri emretmesi düşünülemez. Allah’ın emrettiği konular kişileri hidâyete erdirecek, iki cihan saadetini temin edecek hususlardır. Şeytan ve onun yeryüzündeki temsilcileri olan Ebû Leheb ve Ebû Cehîl gibi küfür üzere öleceğini bildiklerine de -her ne kadar bu kişilerin iman etmeyeceklerini ezeli ilmi ile bilse de- iman etmelerini emreder, çünkü onlar, zahirde

⁵¹³ 7. A’raf, 24.

⁵¹⁴ Uşmûni, s. 212.

⁵¹⁵ 7. A’raf, 28.

iman etme gücünü bünyelerinde barındırmaktadırlar. Fakat iman etmeyeceklerine dair Allah'ın ezeli ilminden dolayı bâtni olarak bu güç kendilerinden alınmıştır.⁵¹⁶

وَبَيَّنَّهَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ⁵¹⁷

“İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur, A'râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini simalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere, “Selâm olsun size!” diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar” anlamındaki ayette سَلَامٌ عَلَيْكُمْ da durmak vakf-ı hasendir. Vakfın daha sonra gelen لَمْ يَدْخُلُوهَا da yapıp وَهُمْ يَطْمَعُونَ ile ibtidâ yapılması gerektiğini belirten âlimler de bulunmaktadır. Bu durumda anlam “Henüz cennete girmedikleri halde cennetliklere, “Selâm olsun size!” diye seslenirler.” olur.⁵¹⁸ وَهُمْ يَطْمَعُونَ ise “Onlar cennete girmeyi isterler” anlamında nefye bitişmeyen ibtidâ bir cümle olur. Buna göre هُمْ müptedâ sonrasında cümle halindeki يَطْمَعُونَ ise haber olur.

وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تظَلَمُونَ⁵¹⁹

“Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz...” anlamındaki ayette عَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ da durmak Uşmûnî'ye göre vakf-ı hasen Ahfeş'e göre ise vakf-ı tâmdir. Ahfeş, وَآخَرِينَ kelimesinin kendinden önceki fiile atfolunmayan gizli bir fiille mansup olduğunu belirtmiştir, zira bir kelimenin fiille nasp olunması daha evladır. وَآخَرِينَ kelimesi مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ ifadesine atfedilirse vakf yapılmaz. Ya da عَدُوَّكُمْ izafetine atfedilirse bu durumda da vakf yapılmaz ve anlam şöyle olur. “Sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz” olur.⁵²⁰ Uşmûnî'nin vakf-ı hasen demesinin sebebi وَآخَرِينَ kelimesini öncesine atfedilmiş olarak değerlendirmesidir. Buna göre anlam ve atıf olması sebebiyle de lafız ilişkisi kesilmeyip devam etmektedir.

⁵¹⁶ Uşmûnî, s. 212-213.

⁵¹⁷ 7. A'raf, 46.

⁵¹⁸ Uşmûnî, s. 212.

⁵¹⁹ 8. Enfal, 60.

⁵²⁰ Uşmûnî, s. 237.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعَجَبْتُمْ كَثْرَتَكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ
بِمَا رَحِبْتُمْ ثُمَّ وَلِيْتُمْ مُدِيرِينَ⁵²¹

“*Andolsun, Allah birçok yerde yardım etti...*” anlamında فِي مَوَاطِنَ فِي مَوَاطِنَ’de durmak vakf-ı hasendir. Zira sonrasında olan ilişki; lafzın atıf harfiyle, anlamın da yardımın birçok yerle sınırlı kalmayıp Huneyn Savaşı Günü’nde olmasıyla da devam etmektedir. Kimi âlimlere göre de burada durulması يَوْمَ حُنَيْنٍ تَكْدِيرِ تَكْدِيرِ mahzup bir fiilin var olması üzerine vakf-ı kâfidir. Buna göre lafız ilişkisi sona ermiş ve anlam ilişkisi devam etmiş olur. فِي مَوَاطِنَ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ifadesinin فِي مَوَاطِنَ’ya atfedilmesi durumunda ise vakf yapılmaz. يَوْمَ حُنَيْنٍ ifadesinde vakf yapılmasını savunan kişiler de bulunmaktadır. Buna göre anlam, “Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir” olur. Zaman zarfının mekân zarfına atfedilmesi şeklinde يَوْمَ حُنَيْنٍ zaman zarfı da mekân zarfı olan مَوَاطِنَ kelimesine atfedilmiştir ki bu caizdir. Bu aynen şu ifadeye benzetmektedir: *“Cuma günü yanına uğradım.”*⁵²² مررت امامك ويوم الجمعة

لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا
أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ آلٍ⁵²³

“*İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır...*” anlamındaki ayette وَمِنْ خَلْفِهِ’de durmak eğer min harf-i ceri bâ harf-i ceri manasında yani “Allah’ın emriyle onu korurlar” manasında olursa vakf-ı hasen olur. Ama مِنْ أَمْرِ اللَّهِ’deki harf-i cer mahzup bir müptedâya müteallik yani هُوَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ manasında olursa bu durumda vakf üzerinde olur. Sonra cümle, “Bu koruma Allah’ın emrinden yani kazasındandır” manasında مِنْ أَمْرِ اللَّهِ’dan başlar. Ferra, buradaki mananın takdim ve tehire göre olduğunu söylemiştir. Yani insanın, Allah’ın emrini takip edicileri vardır, önünden ve arkasından onu korurlar. Bu durumda وَمِنْ خَلْفِهِ’de durulmaz.⁵²⁴

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ⁵²⁵

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ayetini okuyarak durmak eğer sonraki ayet başında bulunan kâf harfi, takdiri مِنْ الْمَثَانِي olan mahzup bir masdara müteallik olursa vakf-ı

⁵²¹ 9. Tevbe, 25.

⁵²² Uşmûnî, s. 241.

⁵²³ 13. Ra’d, 11.

⁵²⁴ Uşmûnî, s. 300.

⁵²⁵ 15. Hicr, 89-90.

hasen olur. Anlam ise “indirdiğimiz gibi bir vergi olarak” veya “indirdiğimiz gibi onlara azap indirdik” olur, çünkü *أَتَيْنَاكَ* sana indirdik anlamındadır. Yahut mahzuf bir mastara müteallik olursa ki bu mastar da mukadder bir şekilde amel etmektedir. Takdiri ise *مَتَّعْنَاهُمْ تَمْتِيعًا كَمَا أَنْزَلْنَا* olup anlam, “indirdiğimiz gibi onları bir şekilde faydalandırdık” olur. Eğer azapla uyaran *النَّذِيرِ* anlamında *النَّذِيرِ* ile nasp edilirse vakf yapılmaz. Bu durumda anlam, “Şüphesiz ben, kendi kitaplarını parçalara ayıran Hz. Salih’in kavmine de indirdiğimiz gibi azaba karşı apaçık bir uyarıcıyım” olur, çünkü onlar Hz. Salih hakkında “O’nu ve ailesini mutlaka bu gece öldüreceğiz demişler ve bunu yapacaklarına dair de yemin etmişlerdir.⁵²⁶ *الْمُقْتَسِمِينَ* de ise vakf yapılmaz, çünkü sonraki ayet başında bulunan *الَّذِينَ* onların sıfatı ve yemin edenlerin bedelidir. Onlar Peygamberi alıkoymak üzere Mekke’nin yolunda yemin eden Kureyş kâfirlerinin ulularıdır. Onların kimisi: “Hz. Muhammed’in getirdiği sihirdir” diyordu. Kimisi ise O’nun getirdiği Kur’ân’ı, “öncekilerin masalları” olarak tanımlıyordu. Kimisi Peygamberin eylemlerini kehanet olarak görüyordu. Allah da onlara bir rezillik indirerek şu ayetleri inzal eyledi: “De ki: “Gerçekten ben, apaçık bir uyarıcıyım. Nitekim biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik.”⁵²⁷

Burada bahsedilen kişilerin Yahudiler olması da mümkündür, zira Beni Kurayza ve Beni Nadir hakkında olan olmuştur. Beklenen bir şeyi gerçekleştirmiş gibi değerlendirmiş ki bu icâzdandır, çünkü olmuş olanın olacağını haber vermektedir.⁵²⁸

*أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا*⁵²⁹

“Sabah namazına riayet edin, size sabah namazı gerekir” anlamında sonrası iğrâ olarak nasp edilirse (*Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl*) anlamında *أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ* *إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ*’de durulması vakf-ı hasendir. Ahfeş de bunu böyle takdir etmiştir. Ebu’l-Bekâ da ona tabi olmuştur. Fakat usûl bunu reddeder, çünkü isim fiiller gizli olarak amel etmez. En iyisi *وَقُرْآنِ الْفَجْرِ* üzerinde vakf yapmaktır, çünkü bu ifade *الصَّلَاةَ* üzerine matuftur. Yani, “Namazı ve sabah namazını kıl!” diye emredilmek istenmiştir.⁵³⁰ Buna

⁵²⁶ 15. Hicr, 90.

⁵²⁷ 15. Hicr, 89-90.

⁵²⁸ Uşmûni, s. 317.

⁵²⁹ 17. İsrâ, 78.

⁵³⁰ Uşmûni, s. 341.

göre Uşmûnî'nin “إِلَى عَسَقِ الْيَلِّ”de durulması vakf-ı hasendir” görüşünün anlamıda ortaya çıkmaktadır. O, وَقُرْآنَ الْفَجْرِ izafetini الصَّلَاةَ üzerine atfetmekle lafız ve dolayısıyla mana ilişkisinin devam ettiğini göstermeyi amaçlamıştır.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذًا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ⁵³¹

“*İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar...*” anlamındaki ayette وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا ifadesi رَأَى'nin cevabı yapılırsa هُزُؤًا'da durulması vakf-ı hasen olur. Cevapta fâ'ya gerek olmayan şart edatlarının aksine cevap mâ-i masdariyye ile mastar olursa fâ gerekir. Buna örnek olarak “Bizi ziyaret edersen sana kötülük yapmayız” anlamında ان تزرنا فلا نسئ اليك cümlesi verilebilir. “Kâfirler seni gördüklerinde bu sözü söylediler” anlamında إِذَا'nın cevabı mahzup yapıldığında vakf yapılmaz.⁵³²

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ⁵³³

“*Hani o, babasına ve kavmine, “Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?” demişti.*” anlamındaki ayet başlangıcındaki لِأَبِيهِ, bir önceki ayetin son kelimesi olan عَالِمِينَ ile mansup yapılırsa önceki ayette bulunan مِنْ قَبْلُ'da durulması vakf-ı hasen olur. Zira مِنْ قَبْلُ'dan sonra gelen بِهِ عَالِمِينَ cümlesi mukadder bir kasemin cevabı olan آتَيْنَا üzerine atfedilmiştir.⁵³⁴ Dolayısıyla مِنْ قَبْلُ üzerinde durulduğunda atıf ile matufun arası açılacaktır. Yani bu مِنْ قَبْلُ'da vakf yapıldığında lafız ve mana ilişkisinin devam etmesi gerekir. إِذْ آتَيْنَا veya رُشْدَهُ ile mansup yapılırsa vakf olmaz. Takdiri ise; “Andolsun, babası ve kavmine zikredilenleri söylediği zaman İbrahim'e rüşdünü verdik” olur. Ama bu şekilde bir takdir ayette verilmek istenen manadan uzaktır. O zaman belirtilen bu iki vecihte de عَالِمِينَ üzerinde durulmaz, çünkü إِذْ, birinci fiille mansup olursa yani آتَيْنَا ile naspedilirse, naspedilen olmaksızın naspedenden sonraki herhangi bir yerde vakf caiz olmaz. İkinciyle yani رُشْدَهُ ile de mansup olsa durum böyledir, değişmez.⁵³⁵

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْفَى الشَّيْطَانَ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً

⁵³¹ 21. Enbiyâ, 36.

⁵³² Uşmûnî, s. 377.

⁵³³ 21. Enbiyâ, 51-52.

⁵³⁴ Mahmud Hâfi, IX, 39.

⁵³⁵ Uşmûnî, s. 378-379.

لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ لِلَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ⁵³⁶

“Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona iman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar” anlamındaki ayette فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ da durulması vakf-ı hasendir. Ammâni demiştir ki, الْجَحِيمِ kelimesinden فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ’a kadar durulmaz. Ancak ayet sonu olması sebebiyle müsaade yoluyla vakf yapılabilir. Bunun sebebi لِيَجْعَلَ مَا يُلْفَى الشَّيْطَانُ daki lâm’ın key lâm-1 olmasıdır. O lâm da öncesine müteallıktır. Yine وَلِيَعْلَمَ’deki lâmın key lâmı – birinci lâma matufen- olmasıdır. Anlam şöyledir: “Peygamberin şeytanın attığı şeyden dönmesini, münafıklara ve kalpleri katı olanlara bir fitne ve imtihan yapması ve müminlerin Kuran’ın kendisine bir şey karışmayan bir hak olduğunu bilmesi için Allah, ayetlerini muhkem kılmış ve şeytanın vesvesesini Peygamberinin dili üzerine attığı şeyle iptal etmiştir.”⁵³⁷

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ⁵³⁸

“Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor” anlamında يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ de durmak, şayet فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ifadesi Firavun’un adamlarından ileri gelenlerinin sözü olarak düşünülürse vakf-ı hasendir. Ki bu kimseler Firavuna, krallara hitap şekli olan ve saygı içerdiği için cemi şekilde hitap etmişlerdir. Birinci duruma göre bu ifadenin Firavun’un sözü olmasıdır. Yani “neyi işaret ediyorsunuz” demektir. Bunun delili adamlarının cevabıdır: “Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy.” Ferra, يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ Firavunun adamlarının, فَمَاذَا تَأْمُرُونَ Firavunun sözüdür der. Ona göre takdir şu şekildedir: O, sizi topraklarınızda çıkarmak istiyor. Firavun da adamlarına dedi ki: Siz ne dersiniz?” diyerek görüşlerini belirtmelerine izin verdi.⁵³⁹

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيفٌ⁵⁴⁰

⁵³⁶ 22. Hac Sûresi, 51-54.

⁵³⁷ Uşmûnî, s. 391.

⁵³⁸ 26. Şuarâ, 35.

⁵³⁹ Uşmûnî, s. 423.

⁵⁴⁰ 50. Kaf, 1-5.

“*Kâf. Şereflî Kur’ân’a andolsun*” anlamında وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ mahzûf kasemin veya ق kaseminin cevabı kabul edilirse vakf-ı hasen olur. ق ve الْقُرْآنِ ayrı kasemler olarak kabul edilirse vakf olmaz. Bu iki kasemin cevabının ne olduğu tartışmalıdır. ⁵⁴¹قَدْ عَلِمْنَا، ⁵⁴²لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ وَفَاكِهَةً مِمَّا يَخْتَارُونَ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ⁵⁴³veya لَقَدْ عَجِبُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا ⁵⁴⁴tek başına veya ق ile birlikte kasem olması durumu değiştirmez.

عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَقَابِلِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ بَاكُوبٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ وَفَاكِهَةً مِمَّا يَخْتَارُونَ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ⁵⁴⁵

“*Karşı karşıya kurulmuşlar*” anlamında مُتَقَابِلِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ‘de durmak sonrasındaki يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ cümlesinin istinâfi bir ifade olarak değerlendirilmesi üzerine vakf-ı hasendir. Önceki ayette bulunan ve “*mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler*” anlamındaki عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ifadesindeki zamirden hal ⁵⁴⁶yapılması durumunda ise herhangi bir şekilde vakf yapılmaz. Sonraki ayet başlangıcı olan يَطُوفُ dan يَشْتَهُونَ’a kadar vakf yapılmaz. Daha sonra gelen be harf-i cerinin müteallikinden dolayı da يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ şeklinde vakf yapılamaz. Sonrasının kendi sıfatı olmasından dolayı da “*Main çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle*” anlamındaki بَاكُوبٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ de de vakf yapılmaz. ⁵⁴⁷

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⁵⁴⁸

“*Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca O’nundur*” anlamında لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ de şayet daha sonra gelen يُحْيِي وَيُمِيتُ mahzûf bir müptedânın haberi olup başlangıç ifadesi olarak değerlendirilirse vakf-ı hasen vardır. Takdiri ise هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ olur. لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ له ملك السماوات şayet يُحْيِي وَيُمِيتُ şayet لَهُ car-mecrurundaki mecrur konumundaki zamirden kılınırsa vakf yapılmaz. Anlam ise “*Öldüren ve diriltten olduğu halde göklerin ve yerin mülkü O’na aittir*” olur. ⁵⁵⁰

⁵⁴¹ 50. Kaf, 4.

⁵⁴² 50. Kaf, 37.

⁵⁴³ 50. Kaf, 2.

⁵⁴⁴ Uşmûnî, 563.

⁵⁴⁵ 56. Vâkia, 16-21.

⁵⁴⁶ Mahmud Hâfî, XIV, 112

⁵⁴⁷ Uşmûnî, s. 586.

⁵⁴⁸ 57. Hadîd, 2.

⁵⁴⁹ Mahmud Hâfî, XIV, 136.

⁵⁵⁰ Uşmûnî, s. 590.

Uşmûnî'nin vakf-ı hasen ile ilgili vermiş olduğu örnekleri incelediğimizde vakf-ı haseni tespit kriterinin de lafız ve mana ilişkisine dayandığını görürüz. Kelâm tamam olmuş, bir mana bütünlüğü sağlanmış olmakla beraber lafzen sonrasıyla irtibatın devam ettiği yerlerde Uşmûnî bu vakfı seçmiştir. Anlam yönüyle her ne kadar böyle bir yerde vakf yapmak makul karşılansa da sonrasıyla mana bütünlüğünün en üst düzeyde sağlanamaması ve irap noktasında birbirini gerektiren unsurların aralarının ayrılması sebebiyle böyle bir yerde vakf yapmayı Uşmûnî uygun görmemiştir.

3.1.4. Vakf-ı Câiz'in Anlama Etkisi

Vakf yapmanın ve terk etmenin mümkün olduğu vakf çeşididir. Uşmûnî ayetlerle ilgili vakf sınıflandırmalarında vakf-ı câize geniş bir yer vermiştir. Şimdi örnekleri görelim:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِّسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ⁵⁵¹

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı” anlamındaki ayetin sonundaki تَتَّقُونَ fiili üzerinde durulması üzerine vakf-ı câiz meydana gelir, çünkü daha sonrası ayet başıdır ve vakf-ı hasen meydana gelmez. أَيَّامًا zarf olmak üzere mansup olduğu için تَتَّقُونَ fiilinin “farz kılındı” anlamındaki كُتِبَ’ye mutealliktir. Buna göre mana şöyle olur: “Oruç belirli günlerde size farz kılındı.” Dolayısıyla zarf ve kendisinde âmil olan fiilin arası açılmadığı için burada vakf-ı hasen vardır. Ayrıca أَيَّامًا’nin كُتِبَ fiilinin ikinci mefulü olduğu da söylenmiştir. Bu durumda anlam ise şöyle olur: “Oruç tutmanız belirli günlerde sizlere farz kılındı.”⁵⁵²

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ⁵⁵³

“Şüphesiz, inkâr edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah’a karşı hiçbir fayda sağlar. Onlar ateşin yakıtıdırlar” anlamındaki ayette وَقُودُ النَّارِ هُمْ وَأُولَئِكَ’da vakf yapılması caizdir. Bilindiği üzere caiz vakf hem vakfin, hem de vaslın (geçmenin) mümkün

⁵⁵¹ 2. Bakara, 183-184.

⁵⁵² Uşmûnî, s. 85.

⁵⁵³ 3. Âli İmrân, 10.

olabileceği, bununla birlikte, vakfı tercih etmenin öngörüldüğü yerde bulunur. Bu âyette vasl edilmesi durumunda ⁵⁵⁴ كَذَّابٍ ifadesindeki ك harfinin nereye taalluk ettiği ve anlamın buna göre nasıl olacağıyla ilgili olarak nahiv bilginleri görüşlerini belirtmişlerdir. Mahzuf bir mübtedanın ref konumundaki haberi olduğunda anlam “Onların bu husustaki gidişleri Firavun ailesinin gidişi gibidir” şeklinde olmaktadır. Nasb konumunda olması durumunda ise dokuz tane ihtimal ortaya çıkmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Mahzuf bir masdarın sıfatı olup amili كَفَرُوا olur. Onlar Firavun ailesinin küfür hususundaki adetleri gibi küfre düştüler. Ya da كَفَرُوا kelimesiyle takdiri olarak veya لَنْ تُغْنِيْ den çıkarılan masdarı nasb ediciyle mansub olur. Yani Firavun ailesinde olduğu gibi evlat ve mallarından faydalanmaları boşa gitmiştir. Ya da وَفُودٌ kelimesiyle mansub olmuştur. Yani ateş Firavun ailesini yaktığı gibi onları da yakacaktır. Ya da لَنْ تُغْنِيْ ifadesiyle mansub olmuştur. Yani Firavun ailesine fayda vermediği gibi onlara da fayda vermeyecektir. Ya da وَفُودٌ nun lafzından çıkarılan mukadder bir fiille mansub olmuştur. Yani “Firavun ailesini tutuşturduğu gibi onları da tutuşturur.” Buradaki teşbih bizzat yakmanın kendisinde gerçekleşir. Ya da كَذَّبُوا fiiliyle mansub olur. كَذَّبُوا daki zamir Kureyş müşrikleri ve Allah Rasûlü (sav) zamanında yaşamış diğer müşriklere döner. Yani “Bu yalanlamayı Firavun ailesinin yaptığı bir şekilde yaptılar.” Dokuzuncu ihtimal de amilin فَآخَذَهُمُ اللَّهُ ⁵⁵⁵ olduğudur. Yani “Allah onları Firavun ailesini yakaladığı gibi yakaladı” şeklinde bir anlam ortaya çıkar fakat bu reddedilen bir görüştür, zira atıf görevi gören ف harfinden sonra gelen öncesinde amel edemez. ⁵⁵⁶

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ⁵⁵⁷

(Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) âlemlere üstün kıldı.) âyetinde الْعَالَمِينَ kelimesinde durmak vakf-ı câizdir. Burada durmanın caiz oluşu âyet başı olmasıyla alakalıdır, zira daha sonraki ayet başında bulunan ذُرِّيَّةً kelimesi اصْطَفَى'nın hâlidir. Yani anlam şöyledir: “Birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı.” Ya da Âdem (a.s.) ve O'na baba ve oğullar şeklinde atfedilen isimlerden bir bedeldir. Hâl ve zi'l-hâlin, bedel ve mübdelü'n-

⁵⁵⁴ 3. Âli İmrân, 11.

⁵⁵⁵ 3. Âli İmrân, 11.

⁵⁵⁶ Uşmûnî, s. 109-110.

⁵⁵⁷ 3. Âli İmrân, 33-34.

minhin arası ayrılmaz. Medh olmak üzere ذُرِّيَّةً kelimesi nasb edilirse kâfi vakf olur.⁵⁵⁸

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ⁵⁵⁹

“Onu doğurunca, “Rabbim!” dedi, “Onu kız doğurdum.” -Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- “Erkek, kız gibi değildir...” anlamındaki ayette وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ da, bu ifadede Allah Teâlâ’nın kelamı kabul edilerek durulursa vakf-ı câiz olur. Şâyet daha önce ifadeleri geçen Hz. Meryem’in annesinin sözleri olarak değerlendirilirse burada vakf yoktur. Bu takdire göre وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ’den âyet sonundaki الرَّجِيمِ’e kadar مَرْيَمَ kelimesi de dâhil olmak üzere vakf yapılmaz. Buna göre anlam şöyle olur: “Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum.” وَضَعْتُ kelimesinin ت harfi ister sükûn üzere okunsun isterse Allah’ın hitabı olmak üzere esreyle okunsun fark etmez, çünkü وَضَعْتُ kelimesi إِنِّي وَضَعْتُهَا أَنثَىٰ ifadesine atfedilmiştir. Matufla matûfu’n-aleyh arasında 560 لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ âyetinde olduğu gibi itirâzî bir ifade vardır. Mevsûf olan لَقَسَمَ kelimesiyle عَظِيمٌ kelimesinin arasında لَوْ تَعْلَمُونَ şeklinde itirâzî bir ifade geçmektedir. Bu âyetteki benzer bir şekilde Hz. Meryem’le ilgili âyette de iki yerde itirâzî ifade geçmektedir. Birincisi وَضَعْتُ بِمَا وَضَعْتَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ, ikincisi de وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ dır.⁵⁶¹

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ⁵⁶²

“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır” anlamındaki ayetin sonunda وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ denilerek vakf yapmak âyet sonu olması münasebetiyle her ne kadar caiz görülmüşse de hoş karşılanmamıştır, zira âyetin devamı incelendiğinde öncesiyle ilişki içerisinde olduğu görülür, zira anlam “Kimi yüzlerin ağarıp kimi yüzlerin ağaracağı gün onlar için büyük bir azap vardır” şeklindedir. Mastar olmasından dolayı عَذَاب kelimesiyle يَوْم kelimesinin nasb edilmesi caiz değildir. Zira masdar amil tamamlayıcısı

⁵⁵⁸ Uşmûnî, s. 116.

⁵⁵⁹ 3. Âli İmrân, 36.

⁵⁶⁰ 56. Vâkıa, 76.

⁵⁶¹ Uşmûnî, s. 117.

⁵⁶² 3. Âli İmrân, 105-106.

olan mamulleri üzerinde amel etmeden evvel kendisine herhangi bir şeyin tabi olmaması gerekir. Fakat burada henüz عَدَاب kelimesi يَوْم kelimesinde amel etmeden önce عَظِيم ile sıfatlanmıştır. Bu sebeple يَوْم üzerinde amel etmesi caiz değildir. Fakat عَدَاب kelimesinin sıfatı olan عَظِيم kelimesinin يَوْم üzerinde amel etmesi caizdir. Sıfat ile mevsufun arasını ayıracağından dolayı عَظِيم olmadan عَدَاب kelimesinde durmak caiz değildir. عَظِيم kelimesinde durulmadığında وَتَسْوَدُ وَجُوهُ da durmak kâfi bir vakf olur. عَظِيم kelimesinde durulup ayrıyeten وَتَسْوَدُ وَجُوهُ da da durulursa câiz bir vakf olur.⁵⁶³

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدِّدَ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ
الْآفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ
الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ⁵⁶⁴

“Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır” anlamındaki ayette عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ de durulması âyet başı olması sebebiyle vakf-ı caizdir. Fakat daha sonrasındaki sebebiyet bildirdiğinden dolayı الْحَكِيم kelimesini sonrasına vasl ederek okumak daha evladır, zira لِيَقْطَعَ daha öncesindeki وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ⁵⁶⁵ ifadesine taalluk etmektedir. Yani anlam şöyle olmaktadır: “Yemin olsun ki, Allah size Bedir’de kâfirlerden bir kısmını koparıp ayırsın diye meleklerle yardım etmişti.” Her hâlükârda lâm harfinin müteallakı öncesi olup bu harfle müteallakının arasının vakf ile ayrılması uygun değildir. Fakat âyet başı olması durumu hariçtir.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ⁵⁶⁶

“Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın; onlar Rabları katında diridirler, rızıklanurlar” anlamındaki ayette بَلْ أَحْيَاءٌ da yapılan vakf câizdir. عِنْدَ رَبِّهِمْ şâyet يُرْزَقُونَ a zarf yapılırsa anlam “Rableri katında rızıklandırılırlar” olur. أَحْيَاءٌ da zarf yapılması durumunda ise vakf yapılmaz zira anlam bu durumda şöyle olmaktadır: “Onlar Rableri katında diridirler.” Bu anlama ise zarf ve amilinin arasının vakf ile açılması sebebiyet

⁵⁶³ Uşmûnî, s. 130.

⁵⁶⁴ 3. Âli İmrân, 123-127.

⁵⁶⁵ 3. Âli İmrân, 123.

⁵⁶⁶ 3. Âli İmrân, 169-170.

vermektedir. *بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ* de vakf yapılması durumunda zarf *أَحْيَاءٌ*’a gönderilmiş olur ve ⁵⁶⁷ *يُرْزُقُونَ فَرِحِينَ* şeklinde ibtidâ yapılır. Bu şekildeki vakf ve ibtidâyla sevinçli bir şekilde rızıklanma anlamı ortaya çıkar ve sevinçle rızık kelimesi birbirinden ayrılmaz. Bazı kariler bu tür anlamın doğru olabileceğini ifade etmişlerdir, zira *يُرْزُقُونَ* âyet başı olduğundan dolayı vakf etmek caizdir fakat iyi değildir. Daha sonra gelen *فَرِحِينَ* kelimesi *يُرْزُقُونَ*’un failinden haldir.⁵⁶⁸

وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيًّا⁵⁶⁹

“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.” anlamındaki ayette *فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ* de vakf yapıp *هَنِيئًا مَرِيًّا* ise “Allah mübarek etsin, afiyet versin” anlamında duâ olursa bu şekildeki bir vakf caizdir. Böylece *هَنِيئًا مَرِيًّا*, *هَنِيئًا مَرِيًّا*’ya irap yönüyle değil de mana yönüyle bağlı olmuş olur. *هَنِيئًا* kelimesi *هَنِيئًا*’nin sıfat olmak üzere nasp edilir. Şâyet mahzûf bir mastarın sıfatı olmak üzere nasp edilirse vakf caiz olmaz. Anlam ise “Afiyet olacak bir şekilde yiyin” olur. *فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ*’daki mefûlün zamirinden hâl yapılması durumunda da vakf yapılmaz, zira *هَنِيئًا مَرِيًّا* ifadesi amilini tekit eden bir hâldir. Bu durumda anlam “onu da afiyetle yiyin” olur. Âlimlerin çoğu da *هَنِيئًا مَرِيًّا*’nin hâl olduğu düşüncesindedirler.⁵⁷⁰

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكَحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ قَتَايَاكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفٌ مِمَّا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ⁵⁷¹

“Sizden kimin, hür mü’min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir” anlamındaki ayette *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ*’da yapılan vakf caizdir. Şâyet kendisinden sonra gelen cümle hâl konumunda yapılırsa anlam şöyle olur: “Sizden kimin, hür mü’min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) bazınız bazınızdan olduğu halde alsın.” Bu anlama göre

⁵⁶⁷ 3. Âli İmrân, 170.

⁵⁶⁸ Uşmûnî, s. 140.

⁵⁶⁹ 4. Nisa, 4.

⁵⁷⁰ Uşmûnî, s. 146.

⁵⁷¹ 4. Nisa, 25.

evlenme hususunda nesep farkı gözetilmez zira nesep ve din yönünden bazınız bazınızdandır. İhtiyaç anında hürle nikâhlanmanın cariyeye nikâhlanma üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Müminlerin emiri Ali (ra)’ın bu konudaki sözü ne kadar anlamlıdır: “Babası Âdem, anası da Havva olan herkes insanlığı temsil etme bakımından eşittir.”⁵⁷²

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنِينَ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا⁵⁷³

“Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? anlamında فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنِينَ’de durmak Ebî Hatim’e göre câizdir. Kenzâvî ise burada vakfın olmadığını belirtmiştir, zira sonra gelen وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا manayı tamamlayıcı rol oynamaktadır. Bu âyet Mekke’den Medine’ye gizlice hicret edip daha sonra buna tahammül edemeyip tekrar Mekke’ye dönen bir kavim hakkında inmiştir. Müslümanlardan bazıları bu kişilere rastladıklarında dinden çıkmaları sebebiyle onları asıp öldüreceklerini söylemişlerdir. Bir gurup Müslüman da, Medine’nin kendilerine ağır gelmesi sebebiyle Mekke’ye dönen fakat aynı dine mensup olan arkadaşlarını mı öldüreceklerini sormuşlardır. Allah Teâlâ da bunun üzerine Medine’den çıkan bu kişilerin münafık olduklarını “Size ne oluyor da Allah’ın yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konularına (küfre) döndürdüğü münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız?” buyurarak durumu açıklamıştır. Yani Allah onları küfre geri döndürmüş ve Müslümanların da bu kişiler yüzünden iki guruba ayrılmalarını istememiştir.⁵⁷⁴

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُنلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْعَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا⁵⁷⁵

Uşmûnî bazı ayetlerde vakf-ı câizi tespit ederken ayetle ilgili âlimlerin farklı görüşlerini zikreder ve değerlendirmeye tabi tutar. Bazen âlimlerin görüşlerini nakledip kendisine göre onlar arasında en isabetli olanı tercih eder. Böylece o vakf çeşidini isimlendirir. Meselâ, “Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: “Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor” anlamında وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ’de

⁵⁷² Uşmûnî, s. 150.

⁵⁷³ 4. Nisa, 88.

⁵⁷⁴ Uşmûnî, s. 158.

⁵⁷⁵ 4. Nisa, 127.

durmak bazılarına göre vakf-ı câizdir. Sonrasındaki وَمَا يُتْلَى'nın الله kelimesine matuf olduğundan dolayı vakfin olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Bu âyette vakf ve vasl وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ'daki مَا'nın irabına bağlıdır ve bunun da merfû, mansup ve mecur gelme ihtimali mevcuttur. Merfu olma durumunda الله kelimesine ya da يُفْتَبِكُمْ'da bulunan zamire matuftur. Ya da müptedâ olup haberi mahzuftur. Anlam bu durumda şöyle olur: “Evlenmek istediğiniz yetim kızlar hakkında okunan âyetler var ya işte bu âyetler o kişilere dair hükümleri sizlere açıklıyor.” Nasp takdirinde ise anlam şöyle olur: “Size okunmakta olan şeyleri Allah sizler için açıklıyor.” Cer takdirinde ise وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ ifadesindeki و harfî kaseim için olur ya da فِيهِنَّ'deki mecur zamire atfetilmiş olur.⁵⁷⁶

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْفِيهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً إِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا⁵⁷⁷

“Öyleyse Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Allah) üçtür” demeyin” anlamındaki فَامِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً ayetinde ثَلَاثَةً üzerinde durulması vakf-ı câizdir. Yani “Onlar, o ilahlar üçtür” demeyin, zira Hristiyanlar babanın, oğlun ve ruhun ayrı birer ilah olduklarını kabul etmektedirler. Bu görüşün yanlışlığı fazla bir çaba harcamaksızın ortaya çıkar ki aklen üç bir değildir ve bir de asla üç olamaz.⁵⁷⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ⁵⁷⁹

“...Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve - başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın...” anlamındaki ayette وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ'da durulması وَأَرْجُلَكُمْ kelimesinin “Ellerinizi ve yüzünüzü yıkayın!” ifadesine atfedilmesi durumunda vakf-ı câizdir. Bu da ayakları mesh etmenin değil de yıkamanın farz olduğunu bildirmek içindir. Bu ise Allah Resûlü’nden gelen mütevâtir

⁵⁷⁶ Uşmûnî, s. 163.

⁵⁷⁷ 4. Nisa, 171.

⁵⁷⁸ Uşmûnî, s. 170.

⁵⁷⁹ 5. Mâide, 6.

hadislerle sabittir.⁵⁸⁰ Ayakların mesh edilmesi değil de yıkanmasının farz olduğuna dair hükmün çıkarılma sebebi Hafs kıraatidir.⁵⁸¹

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِى سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ⁵⁸²

“Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?” dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu” anlamındaki ayetin sonunda مِنَ النَّادِمِينَ’de durulması durumunda vakf, câiz olmuş olur. Daha sonraki ayet başlangıcında bulunan مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ ifadesini sonrasındaki كَتَبْنَا’ya taalluk ettirip yani “Kâbil’in kardeşini öldürmesinden dolayı şunu yazdık” anlamı ortaya çıkarsa mevsul olmadan sıla üzerinde durulmaz.

قُلْ إِنِّي هَدَيْتَنِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ⁵⁸³

“De ki: “Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk’a yönelen İbrahim’in dinine ilettiler. O, Allah’a ortak koşanlardan değildi” anlamındaki ayetin içerisinde bulunan إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ifadesinde durmak, şâyet daha sonra gelen دِينًا kelimesinin mahzup bir fiille nasp edildiği göz önünde bulundurulursa vakf-ı câiz olur. Takdiri دِينًا قِيمًا olup anlam ise “Beni, Allah dosdoğru bir dine ilettiler” olur. Ya da mastar manasındadır. Takdiri هِدَايَةَ دِينٍ قِيمًا olup anlam “Allah hidâyetiyle beni dosdoğru dine erıştirdi.” Ya da iğrâ olmak üzere mansuptur. Bu durumda دِينًا التَّوْحِيدِ taktirinde “Allah’ın dinine sarılın” anlamında olur.⁵⁸⁴

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُبْلِغَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ إِنْ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ⁵⁸⁵

“Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır” anlamındaki الْعِقَابِ سَرِيعٌ’da durmak müjde ve uyarının arasını ayırmak amacıyla vakf-ı câizdir, zira bir yanda “Şüphesiz

⁵⁸⁰ Buhârî, *İlim*, 30; Müslîm, *Tahâre*, 25, 28, 30; Ebû Dâvûd, *Tahâre*, 46.

⁵⁸¹ Uşmûnî, s. 173.

⁵⁸² 5. Mâide, 31-32.

⁵⁸³ 6. En’âm, 161.

⁵⁸⁴ Uşmûnî, s. 209.

⁵⁸⁵ 6. En’âm, 165.

Rabbin, cezası çabuk olandır” şeklinde bir uyarı cümlesi geçerken diğer yanda ise “Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” şeklinde müjde ifade eden bir cümle geçmektedir. Bu ikisinin arasının ise vakf ile ayrılması uygundur. Bazı âlimler ise burada vakf yapılarak iki gurubun arasının ayrılmasını murat etmişlerdir. Âyette geçen “O, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır” şeklindeki buyruk, muhtelif olmak üzere insanların bir derecelendirmeye tabi tutulduğunu ve vakf yapılmak suretiyle de üst ve alt derecedeki insanların arasının ayrılmış olacağını göstermektedir.⁵⁸⁶

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ⁵⁸⁷

“De ki: “Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O’na) doğrultun. Dini Allah’a has kılarak O’na ibadet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz” anlamındaki ayette الدِّينَ لَهُ مُخْلِصِينَ’de durmak daha sonra gelen ك harfinin nasp konumunda olup mahzup bir mastarın sıfatı olması durumunda vakf-ı câizdir. Takdir تَعُودُونَ عَوْدًا مِثْلَ مَا بَدَأَكُمْ olup anlam “Sizi başlangıçta yarattığıma benzer bir şekilde (yine O’na) döneceksiniz” şeklinde olur. Bir sonraki âyet başlangıcında bulunan فَرِيقًا kelimesi هَدَىٰ ile mansup kılınırsa⁵⁸⁸ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ şeklinde istinafi iki cümle olarak değerlendirilirse bu durumda vakf-ı tam olur. فَرِيقًا kelimesi تَعُودُونَ’deki iki failden hal olarak nasp edilirse herhangi bir vakf yapılmaz. Takdiri تَعُودُونَ فَرِيقًا مَهْدِيًّا وَفَرِيقًا حَاقًّا عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ anlamı da “Siz, bir gurup hidâyete erdirilmiş olarak bir gurup da delaletin üzerine hak olduğu halde dönüyorsunuz.”⁵⁸⁹

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلِيَّةٍ أَوْ مَتَاعِ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ⁵⁹⁰

“Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir” anlamında فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً da durmak vakf-ı caizdir, çünkü اِمَّا ile başlayan iki cümle uyuşsa da اِمَّا cümleler arasını ayırmak içindir. Bu, vakfın gerektirdiği

⁵⁸⁶ Uşmûnî, s. 209.

⁵⁸⁷ 7. A’raf, 29-30.

⁵⁸⁸ 7. A’raf, 30.

⁵⁸⁹ Uşmûnî, s. 213.

⁵⁹⁰ 13. Ra’d, 17.

şeylerdendir. Bazıları ayet başında bulunan *أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً* (Gökten bir su indirdi) ifadesindeki suyu Kur’ân ile *فَسَأَلَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدْرِهَا* (vadiler kendi miktarınca sel oldu) ifadesindeki vadileri de kalpler ile tefsir etmiştir. Zira bazı kalpler vadilerin sel olması örneğinde olduğu gibi çok şey taşımaya rağmen bazıları ise hiçbir şey taşımaz. Köpük de küfür gibidir. Her ne kadar görünse ve su yüzeyine çıksa da kaybolmaya mahkûmdur. Hidayet ise hem fayda vermeye devam eder hem de kalıcılık vasfı dâimdir. Ama bu zahirî olmayan bâtını bir tefsirdir.⁵⁹¹

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جُزْءَ الْأُخْرَةِ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ⁵⁹²

“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi” anlamındaki ayette *وَلَا جُزْءَ الْأُخْرَةِ أَكْبَرَ* de durulması vakf-ı câizdir. Buradaki daha sonra gelen gelen *لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ* in cevabı da mahzuttur. Anlamı ise “Eğer bilselerdi dünyayı ahirete tercih etmezlerdi” takdirinde olur. Eğer onu birleştirirse *وَلَا جُزْءَ الْأُخْرَةِ* ifadesi *لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ* şartına müteallik olur. Bu ise muhaldir. Bu görüşü ortaya atan kişi ise Secâvendî’dir.⁵⁹³

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا⁵⁹⁴

“Cebrail, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi” anlamındaki ayette *وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ* ifadesindeki lâm harfi kasem için kullanıldığında *قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ* üzerinde durulması vakf-ı câiz olur. Ama böyle bir vakf yapılması hoş karşılanmaz, zira kasem lâmi ancak fethalı olur. Eğer lâm harfi mahzûf bir ta’lile matuf olarak *كي* kabul edilirse vakf olmaz. O mahzûfun takdiri de “onunla kudretimizi açıklayalım diye anlamındaki” *لنبين به قدرتنا* ise *ولنجعله* ise bu ifadede daha açıktır. Dolayısıyla Ebû Hâtim Sicistânî’nin, “Buradaki lâm kasem içindir, tahfif sebebiyle nûn ondan hafzedilmiştir. Takdiri ise *ولنجعلنه*’dur.” şeklindeki sözü merduttur, çünkü kesralı lâm kasem lâmi olmaz.⁵⁹⁵

كُلًّا نُمِدُّ هُوْلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا⁵⁹⁶

⁵⁹¹ Uşmûnî, s. 301.

⁵⁹² 16. Nahl, 41.

⁵⁹³ Uşmûnî, s. 324.

⁵⁹⁴ 19. Meryem, 21.

⁵⁹⁵ Uşmûnî, s. 357- 358.

⁵⁹⁶ 17. İsrâ, 20.

“Rabbinin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabbinin lütfu (hiç kimseye) yasaklanmış değildir” anlamındaki ayette Yâkup’a göre sonrasındaki هُوَ لَاءِ müptedâ, هُوَ لَاءِ وَ هُوَ لَاءِ haber olarak değerlendirilirse, كَلَّا نُمِدُّ de durulması vakf-ı câizdir. Kendisinden ne anlaşıldığını açıklama amaçlı olarak هُوَ لَاءِ وَ هُوَ لَاءِ, هُوَ لَاءِ dan bedel-i kül min küll yapılırsa vakf olmaz. Bu durumda مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ifadesi öncesiyle ilişkili olur. Mana ise şöyledir: “Mümin de kâfir de Rabbinin bağışından rızıklanır.”⁵⁹⁷

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا⁵⁹⁸

“Rahmân’ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaathakına sahip olmayacaklardır” anlamındaki ayette لَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا de durulması vakf-ı caizdir. Vasl edilmesi durumunda اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا nin, اتَّخَذَ عِنْدَ ifadesine atfedilmesinin mümkün olmaması sebebiyle عَهْدًا üzerinde durulması durumunda vakf-ı tâmin olduğu da söylenmiştir. Bu durumda و harfi atıf harfi değil ibtidâî olarak değerlendirilir. Cümlenin öncesiyle lafız ve mana ilişkisi sona erer. Her ne kadar مَنْ اتَّخَذَ مِنْ لافzı üzerinde birleştirilse de مَنْ’in manasına aittir (döner) deseler de durum değişmez, çünkü مَنْ cem’a elverişlidir. Dolayısıyla vasledilip اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ifadesinin öncesine atfedilmesi ve مَنْ’in de cem edicilik vasfı göz önünde bulundurulduğunda اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا diyen kimseler için şefaathakının olması sonucu doğur ki böyle birşeyin olması mümkün değildir. Bu görüşte olan kişi Secâvendî’dir.⁵⁹⁹

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى⁶⁰⁰

“Rabbın tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı” anlamındaki ayette وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ da durulması durumunda bazılarının göre vakf-ı câiz meydana gelir. Bu vakfa göre anlam, “Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, elbette (azâb onlara) gerekli olurdu” şeklinde olur. Bu ayette cezanın gerçekleşmesi için belirli bir zamanın gelmesine ihtiyacın olduğu anlaşılmaktadır. كَلِمَةٌ üzerine atfedilirse vakf olmaz. Şayet belirli bir süre olmasaydı azap onlara gerekli olurdu. Bu ayette geçen لِزَامًا kelimesinin aslı elle yakalamaktır. Yahut أَجَلٌ مُسَمًّى önceki ifadede bulunan لِزَامًا nin

⁵⁹⁷ Uşmûnî, s. 336.

⁵⁹⁸ 19. Meryem, 87-88.

⁵⁹⁹ Secâvendî, c. II, s. 688-689; Uşmûnî, s. 363.

⁶⁰⁰ 20. Tâhâ, 129.

işaret ettiği ve كَانَ'nin ismi olan derhal yakalamaya dönen zamire atfedilirse vakf olmaz. Bu ayette كَانَ'nin haberi olan لِرَامَا ile; كَانَ ve وَأَجَلٌ مُّسَمًّى'nin arasının ayrılması tekid yerinde kullanılmıştır. Takdiri ise; “Eğer daha önce Rabbinden bir hüküm olmasaydı derhal yakalama ve belirli bir süre Ad ve Semud’a gerekli olduğu gibi onlara da gerekli olurdu.” Belirli süre hemen yakalamadan ayrı olarak değerlendirilemez.⁶⁰¹

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
الْبَائِسَ الْفَقِيرَ⁶⁰²

“Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah’ın adını ansınlar” anlamındaki بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ayetinde durulması vakf-ı caizdir. Bu ayetin sonunda bulunan الْبَائِسَ الْفَقِيرَ⁶⁰³ ve sonraki “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler” ayetinin sonunda bulunan بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ’de de durmak aynı şekilde caizdir. Buradaki vakfin, بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ’den sonra gelen ذَلِكَ kelimesinin haberi hafzedilmiş bir müptedâ veya mahzuf bir müptedânın haberi yapılmasına göre olduğu belirtilmiştir. Yani, “Bu size gereklidir.” veya “Durum budur” ya da “Anlattığımız bu duruma tutunun.” anlamında bir kullanım mevcuttur. Sonrasında gelen وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ (Kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır)⁶⁰⁴ ise ibtidâiyedir.⁶⁰⁵

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْذَمَتْ
صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ⁶⁰⁶

“Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi” anlamındaki ayette وَصَلَوَاتٌ’da durmak vakf-ı câizdir. Sonra haberin gizlenmesiyle وَمَسَاجِدُ ibtidâiyye olur. Yani “Mescidler de aynıdır” anlamında takdir كذلك وَمَسَاجِدُ’dur. Yahut yıkılma anlamının gerçekleşmesi amacıyla tahsis için fiilin tekrar

⁶⁰¹ Uşmûnî, s. 372.

⁶⁰² 22. Hâc, 28.

⁶⁰³ 22. Hâc, 28.

⁶⁰⁴ 22. Hâc, 30.

⁶⁰⁵ Uşmûnî, s. 389.

⁶⁰⁶ 22. Hâc, 40.

edilmesiyle ibtidâiyye olur. Takdir *وَمَسَاجِدُ لَهُدْمَتْ* ile yıkılma kastedilmiştir zira Allah mescidleri kendi zikrine has kılmıştır, çünkü sonrasındaki *يُذَكِّرُ* *وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا* *فِيهَا* da bulunan zamir özellikle mescide döner. Nitekim ayetinde de zamir namaza dönmekte ve bununla benzerlik arz etmektedir. Zamirin tüm ibadethaneleri kapsayıcı bir şekilde tümüne dönmesi durumunda ise Hz. Musa zamanındaki kiliselerin, Hz. İsa zamanındaki manastır ve havraların, Peygamberimiz zamanındaki mescidlerin yıkılacağı anlamı çıkar.⁶⁰⁷

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَجِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ⁶⁰⁸

“Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?” anlamındaki ayette *وَرَسُولُهُ* de durulması durumunda vakf-ı câiz meydana gelir. Bu ifadenin devamı kendisinden öncesiyle mana bakımından bağlantılıdır. Mana şu şekildedir: Allah ve Resul’ü onlara zulmetmez fakat onlar kendi nefislerine zulmedip ve nifâka düşmüşlerdir. Bu manaya ayetin devamındaki *“Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir”* cümlesi işaret etmektedir.⁶⁰⁹

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا⁶¹⁰

“Onlar, “Seni eksikliklerden uzak tutarız. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular ve helâke giden bir toplum oldular” derler” anlamındaki ayet başındaki *قَالُوا سُبْحَانَكَ* deki vakf, devamında gelen ibtida nefy olduğu için caizdir. *مَا كَانَ* üzerindeki vakf, şayet daha sonra gelen *لكن* edatı için iki olumsuzun arasına gelme şartı koşulursa vakf yoktur, çünkü cümlenin anlamı *ولكن* edatı olmadan tamamlanamamaktadır.⁶¹¹

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ⁶¹²

“O'nun açık belgelerinden biri de, göğün ve yerin O'nun buyruğuyla (yörüngelerinde hareketlerini sağlayıp) durmasıdır. Sonra da sizi bir defa çağırınca...”

⁶⁰⁷ Uşmûnî, s. 390.

⁶⁰⁸ 24. Nûr, 50.

⁶⁰⁹ Uşmûnî, s. 410.

⁶¹⁰ 25. Furkân, 18.

⁶¹¹ Uşmûnî, s. 414.

⁶¹² 30. Rûm, 25.

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ

مُبِينٍ⁶¹⁸

“O’nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar” anlamındaki ayetin sonunda لا يُنْقِذُونِ ‘u’da durulması durumunda vakf-ı caiz meydana gelir. “Şüphesiz ben, o takdirde açık bir sapıklık içindeyimdir” anlamında sonrasında ibtida yapmakta kerahet yoktur, çünkü okuyucu Allah’ın indirdiğini sahih itikad ve salih bir vicdan ile okur ve ameller niyetlere göredir. Kim niyetini bozar ve o şekilde inanırsa icma ile kâfirdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi inancına herhangi bir zaaf olmaksızın bu tür rivayetlerde bulunmada herhangi bir beis yoktur.⁶¹⁹

“Yüksek hurma ağaçları”⁶²⁰ anlamında وَالنَّخْلَ بِأَسْفَاتٍ de durmak kendinden sonraki رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ (Kullara rızık olmak üzere. Ve onunla (o suyla) ölü bir şehri dirilttik. İşte (ölümden sonra) diriliş de böyledir)⁶²¹ ayeti istinâfiye olarak kabul edilirse vakf-ı câizdir. بِأَسْفَاتٍ kendinden öncesiyle ilgili kabul edilirse vakf olmaz. Sonraki ayet başlangıcında bulunan رِزْقًا kelimesinin mefulün leh olduğu düşünülürse نَضِيدٌ kelimesinde de herhangi bir şekilde vakf yapılmaz. Dolayısıyla onuncu ve onbirinci ayetler birlikte değerlendirilir ve anlam da şöyle olur: “Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.”⁶²²

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّانِ عَنِ الْيَمِينِ

وَعَنِ الشَّمَالِ فَعِيدٌ⁶²³

“Biz ona şah damarından daha yakınız” anlamında وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ de durmak إِذْ le beraber إِذْ de amel eden gizli bir fiil bulunursa vakf-ı câizdir. Şayet أَقْرَبُ kelimesi إِذْ de amel kabul edilirse vakf olmaz, zira bu durumda anlam şöyle olur:

⁶¹⁸ 36. Yâsin, 23.

⁶¹⁹ Uşmûnî, s. 489.

⁶²⁰ 50. Kaf, 10.

⁶²¹ “Ki (bunlar) kullarına rızık olmak için (yaratılmışlardır). Biz onunla ölü bir memlekete can verdik, işte (kabirden) çıkış da böyledir.”

⁶²² Uşmûnî, 563.

⁶²³ 50. Kaf, 16.

“Nefsi kendine vesvese verip onun sağında ve solunda oturan iki yazıcı kaydederlerken biz ona ilmimizle şah damarından daha yakınız.”⁶²⁴

فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ⁶²⁵

Bu ayetlerde وَهُمْ نَائِمُونَ'de durulması vakf-ı caizdir. Ayetin anlamı şöyledir: “Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet (ateş) bahçeyi sardı.” Burada durulması durumunda daha sonraki ayetle anlam ilişki kesilmeyip devam eder. Ayetin anlamı şöyledir: “Böylece –ateş sardıktan sonra- bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü.” Lafız ilişkisinin devam ettiğini ise ayet başlangıcındaki فَتَنَادُوا fiilinin evvelindeki atıf harfi olan فَ harfi göstermektedir.⁶²⁶ Dolayısıyla نَائِمُونَ'da durulması tavsiye edilmekle beraber vakf yapılmayıp vasl edilmesi caizdir. Bunun bir benzeri de sonraki ayet sonunda bulunan كَالصَّرِيمِ'dir. Yani burada durulması da vakf-ı caizdir.⁶²⁷

Uşmûnî'nin câiz vakfı, “vakf yapmanın ve terk etmenin mümkün olduğu vakf çeşidi” olarak tanımlaması bu vakfı irap, tefsir vb. ihtimallere göre tercih etmesine, bu kriterlerin değişmesine göre vakf yapılacak yerin de değişmesine sebep olmuştur.

3.1.5. Vakf-ı Sâlih'in Anlama Etkisi

Hasen vakf, “salih vakf” olarak da adlandırılır. Şöyle ki okuyan kimse nefesinin kesilmesi sebebiyle her zaman her yerde tâm ya da kâfi derecede vakf yapma imkânı bulamayabilir. O zaman bu vakf türünü uygular. Fakat Uşmûnî, vakf-ı sâlihten ne kastettiğini eserinde belirtmemiş ayetlerle ilgili vakf tasniflerinde ise bu kavrama yer vermektedir. Vakf-ı sâlih tanımını diğer eserlerde bulmaktayız.⁶²⁸ Şimdi Uşmûnî'nin konu ile ilgili örneklerine göz atalım:

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ⁶²⁹

“Gerçekte Allah onlarla alay eder...”⁶³⁰ anlamında اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ'de vakf-ı salih vardır. Bu ayetin önceki ayet sonuyla vasledilmesi mücazat yani Allah'ın onların yaptıklarına karşılık vereceği çıkarımı, ayetin anlamını daha da açıklayıcıdır; zira Allah

⁶²⁴ Uşmûnî, 564.

⁶²⁵ 68. Kalem, 19.

⁶²⁶ Mahmud Hâfî, XVI, 41.

⁶²⁷ Uşmunî, s. 618.

⁶²⁸ Dâni, s. 145.

⁶²⁹ 2. Bakara, 15.

⁶³⁰ 2. Bakara, 15.

hakkında istihza caiz değildir. Zaten *اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ* in öncesiyle birleştirilmesi durumunda anlam kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu Ebû Hâtim'in benimsediği görüştür. Sonuç olarak şöyle bir anlam belirir: Allah, onları müminlerle alay etmelerinin karşılığı olarak cezalandırır. *اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ* ayetinin bir manası da Allah'ın onların cehaletini ortaya koymasına şeklindedir. Bu manaya göre ayet sonunda bulunan *يَعْمَهُونَ* üzerindeki vakf-ı kâfi olur.⁶³¹

*صُمُّكُمْ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ*⁶³²

(Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.)

فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ üzerindeki vakf, vakf-ı sâlihtir. Bu ayette anlatılmak istenen ifadenin kendisinden sonrasına bağlı olması sebebiyle vakf yapılmaması gerektiğini ifade edenler de olmuştur, çünkü bir sonraki ayet başında bulunan *أَوْ كَصَيِّبٍ* kavli, *أَوْ* deki *أَوْ* tahyir içindir. *أَوْ* in tahyir için olması durumunda anlam şöyle olur: “Biz bu münafıklara iki şeyden biri ile veya her ikisi ile benzemenizi mubah kıldık.” *أَوْ* in şek için olacağı düşüncesi ise doğru değildir, zira Allah hakkında şek caiz değildir.⁶³³

*وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ*⁶³⁴

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ ve *الْأُمَمِ* kelimesinin zamirindeki ihtilaftan dolayı *أَتَيْنُكُمْ* daki *ك* ve *م* harflerinin ümmetlere gittiğini ifade edenlere göre anlam şöyle olur: “Hatırla ki ey Muhammed! Allah peygamberlerden sözlerini aldı da daha sonra kendi adına ümmetlere haber vermelerini emrederek şöyle dedi: Kitap ve hikmetten size her ne verildiyse benim adıma o ümmetlere bunları anlatın. Sonra size bu kitap ve hikmetten elinizde bulunanı tasdik edici olarak ona inanıp onaylamanız için bir peygamber geleceğini bildirin.” Bazı kişiler *ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ* ifadesini *إِنْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ* şeklinde anlamışlardır. Bu şu anlama gelmektedir: “Şayet size Muhammed (sav)’in haberi ulaşırsa O’na kesinkes yanınızda bulunan Tevrat’a inandığınız gibi inanın” *ك* ve *م* harflerinin peygamberlerin zamiri olduğu söylenmiştir. Bu durumda sanki her

⁶³¹ Uşmûnî, s. 56.

⁶³² 2. Bakara, 18-19.

⁶³³ Uşmûnî, s. 57.

⁶³⁴ 3. Âli İmrân, 81.

peygamberin kendinden sonra gelen peygambere inanmak, onu doğrulamak ve ona yardım etmekle görevli olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda النَّبِيِّنَ kelimesi üzerinde vakf yapılmaz, zira hitap peygamberlere olup ümmetlere değildir. وَجَمَّةٍ kelimesi üzerinde aynı zamanda لِمَا مَعَكُمْ ifadesi üzerinde de durulmaz, zira henüz kasemin cevabı gelmemiştir. Cevap ise لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ dir. Bu, kastedilen muradı tamamlayıcıdır, zira burada durulmazsa birbirini gerektiren iki olgunun arası açılmış olur ki bunlar da kase ve cevaptır.⁶³⁵

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ⁶³⁶

“*Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sımsıkı sarılın...*” anlamında وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا de durulduğunda vakf-ı sâlih olur, zira kendinden sonrasındaki وَلَا تَفَرَّقُوا öncesindeki وَاعْتَصِمُوا ye atfedilmiştir. Atıf sebebiyle وَلَا تَفَرَّقُوا da durmak öncesindeki جَمِيعًا kelimesinde durmaktan daha uygundur. Aynı ayet içerisinde bulunan وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ da durulmaz zira sonrası tefsiri bir cümledir. Müfesser ve müfessirin arası vakf edilerek açılmaz. إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ de bulunan إِذ’i naspeden, daha sonra gelen فَأَلَّفَ fiildir. Sanki şöyle demek istenmiştir: “Allah’ın nimetlerini hatırlayın!” diyen kişiye şu soru yöneltilir: “Peki Allah’ın nimetleri nelerdir?” Ardından cevap gelir: “Düşman olduğunuz zamanlar sizin kalplerinizi birleştirmesidir.” Böylece ifade açıklanarak nimet kelimesinin ne olduğu sonucuna varılır. وَاذْكُرُوا in إِذ’ın mefulün bihi olarak mansup olması da caiz olur. وَاذْكُرُوا nun gelecek zaman için olması sebebiyle mana fesada uğrayacağından إِذ’ın zaman zarfı olması caiz değildir, zira إِذ her halükarda mazi için kullanılan bir zaman zarfıdır. Dolayısıyla عَلَيْكُمْ de vakf yapılması mümkün değildir, zira bu durumda daha sonrasındaki إِذ ile gelecek zaman anlamında ibtidâ yapılacak ve anlam da bozmayı getirecektir.⁶³⁷

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُدْبِحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ⁶³⁸

⁶³⁵ Uşmûnî, s. 127.

⁶³⁶ 3. Âli İmrân, 103.

⁶³⁷ Uşmûnî, s. 129-130.

⁶³⁸ 28. Kasas, 4.

“Şüphesiz ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı” anlamında *إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا* da durulması vakf-ı salihî meydana getirir; çünkü devamındaki ifadeler için üç ihtimal vardır. Birincisi, devamındaki ifadenin kendi başına bir cümle olmasıdır. Bu durumda anlam, “Firavun, yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu” olur. İkincisi, *وَجَعَلَ* fiilindeki zamirden hâl olmasıdır. Bu durumda anlam, “Firavun, onlardan bir kesimi ezip, oğullarını boğazlayıp ve kadınlarını da sağ bıraktığı halde halkını sınıflara ayırmıştı.” olur. Üçüncü ihtimal de *شِيَعًا*’nın sıfatı olmasıdır. Bu durumda ise anlam, “Firavun; halkını, bir kesimi ezdiği, oğullarını boğazladığı ve kadınlarını da sağ bıraktığı sınıflara ayırmıştı”. “Boğazlıyor” anlamındaki *يُدْبِخُ* fiili, “zayıf düşürmek istiyor” anlamındaki *يَسْتَضْعِفُ* fiilinin mahallinden bedeldir. “Şüphesiz o, bozgunculardandı.” anlamındaki *إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ* cümlesi de Firavun hakkında sözü geçen ifadeleri tamamlayıcı rolü üstlenmektedir.⁶³⁹

Uşmûnî’nin bizzat kendisi sâlih vakfın ne olduğuna dair kitabında herhangi bir bilgi vermemiştir. Vakf ve ibtidâ ile ilgili yazılmış diğer kitaplarda hasen vakfın aynı zamanda salih vakf olarak da adlandırıldığını görürüz. Şöyle ki Kur’ân okuyan kişi nefesinin kesilmesi sebebiyle her zaman her yerde tâm ya da kâfi derecede vakf yapma imkânı bulamayabilir. O zaman bu vakf türünü uygular. Uşmûnî de bu tür yerlerde sâlih vakfın yapılmasını uygun görmüştür.

3.2. HATALI VAKF VE İBTİDÂ’NİN ANLAMA OLUMSUZ ETKİSİ

Kur’an tilavetinde hatalı vakf ve ibtida, kelâmın, lafız ve mânâ yönünden tamam olmamasına veya sonrasıyla sıkı bir ilişki içerisinde bulunmasına rağmen cümleler arası bağın koparılması ve doğru anlamaya mani olabilecek bir başlangıcın yapılmasıdır. Bu, kuranın doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından son derece önem arzeden bir husustur. Bu gibi yerlerde vakf yapılması durumunda kastedilen mana anlaşılabilir veya yanlış anlaşılır. Bu da, Kur’an’ın ruhuna ve mesajına uygun olmayan olumsuz bir takım sonuçlar ortaya çıkarır ve bunlar çok ciddi hatalar olarak karşımıza çıkar. Yanlış anlamlandırmalara ve anlayışlara sebep olabilecek bu tür yerler farklı şekillerde

⁶³⁹ Uşmûnî, 439-440.

karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ciddiyetini ve önemini algılamış olan Uşmûnî de çoğu zaman bu noktalara dikkat çekmiştir. Biz de bu tür hataların vuku bulabileceği yerleri başlıklar altında ele alarak örneklendirmeye çalışacağız:

3.2.1. Hâl ile Zi'l-Hâl'in Ayrılması

“Hâl, cümlede fâilin, mef'ûlün veya her ikisinin durumunu beldiren lafız (kelime veya cümleler)dır.”⁶⁴⁰ Arapça cümlelerde hâlin bulunduğu bir cümlede anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla sâhibu'l-hâl'in de belirtilmesi gerekir. Belirtilmemesi durumunda ise kastedilen anlamın tam olarak ortaya çıkmaması ihtimâli gündeme gelir ki ayetlerde bu durum kendini açıkça ortaya koymaktadır. Uşmûnî bu konuyla ilgili olarak çeşitli örnekler vermiş ve buna şu şekilde açıklık getirmiştir:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ⁶⁴¹

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ (*sana kitabı hak olarak indirdi*) ifadesinde بِالْحَقِّ kelimesinde durmak caiz değildir, zira بِالْحَقِّ kelimesinin hemen sonrasında gelen مُصَدِّقًا kelimesi “tasdik edici olarak” anlamında kendisinden önceki عَلَيْكَ'nin hâlidir.⁶⁴² Yani anlam şöyledir: “Kendinden önceki kitapları tasdik edici olduğu halde sana kitabı indirdi.”⁶⁴³

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاؤُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا⁶⁴⁴

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ifadesinden sonra gelen “Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar” anlamındaki مُدْبِنِينَ بَيْنَ ذَلِكَ'nin ya da يَذْكُرُونَ'nin failinden hal olmak üzere mansup okunursa vakf yapılmaz, zira bu durumda hâl ve zilhalin arasının vakf ile ayrılması söz konusu olur. Vasl edilmesi durumunda anlam şöyle olur: “Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, iman ve küfür arasında bocalayıp durdukları halde Allah'ı pek az anarlar.”⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ Çörtü, s. 211.

⁶⁴¹ 3. Âli İmrân, 3.

⁶⁴² Mahmud Hâfî, II, 106.

⁶⁴³ Uşmûnî, s. 106.

⁶⁴⁴ 4. Nisâ, 142.

⁶⁴⁵ Uşmûnî, s. 165.

3.2.2. Ma'tûf ve Ma'tûfun Aleyh'in Ayrılması

Atıf harfleri aracılığıyla ma'tûf ve ma'tûfun aleyh birbirine bağlanır ve anlam bu şekilde tamam olur. Bu Türkçe ifadelerin sağlıklı olabilmesi amacıyla da gözetilmesi gereken bir durumdur. “Ahmet geldi” dediğimizde eğer Ahmet’le beraber Mehmet’in de gelmesi söz konusu ise bunun da aynı cümlede belirtilmesi ve “Ahmet ve Mehmet” geldi denilmesi gerekmektedir. Atıf harflerinin iki kelime ya da iki cümleyi bağlamalarının yanında ma'tûfla ve ma'tûfun aleyh'in aynı işi yaptığını, aralarında sıra olduğunu, sonuç vb. hususları ifade ettiğini anlatma gibi özellikleri de bulunmaktadır.⁶⁴⁶ Kur'ân ayetlerinde de ma'tuf ve ma'tûfun aleyh araları açılmayarak sonuca gidilmeye çalışılır. Uşmûnî'nin bu konuya dair örneklerinden bazıları şunlardır:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ⁶⁴⁷

“Şüphesiz yerde ve gökte Allah’a hiçbir şey gizli kalmaz” anlamındaki ayette إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ üzerinde durulmaz zira sonraki ifade kendisine atfedilmiştir.⁶⁴⁸ Şayet فِي الْأَرْضِ kelimesinde durulursa dinleyenin aklına “Şüphesiz ki sadece yeryüzünde hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz” şeklinde bir düşünce gelir. Bu düşünceyi Allah Teâlâ وَلَا فِي السَّمَاءِ buyurarak ortadan kaldırmıştır.⁶⁴⁹

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِيمَانَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا⁶⁵⁰

“Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, “İşte ben şimdi tövbe ettim” diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için ahirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır” anlamındaki ayetin başında bulunan وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ’den عَذَابًا أَلِيمًا’eye kadar vakf yapılmadığı gibi ayet içerisinde bulunan وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا’de de vakf yapılmaz. Zira وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا’ ifadesi وَلَيْسَتِ kelimesine atfedilmiştir. Bu kelimelerden herhangi biri üzerinde durulduğunda anlam eksik kalacaktır ki zaten matuf olmaksızın matufu’n-aleyh üzerine vakf yapılması makul değildir. Bu durumda şöyle bir yanlış anlam ortaya çıkmaktadır: “Kötülük işleyenler için tevbe mümkün değildir.” وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا’daki الَّذِينَ kelimesi, الَّذِينَ

⁶⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk., Çörtü, s. 376- 384.

⁶⁴⁷ 3. Âli İmrân, 5.

⁶⁴⁸ Mahmud Hâfi, II, 109.

⁶⁴⁹ Uşmûnî, s. 107.

⁶⁵⁰ 4. Nisa, 18.

يَعْمَلُونَ atfedilmiştir ve mahallen mecrurdur. Anlam ise şöyledir: “Ne kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çattınca, 'İşte ben şimdi tövbe ettim' diyen kimseler için ne de kâfir olarak ölenler için tevbe mümkündür.” Yani tevbe etmek için ölümü bekleyen ve kâfir olarak ölenlerin yaptıkları tevbe eşit konumda olup kabul edilmeyecektir.⁶⁵¹

لَعْنَةُ اللَّهِ وَقَالَ لَا تَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا⁶⁵²

“Allah, o şeytana lânet etti ve o da, “Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım” dedi.” anlamında نَصِيبًا مَفْرُوضًا âyet sonu olduğundan durulabilir yoksa iblisin kendisine yemin ettiği beş şeyi نَصِيبًا مَفْرُوضًا'ya atfetmesinden dolayı durulması makul değildir ki bu beş şey de şunlardır: “Allah’ın kullarından bir nasip elde etmek, onları saptırmak, onları kuruntulara sokma, (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yarmayı emretme ve Allah’ın yaratışını değiştirmeye teşvik etmek.” İbn Abbas Allah’ın yaratışından murat edilenin Allah’ın dini ya da kişinin kendini iğdiş etmesi olduğunu söylemiştir. Mücahid ise fitrat olduğunu ifade etmiştir. Yani onlar İslâm fitratı üzere doğarlar da şeytan bu fitratı değiştirmeye uğraşır. Hasan ise bunun dövme olduğunu söylemiştir ki bu açıklamalar birbirine ters değildir zira tümü insan fiilleriyle alakalıdır.⁶⁵³

ثَمَانِيَةَ أَرْوَاحٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِزِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبَّؤُنِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَمِنَ الْأَيْلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ⁶⁵⁴

ثَمَانِيَةَ أَرْوَاحٍ (O, (hayvanlardan) sekiz eşi de yaratandır) âyet başından bir sonraki âyetteki إِذْ وَصَّيْكُمْ اللَّهُ ifadesine kadar vakf yapılmaz, çünkü aradaki ifadelerin hepsi أَمْ كُنْتُمْ⁶⁵⁵ ifadesine atfedilmiştir ve matufla matufu'n-aleyh arası açılmaz. Şâyet haramlık erkeklik sebebiyle olursa bütün erkeklerin haram olması gerekir. Haramlığın dışı olması

⁶⁵¹ Uşmûnî, s. 148.

⁶⁵² 4. Nisa, 118.

⁶⁵³ Uşmûnî, s. 161.

⁶⁵⁴ 6. En'âm, 143-144.

⁶⁵⁵ “Yoksa Allah (bütün) bunları yasaklarken siz şahit miydiniz?” (6. En'âm, 144.)

sebebiyle olması tüm dişilerin haram olmasını gerektirir. Yok, haramlık rahimlerin kapsadığı şey ile olacaksa tüm bu guruba giren varlıkların haram olması gerekir.⁶⁵⁶

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ⁶⁵⁷

“Kendilerine de canlarının istediğini nispet ediyorlar.” anlamındaki *وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ* üzerine atfedilirse *وَيَجْعَلُونَ* da vakf yapılmaz ve *وَيَجْعَلُونَ* nin mefulü olur. Dolayısıyla *وَيَجْعَلُونَ* üzerinde durulmaz. Ferra demiştir ki onu *وَيَجْعَلُونَ* üzerine atfen mansup yapmak *وَيَجْعَلُونَ* deki vav olan muttasıl zamirin fiilinin, *وَيَجْعَلُونَ* daki *هُمْ* olan muttasıl zamire teaddisine (geçişliliğine) sebep olur. Ebu İshak, Ferra’nın dediğinin hata olduğunu söylemiştir, çünkü ne muttasıl zamirin fiilinin ne de zahir ismin fiilinin muttasıl zamirlere teaddisi caiz değildir. Ef’âl-i kulubdan *ظن* ve benzerleri ile *فقد* ve *عدم* bundan müstesnadır. Dolayısıyla ne *زيد ضربه* ne de *زيد* demek caiz olmaz. Yani “O kendini dövdü” anlamında *ضربه*, “Sen kendini dövdün” anlamında *ضربت* ve “Ben kendimi dövdüm” anlamında *ضربتني* demek caiz değildir. Aksine mansup zamirin bedeli *النفس* ile getirilir. Dolayısıyla “kendini dövdün” anlamında *ضربت نفسي* ve “kendimi dövdüm” anlamında *ضربت نفسي* denir. Aynı şekilde *زيد* *ظنه قائما* ve *زيد* *ظنه قائما* / *وزيد* *فقد* *وعدمه* *وفقد* *زيد* *وعدمه* *زيد* denilmesi de caizdir. Herhangi bir konuda muttasıl zamirin fiilinin zahir ismine teaddisi caiz değildir. Dolayısıyla, “Zeyd kendini dövdü” anlamında *زيد ضربه* demek caiz olmaz. Ebû İshak’ın o ikisinin muttasıl zamirine sözünde iki kayıt vardır: Birincisi, zamir olmasıdır. *النفس* gibi zahir olursa engel olmaz. *زيد* *ضرب نفسه* ve *زيد* *ضرب نفسه* gibi. İkincisi, muttasıl olmasıdır. Munfasıl olsaydı caiz olurdu. “Zeyd ancak kendini dövdü” anlamında *زيد ما* *زيد ما* *ضرب زيد الا اياه* ve *زيد ما* *ضرب زيد الا اياه* gibi...⁶⁵⁸

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ⁶⁵⁹

“Böylece biz Kur’an’ı apaçık âyetler hâlinde indirdik. Şüphesiz Allah, dilediğini doğru yola iletir” anlamındaki ayette *وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ* de herhangi bir vakf yapılmaz, çünkü sonrasındaki *وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ* deki *وَأَنَّ* nin konumu *أَنْزَلْنَا* nun mefulü olan *آيَاتٍ* e atfen mansuptur. Yani “Allah’ın hidayet edeceğini indirdik” anlamındadır. Yahut harf-i

⁶⁵⁶ Uşmûnî, s. 207.

⁶⁵⁷ 16. Nahl, 57.

⁶⁵⁸ Uşmûnî, s. 325.

⁶⁵⁹ 22. Hâc, 16.

cerrin hazfine göre mansuptur. Bunun takdiri ise “Allah’ın dilediğine hidayet edeceğini indirdik” olur. Eğer أَنْ mahzûf bir müptedânın haberi olarak ref konumunda yapılır ve takdir de وَيُنَاتِ (durum şudur ki, Allah dilediğini hidayete erdirir) olursa, بَيِّنَاتٍ üzerinde vakf hasen olur.⁶⁶⁰

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا⁶⁶¹

“Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir” anlamındaki ayette لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ üzerinde vakf yapılması uygun değildir. Çünkü, “eşlerini boşayıp başka eşler almak” anlamındaki مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ kelimesi üzerine atfedilmiştir. Dolayısıyla matufla matufu’n-aleyh arası açılmaz. وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ’de bulunan لَا harfi zaittir. Bu ifadeler beraber düşünüldüğünde anlam şöyle olur: “Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir Elinin sahip olabilecekleri müstesna.”⁶⁶²

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ⁶⁶³

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir” anlamındaki ayette قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا’da vakf yapılmaz, zira فِي زَوْجِهَا’dan sonra gelen تَشْتَكِي fiili öncesindeki تُجَادِلُكَ’ye atfedilmiştir. İfadenin devamında bulunan تَشْتَكِي, sıla ya da hâl olmak üzere nasp konumundadır. Bu durumda ayetin anlamı, “Allah, kocası hakkında seninle tartıştığı halde Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir” olur. Evlâ olan da budur. تَشْتَكِي nin, تُجَادِلُكَ’ye atfedilmeyip أَنْ تَشْتَكِي takdirinde müptedâ yapılması durumunda ise vakf-ı hasen olur.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ Uşmûnî, s. 387.

⁶⁶¹ 33. Ahzâb, 52.

⁶⁶² Uşmûnî, s. 474.

⁶⁶³ 58. Mücâdele, 1.

⁶⁶⁴ Uşmûnî, s. 594.

3.2.3. Müteallakla Müteallık'ın Ayrılması

أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ⁶⁶⁵

“Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” dediniz, öyle mi? De ki: “O (musibet), kendinizdendir.” Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter” anlamındaki ayetin sonunda كَلَّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ‘da durmak vakf-ı tamdır. Daha sonraki âyet başı olan وَمَا أَصَابَكُمْ’dan takip eden âyetin ortalarındaki أَوْ اذْفَعُوا ifadesine kadar vakf yapılmaz. Vakf yapılmamasına göre anlam, “İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyledir. Bu da mü’minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin” denildi...” şeklinde olur. Aynı ayet içerisinde bulunan فَبِإِذْنِ اللَّهِ ve وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ’deki ل harfi وَمَا أَصَابَكُمْ’daki الَّذِي anlamında müptedâ olan مَا’nın haberinin tamamlayıcısıdır. Burada مَا müptedâ, haberi de فَبِإِذْنِ اللَّهِ’dir. وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ mana yönüyle فَبِإِذْنِ اللَّهِ’ye atfedilmiştir. Anlam ise şöyle olur: “İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet, Allah’ın izniyle ve müminleri belli etmesi içindir.” Burada ف harfi haberin başına dâhil edilmiştir, zira الَّذِي anlamındaki مَا’nın haberi, şartın cezasına benzemektedir ki فَبِإِذْنِ اللَّهِ burada şartın cezası konumundadır. فَبِإِذْنِ اللَّهِ’nin anlamı şöyledir: “Sizin başınıza gelen Allah’ın ilmi dahilindedir.” وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ’nin anlamı ise şöyledir: “Müminlerin îmânını, münâfıkların nifâkını ortaya çıkarmak için.” وَلِيَعْلَمَ haber cümlesine bağlı olduğundan müptedâ ile arası açılmaz. Yani فَبِإِذْنِ اللَّهِ, فَبِإِذْنِ اللَّهِ ve نَأْفَقُوا’da vakf yapılması mümkün değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi vakf ancak أَوْ اذْفَعُوا ifadesinde yapılabilir.⁶⁶⁶

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفَى فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ 3. Âli İmrân, 165-166.

⁶⁶⁶ Uşmûnî, s. 139.

⁶⁶⁷ 33. Ahzâb, 37.

“Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik...” anlamında فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا ‘da, “Tâ ki eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın.” anlamındaki devamının öncesiyle alakası bulunduğundan vakf yapılmaz. Sanki “زوجناك امرأة زيد لئلا يقع في قلوب” (Seni Zeyd’in karısıyla evlendirdik ki evlatlıklarının eşleriyle evlenmenin caiz olmadığı düşüncesi müminlerin kalbine düşmesin diye) denilmiştir. Bu ayetle Allah Hz. Peygamber’den bu zorluğu iki kere nefyetmiştir. Birincisi, hususen bu ayet ile O’na eşini nikâhlamak suretiyle; ikincisi ise ayetin umum ifade etmesi sebebiyle hükmün müminlerin genelini kapsayıp Hz. Peygamber’in bu umumun kapmasına girmesi şeklindedir.⁶⁶⁸

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ
لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيْكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ⁶⁶⁹

“Elinizden çıkana üzülmeysiniz diye...” anlamındaki لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ ayetindeki lâm harfinin öncesine olan bağıllığından dolayı “Şüphesiz bu Allaha göre kolaydır.” anlamındaki إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ’de vakf yapılmaz. Anlam ise, “Elinizden çıkana üzülmeysiniz diye Allah bu şeyi sizler için kolay kıldı” olur. Kul bu durumu bildiğinde elinden çıkana üzülmez ve işini Allah’a ısmarlar. Lâm harfi ذلك لكي takdirinde mahzup bir ifadeye taalluk ettiğinde يَسِيرٌ üzerinde durup لِكَيْلَا تَأْسَوْا ile ibtidâ caiz olmaz.⁶⁷⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ لِيَلَّا يَعْلَمَ أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ⁶⁷¹

“Allah Gafûr’dur (çok bağışlayıcıdır), Rahîm’dir (çok merhametlidir.)” anlamında وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ’de vakf yapılmaz, zira sonraki ayet başlangıcında bulunan ve “ehl-i kitabın bilmemesi için...” anlamındaki لِيَلَّا يَعْلَمَ, “size rahmetinden iki kat pay versin...” anlamındaki يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ’de bulunan يُؤْتِكُمْ fiiline muttasıldır. Anlam ise bu durumda şöyle olur: “Ehl-i kitabın Allah’ın lütfundan hiçbir şeyi kendilerine has

⁶⁶⁸ Uşmûnî, s. 472.

⁶⁶⁹ 57. Hadîd, 22-23.

⁶⁷⁰ Uşmûnî, s. 592.

⁶⁷¹ 57. Hadîd, 28-29.

kılmaya güçlerinin yetmeyeceğini bilmeleri için size rahmetinden iki kat pay versin ve sizi bağışlasın.” Buna göre وَيَغْفِرْ لَكُمْ üzerinde vakf yapılmaz.⁶⁷²

3.2.4. Âmil ile Ma'mûl'ün Ayrılması

Âmil ma'mulün meydana gelmesini sağlayan kelimeye denilir. Ma'mûl ise âmilin tesiriyle meydana gelen lafza denilir. Âmiller, mamüller üzerinde etki ederek hareke değişikliğine sebebiyet verirler. Örneğin bir fiil; fâilin merfû, mef'ûlün ise mansup olmasını gerektirir.⁶⁷³ Ayetlere istenilen anlamın verilebilmesi için kelimeler ya da terkipler üzerindeki âmillerin doğru tespit edilebilmesine ihtiyaç vardır. Uşmûnî de bu amaçla yeri geldiğinde âmillerin neler olduğuna değinmiştir. Buna örnek olarak şu ayetler verilebilir:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁶⁷⁴

Eğer حَسَدًا kelimesi zahir değil de muakadder bir ifade ile mansup kılınırsa “*Ehli kitabdan birçoğu arzu etmektedir ki sizi imanınızdan sonra çevirip kâfir etseler.*” وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا denilerek vakfedilmesi durumunda kâfi vakf meydana gelmiş olur, çünkü حَسَدًا kelimesi mahzuf bir fiilin mastarıdır. Bu durumda anlam ise şöyledir: “Hasetlerinden dolayı sizi imanınızdan sonra küfre döndürmeye çalışırlar.” Eğer حَسَدًا kelimesi daha öncesindeki âmil ile mansup olursa ister حَسَدًا meful-u mutlak olmak üzere mansup olsun isterse meflun li ecli olmak üzere mansup olsun amille mamulün arası açılmayacağından dolayı vakf yapılamaz.⁶⁷⁵

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Onlar), kendileri oturup kaldıkları hâlde kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi” diyen kimselerdir. De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın”⁶⁷⁶ anlamındaki ayette الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا da vakf yapılmaz zira daha sonra mekûl’l-kavl olup mahallen mansup olarak gelen لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا⁶⁷⁷ ifadesi

⁶⁷² Uşmûnî, s. 593.

⁶⁷³ Çörtü, s. 416-417.

⁶⁷⁴ 2. Bakara, 109.

⁶⁷⁵ Uşmûnî, s. 74.

⁶⁷⁶ 3. Âli İmrân, 168.

⁶⁷⁷ Mahmud Hâfi, II, 369.

öncesindeki *قَالُوا* nun mamulüdür ve anlam şöyledir: “Kardeşlerine: 'Şâyet bize tabi olarak yanımızda otursaydınız öldürülmezsiniz' dediler.”

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ⁶⁷⁸

“*Hani biz İbrahim’e, Kâbe’nin yerini, “Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle” diye belirlemiştik*” anlamındaki ayette *الْبَيْتِ مَكَانَ الْبَيْتِ* şeklinde durulması uygun değildir, çünkü sonrasındaki *أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا* öncesindeki *بَوَّأْنَا* ile mansuptur. *أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا* ifadesindeki hitâbın Hz. İbrahim’e yönelik olmasına binaen böyledir. Hitabın Efendimize olmasına göre ise *الْبَيْتِ* üzerinde vakf tam olur. Zira sonrasıyla lafız ve anlam ilişkisi kesilir.⁶⁷⁹

فَأْتِنَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ⁶⁸⁰

فَأْتِنَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (*Firavun’a gidin ve deyin: “Şüphesiz biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz”*) anlamındaki ayet sonunda vakf yoktur, çünkü sonrasındaki *أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ* (*İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.*”) öncesiyle mansuptur. Yani o elçileri İsrailoğullarından Firavun’a ibadet etme gerekliliği kalktığı için, Firavun’a ibadet etme zaruriyetlerinin olmadığını bildirmek amacıyla gönderdik demektir, çünkü Firavun israiloğullarından kendisine kulluk etmelerini istedi.⁶⁸¹

3.2.5. Fiil ile Mef’ûl’un Ayrılması

Arapçada bir fiil cümlesi genel olarak fiil, fâil ve mef’ûlden oluşmaktadır. Fiil ya da failin mef’ûlden ayrı olarak düşünülmesi ve bu şekilde doğru bir sonuca gidilmesi mümkün değildir. Ayrılması durumunda anlam fesada uğrayabilmektedir. Uşmûnî’nin konuyla ilgili örneğine gelince, sonrasıyla ibtidânın küfre düşme manasını içereceğinden dolayı *لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا⁶⁸²* da durulmaz. Sonra gelen ifade ise *إِنَّ اللَّهَ* *فَقِيرٌ وَتَحْنُ أَغْنِيَاءُ* dir. Kişi âyette ifade edilen manaya inanırsa küfre düşmüş olur. Manasına inanmaksızın söyleyen kişiden hikâye edildiğini bilerek vakfetse herhangi bir sorun olmaz zira küfrü anlatan kişi küfre düşmüş sayılmaz. Fakat vakfetsen sonraki

⁶⁷⁸ 22. Hâc, 26.

⁶⁷⁹ Uşmûnî, s. 388.

⁶⁸⁰ 26. Şuarâ, 16-17.

⁶⁸¹ Uşmûnî, s. 422.

⁶⁸² 3. Âli İmrân, 181.

ifadelerle kelâmı devam ettirmek en doğru okuyuş biçimidir. Küfre düşen kişinin okumasına benzeme ihtimalini ortadan kaldırmak için sesi düşürmek gerekir. وَنَحْنُ وَأَغْنِيَاءُ'da vakfetmek ise vakf-ı tâmdır, zira kâfirlerin sözleri bitmiş Allah Teâlâ'nın kâfirlerin durumunu anlatan ifadeleri başlamıştır.⁶⁸³

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ⁶⁸⁴

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا (İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler.)

denilerek vakf yapılamaz, zira bu durumda istenilen mananın aksi meydana gelir ve mana onların iman etmeleri durumunu ortaya çıkarır. Onlar yani münafıklar kalpleri yüz çevirip inanmadığı halde dilleriyle iman hakkında konuşmayı iman olarak isimlendirdiler. Allah Teâlâ Nebîsine kalplerinin hakikatini ve onların iman etmedikleri halde imanı dille söylemelerinin hiçbir hakikatinin olmadığını ve bunun onlar tarafından müminleri alaya almak amacıyla yapıldığını bildirdi.⁶⁸⁵

3.2.6. Fâil ile Mefûl'ün Ayrılması

Bir fiil cümlesinde mefûl'un-bih fâilin yaptığı işten etkilenmektedir. Mefûlün anlamına etki eden, onu şekillendiren fâili belirtmeden meful üzerinde, etki altında kalan mefûlü belirtmeden fâil üzerinde durulması uygun değildir. Uşmûnî'nin konu ile ilgili örneği şudur:

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا⁶⁸⁶

“İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, “Allah, bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?” demeleri engel olmuştur.” anlamındaki ayette إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا'da vakf yapılmaz, zira مَنَعَ'nin faili henüz gelmemiştir ki o da قَالُوا'dur. أَنْ يُؤْمِنُوا'nin ikinci mefulüdür. Takdirî olarak anlamı ise şöyledir: “Hidayetin gelme zamanında insanları imandan sadece, Allah bir insan mı peygamber mi gönderdi, demeleri men etmiştir.”⁶⁸⁷

⁶⁸³ Uşmûnî, s. 141.

⁶⁸⁴ 2. Bakara, 14.

⁶⁸⁵ Uşmûnî, s. 56.

⁶⁸⁶ 17. İsrâ, 94.

⁶⁸⁷ Uşmûnî, s. 343.

3.2.7. Tekid ile Mükked'in Ayrılması

Tekid, tâbi olduğu kelimenin mânâsını kuvvetlendiren, pekiştiren mânâsındaki kapalılığı gideren ve aynı i'râbı alan sözdür. Dolayısıyla tekidle mükked'in arası ayrılamaz.⁶⁸⁸ Şimdi Uşmûnî'nin konuyla ilgili örneklerini görelim:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا⁶⁸⁹

“Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat artırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.” anlamındaki ayet sonunda *وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا*’da durmak vakf-ı hasendir. Bazı âlimler *عَظِيمًا*’da durmayı benimsememektedirler, zira sonraki âyet başlangıcı olan *فَكَيْفَ* ve sonraki ifadeler daha öncesini tekit etmektedir. Anlam ise şöyle olmaktadır: “Allah Teâlâ bu dünyada dahi kimseye zerre miktar zulmetmez, her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ahirette nasıl zulmeder?”⁶⁹⁰

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ⁶⁹¹

“Allah’ın, kendisine Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, “Allah’ı bırakıp bana kullar olun” demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:): “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah’ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.” anlamındaki ayet başında bulunan *مَا كَانَ لِبَشَرٍ*’den ayet sonunda bulunan *تَدْرُسُونَ*’a kadar vakf yapılması uygun değildir. *وَالنُّبُوَّةَ* kelimesinde öncesiyle sonrası arasında uyum olmayacağından dolayı durulmaz, çünkü daha sonrası önceden geçmiş olan nefyi tekit etmek amacıyla gelen bir cümledir. Cümle her ne kadar *تَدْرُسُونَ* ile lafzi olarak ayrılmış olsa bile anlam bakımından birbirine bağlıdır, zira cümlenin cümleye atfedilebilmesi için aralarında ortak bir noktanın olması şart koşulmuştur. زيد يكتب ويشعر örneğinde olduğu gibi.⁶⁹² Bu ayette de görüldüğü gibi cümlelerin birbirine bağlanabilmeleri için ortak bir nokta mevcuttur ki o insanın varlığıdır. Birinci cümlede insana verilen unsurlardan, ikinci cümlede ise

⁶⁸⁸ Çörtü, s. 359.

⁶⁸⁹ 4. Nisa, 40-41.

⁶⁹⁰ Uşmûnî, s. 152.

⁶⁹¹ 3. Âli İmrân, 79.

⁶⁹² Uşmûnî, s. 126.

insanın bu unsurlar dahilinde gerçekleştireceği söylemden bahsedilmektedir. Dolayısıyla insan bu iki cümleyi anlam yönüyle birbirine bağlamaktadır. وَالنُّبُوَّةَ kelimesinde vakf, لِلنَّاسِ ie ibtidâ yapılırsa anlam, “Hiçbir insana Allah’ın Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği vermesi mümkün değildir.” olur ki böyle bir şey aklen mümkün değildir.

3.2.8. Bedel ile Mübdelü’n-Minh’in Ayrılması

Bedel; metbû’unu (önlerindeki kelimeleri) açıklamak ve pekiştirmek gibi sebeplerle getirilen ve i’râb bakımından metbû’una uyan tâbi’dir. Mübdelü’n-minh ise, bedelden önce gelen ve bedelin irâbını almış olduğu kelimeye denilir.⁶⁹³ Tanımlarda da anlaşılacağı üzere bedel ve mübdelü’n-minh’in arasında çok sıkı bir ilişki vardır ve vakfla bi iki ifadenin arası ayrılamaz. Konuyla ilgili olarak Uşmûnî’nin şu iki örneği maksadı ortaya koyacak cinstendir:

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا⁶⁹⁴

“Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez” anlamında “وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا”da durulması kâfi vakftır. Sonraki âyetin başlangıcı konumundaki الَّذِينَ ifadesi فَخُورًا’daki zamirden ya da مَنْ’den bedel veya sıfat yapılması durumunda فَخُورًا’da durulamaz, zira bu durumda bedel-mübdelü’n-minh ya da sıfat-mevsuf’un vakf ile ayrılması meydana gelir.⁶⁹⁵ Buna göre anlam, “Şüphesiz Allah, kibirli ve övünen kimseleri sevmez ki bu kişiler; cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir.”

قُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَنَّيَ وَفَرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ⁶⁹⁶

“(Resûlüm! Onlara) de ki: Size bir tek öğüt vereceğim: İkişerli olarak, teker teker Allah’a yönelin!” anlamındaki قُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَنَّيَ وَفَرَادَىٰ ayetinde bulunan بَوَاحِدَةٍ kelimesinin tefsiri olarak düşünülürse burada vakf yoktur. Bu

⁶⁹³ Çörtü, s. 365.

⁶⁹⁴ 4. Nisa, 36-37.

⁶⁹⁵ Uşmûnî, s. 151.

⁶⁹⁶ 34. Sebe’, 46.

durumda *تَقُومُوا بِوَاحِدَةٍ* , *أَنْ تَقُومُوا* ‘den bedel olarak cer mahallinde olur, çünkü bedel ve mübdelün minh’in arası ayrılamaz.⁶⁹⁷

3.2.9. Harf-i Cer’in Yemin Olarak Değerlendirilmesi

*فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا*⁶⁹⁸

“Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiği, sonra da “Biz iyilik etmek ve uzlaştırmaktan başka bir şey istememiştik” diye Allah’a yemin ederek sana geldikleri zaman hâlleri nasıl olur?” anlamındaki ayetin başlangıcında bulunan *فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ* dan âyet sonundaki *وَتَوْفِيقًا* ya kadar vakf yapılmaz fakat bazı kişiler *يَخْلِفُونَ* da durup daha sonrasındaki *بِاللَّهِ*’yi kasem zannederek hata etmişlerdir. Buna göre anlam, “Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiği, sonra da yemin ettikleri halde sana geldikleri zaman hâlleri nasıl olur?” Fakat burada bu kişilerin iddia ettiği gibi *بِاللَّهِ*’yi kasem yaparsak kasemin cevabını bulma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu durumda da *إِنْ*’i nafiye *مَا* anlamına gelir ve anlam şöyle olur: “Allah’ın hükmü geldiğinde senden ayrılmakla iyilik etmek ve ara bulmaktan başka bir şey istemedik.” Fakat *يَخْلِفُونَ* da durup *بِاللَّهِ*’nin kasem fiilini de mahzuf olarak değerlendirmenin hiçbir anlamı yoktur, zira Kur’ân-ı Kerim’de mahzuf fiillerin kasemleri sadece *و* harfi ile gelir. *ب* harfi ile gelen kasemlerin ise *وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ* örneğinde olduğu gibi fiilleri mahzuf değil zahiri olarak gelir. Dolayısıyla *ب* harfi ile kasemin gelmesi fiilin hazfedilmesi durumunda mümkün değildir.⁶⁹⁹

3.2.10. Şart ile Cevâbın Ayrılması

Arapça’da şart cümlesi cevap cümlesinden önce gelir. Mâzi ve müzârî ile başlayan haber cümlelerinden olur. Cevap cümlesi ise şart cümlesinden sonra gelir ve “ceza” olarak da adlandırılmaktadır. Cevap cümlesi mazi, müzari ile başlayan fiil cümlesi olabileceği gibi nefy, nehy, istifhâm, istikbâl ifade eden ve câmid fiillerden de gelebilir, hatta isim cümlesi de olabilir. Cevap cümlesinde ifade edilenler daha önce şarta bağlanmış olan durumların sonucudur. Bu sebep sonuç ilişkisinden dolayı şart ve

⁶⁹⁷ Uşmûnî, 480-481.

⁶⁹⁸ 4. Nisa, 62.

⁶⁹⁹ Uşmûnî, s. 154.

cevabın vakf yapılarak ayrılması mümkün değildir.⁷⁰⁰ Şimdi Uşmûnî'nin getirmiş olduğu örneklerle konuyu açıklamaya çalışalım:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ⁷⁰¹

'قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ' da vakf yapılamaz, çünkü bundan sonrası cevabı mahzup olan şarttır. Anlam ise şöyledir: “Şayet Allah’ın size indirdiğine inananlar iseniz niçin Allah’ın peygamberini öldürdünüz?” İşte bu cümle öncesindeki ayette bulunan şu ifadeleri tekid amacıyla zikrolunmuş bir cümledir: “Onlara, “Allah’ın indirdiğine (Kur’an’a) iman edin” denilince, “Biz sadece bize indirilene (Tevrat’a) inanırız” deyip, ondan sonra geleni (Kur’an’ı) inkâr ederler. Hâlbuki o, ellerinde bulunanı (Tevrat’ı) tasdik eden hak bir kitaptır.” Ayrıca, 'إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ' de 'إِنْ' in nafiye olup ما manasında olduğuna dair bir görüş de bulunmaktadır. Anlam bu durumda şöyle olur: “Sizden sadır olan imanla çatıştığından dolayı siz iman etmiş değilsiniz.”⁷⁰²

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا⁷⁰³

“Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de” anlamında 'وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعًا كَثِيرًا وَسَعَةً' ayetinde durulması sonrasında şart ile başlanması durumunda vakf-ı kâfidir. Yani lafzen bağ sona ermekle beraber anlam ilişkisi devam etmektedir. 'وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا' den 'وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ' kadar vakf yapılamaz. Buna göre anlam, “Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah’a düşer” şeklinde olur. 'وَرَسُولِهِ' ve 'الْمَوْتُ' kelimelerinde vakf yapılamaz zira henüz şartın cevabı olan “Muhakkak onun mükâfatını vermek Allah'a aittir” anlamındaki 'قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ'⁷⁰⁴

قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ Çörtü, s. 304-305.

⁷⁰¹ 2. Bakara, 91.

⁷⁰² Uşmûnî, s. 71.

⁷⁰³ 4. Nisa, 100.

⁷⁰⁴ Uşmûnî, s. 160.

⁷⁰⁵ 23. Muminûn, 93-94.

“De ki: “Ey Rabbim! Onlara yöneltilen tehditleri bana mutlaka göstereceksen...” anlamında مَا يُوعَدُونَ قُلِّ رَّبِّ إِمَّا تُرِيَّبِي da vakf yoktur, çünkü “...beni o zalim milletin içinde bulundurma!” anlamında sonrasında gelen فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ şartının cevabıdır. إِمَّا قُلِّ رَّبِّ إِمَّا ya gelince, şart için olan إِنْ ve ona bitişen مَا şeklinde, atıf için olan أَمَّا ‘nın aksinedir, tek bir kelimedir. مَا يُوعَدُونَ ve فَلَا تَجْعَلْنِي arasında gelen رَبِّ kelimesi münâdâdır, şart ve cevap arasında bulunan bir itiraziyyedir.⁷⁰⁶

3.2.11. Nefy ile Cevâbın Ayrılması

Yukarıda şart ve cevap cümlelerinde var olan durum aynı şekilde nefy ve cevâbında da mevcuttur ve aralarının vakfedilerek açılması uygun görülmemiştir. Konu ile ilgili örneklerimiz ise şunlardır:

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ⁷⁰⁷

بَلَىٰ ve sonrasında gelen عِنْدَ رَبِّهِ فَلَهُ أَجْرُهُ önceki nefyin cevabı olduğu için belâ üzerinde vakf yapılamaz. Manasına gelince, Yahudiler dediler ki; cennete sadece Yahudi olanlar gireceklerdir. Hıristiyanlar dediler ki, cennete sadece Hıristiyan olanlar gireceklerdir. Bunun üzerine bu iki gruba cevap niteliğinde ayet şöyle nâzil olmuştur: “Hayır, öyle değil! Kim “ihsan” derecesine yükselerek özünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.” Dolayısıyla belâ sözü, cennete bu grupların ifade ettikleri dışında hiçkimsenin girmeyeceği şeklindeki nefye cevaptır.⁷⁰⁸

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ⁷⁰⁹

“Böylece biz Kur’an’ı apaçık âyetler hâlinde indirdik. Şüphesiz Allah, dilediğini doğru yola iletir” anlamındaki ayette آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ de herhangi bir vakf yapılmaz, çünkü sonrasındaki وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ deki وَأَنَّ nin konumu أَنْزَلْنَا nun mef’ûlü olan آيَاتٍ e atfen mansuptur. Yani “Allah’ın hidayet edeceğini indirdik” anlamındadır. Yahut harf-i cerrin hazfine göre mansuptur. Bunun takdiri ise “Allah’ın dilediğine hidayet edeceğini indirdik” olur. Eğer أَنْ mahzûf bir müptedânın haberi olarak ref konumunda yapılır ve

⁷⁰⁶ Uşmûnî, s. 401.

⁷⁰⁷ 2. Bakara, 112.

⁷⁰⁸ Uşmûnî, s. 74.

⁷⁰⁹ 22. Hâc, 16.

takdir de بَيِّنَاتٍ (durum şudur ki, Allah dilediğini hidayete erdirir) olursa, بَيِّنَاتٍ üzerinde vakf hasen olur.⁷¹⁰

3.2.12. Müstesnâ ile Müstesnâ minh'in Ayrılması

İstisnâ edatından sonra gelen isim, önceki kısmın hükmünün dışında kalmakta ve mantıklı bir cümlenin meydana gelmesi için bu iki kısmın beraber değerlendirilme zaruriyetini doğurmaktadır. Türkçe ifadelerde de bu kendini gösterir. “Arkadaşlar geldi” diyerek durulduğunda genel bir anlam ortaya çıkmakta daha sonra “ancak Ali...” ile ibtidâ yaptığımızda ise anlamsız bir cümle meydana gelmektedir. En doğru olan ise, istisnâ edatının da cümleye katılarak, müstesnâ ve müstesnâ minh'in beraber kullanıldığı bir cümle kurmaktır ki buna göre anlam “Ali hariç arkadaşlar geldi” olur. Uşmûnî'nin konuyla ilgili örneği şudur:

وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَى الْمُرْسَلُونَ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلْ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ⁷¹¹

“*Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar*” anlamında *Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar* un sonunuda daha sonraki ayet başlangıcında bulunan *يَا* yı istisna edatı olarak okuyan için vakf yoktur, çünkü istisna edatı ile ibtida yapılmaz. İstisna edatında ibtidaya cevaz verenler o edatı لكن manasında *ألا* şeklinde kabul edenlerdir. Bu ayetin ise takdiri *لكن من ظلم من غير المرسلين* şeklinde olmaktadır. Buna göre öncesiyle beraber anlam şöyle olur: “*Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler değil ancak peygamber olmayıp da zulmedenler korkar.*” İstisnâ edatıyla ibtidâ yapanlar istisnayı, istisna-i munkatî olarak kabul etmektedirler. Bu Ferra'nın görüşüdür. Nahivciler buna cevaz vermemektedirler.⁷¹²

3.2.13. Sıfat ile Mevsûf'un Ayrılması

Arapça'da sıfat; kendisinden sonra geldiği ismi nitelik, nicelik bakımından tamamlayan ve ona i'râb, ma'rife-nekre, müfred-tesniye-cemî, müzekker ve müennes olma bakımından uyan isme verilir.⁷¹³ Dolayısıyla sıfat mevsufun tamamlayıcısı olup

⁷¹⁰ Uşmûnî, s. 387.

⁷¹¹ 27. Neml, 10.

⁷¹² Uşmûnî, s. 431.

⁷¹³ Çörtü, 347.

araları vakf edilerek ayrılamaz. Uşmûnî'nin sıfat ve mevsuf birlikteliğiyle ilgili olarak verdiği örnekler şunlardır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ⁷¹⁴

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler...” anlamındaki *يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ*’de vakf yapılamaz zira *أَذِلَّةٌ* kelimesi *يُحِبُّهُمْ*’in sıfatı konumundadır. Durulması durumunda sıfat ve mevsufun arası ayrılmış olur. Kimi âlimler sarih olmayan sıfatın sarih sıfatın önüne geçmesinin câiz olduğuna dair bu âyeti delil getirmektedirler. Zira *يُحِبُّهُمْ* müevvel bir cümle olduğundan dolayı *قَوْمٍ* kelimesinin sarih olmayan bir sıfatıdır. *أَذِلَّةٌ* ve *أَعِزَّةٌ* ise müfred olduklarından dolayı sarih sıfatlardır. *يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ*’nin *أَذِلَّةٌ* ve *أَعِزَّةٌ* sıfatları ve *قَوْمٍ* mevsufu arasında itirazi bir cümle olduğunu söyleyen âlimler de bulunmaktadır.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ⁷¹⁵

“Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa, onun hesabı ancak Rabbi katındadır. Şüphesiz kâfirler asla kurtuluşa eremezler” anlamındaki ayette *وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ*’de herhangi bir şekilde vakf yapılmaz, çünkü devamında gelen *لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ* onun yani *إِلَهًا*’in sıfatıdır ve vakfla araları ayrılamaz. Aynı şekilde *لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ* de durum aynıdır ve vakf yapılamaz, çünkü sonrasındaki ifade olan *فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ*’nin başında bulunan *فَإِنَّمَا*’daki *ف* harfi *مَنْ*’in cevabıdır.⁷¹⁶

مَنْعَ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ⁷¹⁷

“Hayrı engelleyen” anlamında *مَنْعَ لِلْخَيْرِ*’de vakf yapılmaz, çünkü daha sonrasında bulunan “şüpheci, mütecâviz” anlamındaki *مُعْتَدٍ مُرِيبٍ* bunun sıfatıdır. Dolayısıyla sıfat ile mevsufunun arası ayrılmaz. *مُرِيبٍ* kelimesi ref, nasp ve cer mahallinde üç şekilde harekelenebilir. Bu kelime müptedâ kabul edilip *فَأَلْقِيَاهُ* da haber olursa vakf-ı tam olur. Buna göre anlam, “Allah ile beraber, başka bir ilâh edinen o

⁷¹⁴ 5. Mâide, 54.

⁷¹⁵ 23. Muminûn, 117.

⁷¹⁶ Uşmûnî, s. 402.

⁷¹⁷ 50. Kaf, 25-26.

şüpheli var ya o kimseyi atın şiddetli azabın içine!” olur. *هو الذي* takdirinde mahzup bir müptedânın haberi yapılırsa da durum böyledir yani vakf-ı tâm olur. Mukadder bir fiille mansup kılınırsa vakf-ı kâfi olur. Daha önceki ayette bulunan *كَفَّارٍ* kelimesinden bedel kabul edilirse herhangi bir şekilde vakf yapılmaz.⁷¹⁸

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ دَوَاتَا أَفْنَانٍ⁷¹⁹

“Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır” anlamında *وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ* da ve “yalanlıyorsunuz” anlamında *تُكَذِّبَانِ* da vakf yapılmaz, zira “(ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir” anlamındaki *دَوَاتَا أَفْنَانٍ*’nin sıfatıdır ve sıfatla mevsufun arası ayrılmaz. *دَوَاتَا أَفْنَانٍ* takdirinde *دَوَاتَا أَفْنَانٍ* mahzup bir müptedânın haberi olarak kabul edilirse vakf-ı kâfi olur. *دَوَاتَا* kelimesi görüldüğü üzere tâ’dan sonra elifle yazılmıştır, çünkü merfû tesniye elifle yazılır.⁷²⁰

3.2.14. Teraccî Harfiyle Başlanması

Teraccî harfi olan *لَعَلَّ* ile ibtidâ yapılması uygun karşılanmamıştır. Zira bu harf kendinden önceki durumla ilgili bir beklentiyi ortaya koymaktadır. Yani bir önceki cümleyle anlam ilişkisi devam etmektedir. Uşmûnî bu konuda şu örneği vermektedir:

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
يُؤْمِنُونَ⁷²¹

Bu âyette *وَرَحْمَةً* kelimesinde durulması halinde anlam şöyle olur: “Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidâyet ve rahmete erdirmek için Mûsâ’ya Kitab’ı (Tevrat’ı) verdik.” Bu şekilde bir vakfla daha sonraki *لَّعَلَّهُمْ* da bulunan teracci edatıyla ibtidâ yapılması durumu ortaya çıkacaktır. Fakat bu edatla ibtidâ uygun değildir.⁷²²

⁷¹⁸ Uşmûnî, s. 564.

⁷¹⁹ 55. Rahmân, 46-48.

⁷²⁰ Uşmûnî, s. 583.

⁷²¹ 6. En’âm, 154.

⁷²² Uşmûnî, 208.

3.2.15. ‘Em-i Muttasile’nin Öncesi ile Ayrılması

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ⁷²³

‘ءَأَنذَرْتَهُمْ’de herhangi bir şekilde vakf yapılamaz. Daha sonrasında gelen ‘أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ’ bunun üzerine atfedilmiştir. Em-i muttasılanın öncesi ile sonrasının herhangi bir şekilde birbirinden ayrılması mümkün değildir. Öncesi ve sonrası ile bu iki ifade tek bir harf gibidir. ‘أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ’ müpteda ve haberden oluştuğu için ‘تُنذِرْهُمْ’ üzerinde vakf edilip sonra ‘أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ’ dan başlanacağı görüşü de belirtilmiştir. Bu görüş, Hüzeli tarafından vakf ve ibtidâ konusunda ortaya atılmış fakat itibar görmemiştir. ‘ءَأَنذَرْتَهُمْ’ cümlesinin ikinci mefulü mahzuftur ve takdiri şöyledir: “العذاب على كفرهم” Eğer ‘لَا يُؤْمِنُونَ’nin haberi kılınmazsa vakf ‘أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ’ üzerinde olur ve ‘حَتَّم’ fiili ‘لَا يُؤْمِنُونَ’ e taalluk eden hâl olur. Yani mana şöyle olur: “Allah kalplerini mühürlediği halde iman etmezler.” Bu görüşü Ammânî dile getirmiştir, çünkü ‘حَتَّم’ fiili anlam yönüyle öncesine bağlıdır. Eğer ‘حَتَّم’ fiilini başlangıç cümlesi yapar hâl niyet edilmezse cümle kâfirlere beddua olur ve bu durumda vakf ‘لَا يُؤْمِنُونَ’ üzerinde tâm olur.

3.2.16. Müşebbeh ile Müşebbehün bih’in Ayrılması

Benzeyen ve benzetilen iki kelimedenden ne kastedildiği bu iki ifadenin beraber ele alınıp değerlendirilmesiyle anlaşılır. Biri olmadan diğerini vermek anlamı sekteye uğratacaktır. Şimdi Uşmûnî’nin konu ile ilgili örneğini görelim:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْكَافِرِينَ⁷²⁴

“Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın” anlamında ‘يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى’ denilerek vakf yapılması mümkün değildir, zira bu durumda müşebbeh ve müşebbehün bih’in arasının açılması sorunu meydana gelir. Zira “İnsanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi” anlamındaki sonraki ifadeler benzetilen varlığı tavsif etmektedir. Eğer daha sonra gelen

⁷²³ 2. Bakara, 6.

⁷²⁴ 2. Bakara, 264.

كَأَلَدَىٰ يُنْفِقُ مَالَهُ ifadesindeki kâf harfi mastara sıfat olursa vakf-ı hasen olur ve şöyle bir anlam ortaya çıkar: “Malını insanlara riya için infak eden kişi gibi iptal etmeyin.”⁷²⁵

3.2.17. Kasem ile Cevâbın Ayrılması

Şart cümlesinin bir cezâ(cevap) cümlesini gerektirdiği gibi kasem harfi de bir cevap cümlesine ihtiyaç duyar ve kasemle cevabının vakf edilerek ayrılması uygun değildir. Uşmunî konu ile ilgili şu örneği vermektedir:

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ إِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ⁷²⁶

“Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki” anlamında فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ’de vakf yapılmaz. “Bilirsiniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir” anlamında bir sonraki ayet olan لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ⁷²⁷’de de aynı şekilde vakf yapılmaz zira kasemin cevabı henüz gelmemiştir. Bu cevap ise bir sonraki ayet olan إِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ⁷²⁸’dir. Bu ayet sonunda da فُرْآنٌ kelimesinde de vakf yapılmaz, zira bir sonraki ayet başındaki فِي harfi ceri, فُرْآنٌ kelimesinin sıfatına mütealliktir.⁷²⁹ “Korunmuş” anlamına مَّكْنُونٍ’da da aynı şekilde vakf yapılmaz. Bunun sebebi de, مَّكْنُونٍ’dan sonra gelen cümlenin ya Kur’ân ya da kitap kelimelerinin sıfatı olmasıdır. Bu durumda ortaya birincisi “O Kur’ân’a ancak tertemiz olanlar dokunabilir”, ikincisi de “O kitaba ancak tertemiz olanlar dokunabilir” olmak üzere iki anlam çıkar.⁷³⁰

3.2.18. Muhtemel İ’râb Durumuna Göre Yapılan Hatalı Vakflar

Vakf ve ibtidânın yanlış yapılması durumunda anlam fesâda uğrayacak ve ayette kastedilen mânâdan uzaklaşılacaktır. Bu sebeptendir ki bu ilmin âlimleri tarafından belirli ayetlerde hangi vakf çeşidinin olduğuna dair bilgilendirmede bulunulmuştur. Kimi zaman ise durulan yer, i’râbın çeşitli olmasına göre değişmekte dolayısıyla da bu durum ayetlerin anlamlandırılmasında farklı vecihlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bir yerde kimi i’râba göre vakf yapılması gerekirden diğerine göre böyle bir durum söz konusu değildir. Uşmûnî’nin verdiği örneklerle bu durum iyice anlaşılacaktır:

⁷²⁵ Uşmûnî, s. 99.

⁷²⁶ 56. Vâkia, 75-78.

⁷²⁷ 56. Vâkia, 76.

⁷²⁸ “O, elbette değerli bir Kur’an’dır.”

⁷²⁹ Mahmud Hâfi, c. IV, 128.

⁷³⁰ Uşmûnî, s. 589.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا
عَظِيمًا⁷³¹

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ şeklinde durulması durumunda vakf yapılmaz. غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ nin; الْقَاعِدُونَ kelimesine sıfat yapılarak merfû, daha öncesinin hâli yapılarak mansup ya da الْمُؤْمِنِينَ nin sıfatı yapılarak mecrur okunması durumunda vakfin durumu değişmez. الْقَاعِدُونَ kelimesine sıfat yapılması durumunda anlam, “Müminlerden özürsüz oturanlar”; daha öncesinin hâli yapılması durumunda anlam, “Müminlerden özürsüz oldukları halde oturanlar”; الْمُؤْمِنِينَ nin sıfatı yapılması durumunda anlam, “Özürsüz müminlerden oturanlar” şeklinde olur. Âyetteki birinci kelimesinde yapılan vakf hasen, kimi âlimlere göre ise tamdır. Ayetin öncesi ve sonrası anlam yönüyle kesilmiş olur ve ayetten çıkarılan anlam şudur: “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar.” Allah Teâlâ müminleri oturanlarla mücahitler olmak üzere iki kısma ayırmış bu iki gurubun eşit olmadığını bildirmiştir.⁷³²

إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةٌ فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ⁷³³

“Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz” anlamındaki ayette de vakf yoktur, çünkü sonrasındaki اعناقهم ifadesi اِن شَأْ deki şarta mütealliktir. Yani anlam bu durumda “Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar” olur. Bu nedenle de manası gelecek zamana dönüşür. Cümle sanki şu şekildedir: “Onlara bir ayet indirecek olsak boyunları itaatkâr olur.” Ayette خاضعين kullanılmış, خاضعات denilmemiştir, çünkü اعناق ile kastedilen topluluktur. Araplar, “Bir topluluk geldi” anlamında اتاني عنق من الناس şeklinde derler. Veya muzafı hazf olmuştur da denilebilir. Yani اصحاب الاعناق şeklinde düşünülebilir. Muzaf hazf olmuş, haber ise mahzufa riayetle kalmıştır. Veya akıllılara izafe edildiği için bu hükmü onlardan almıştır. Nitekim Semin’in ifadelerinde olduğu

⁷³¹ 4. Nisa, 95.

⁷³² Uşmûnî, s. 159.

⁷³³ 26. Şuarâ, 4.

gibi müennese izafe edilen de te'nis hükmünü almıştır.⁷³⁴ خاضعين hâl değildir, çünkü hal sözün bitiminde gelir. Ayetin فطلت اعناقهم لها kısmı devamıyla tamam olmaktadır.⁷³⁵

مُتَّكِبِينَ عَلَيْهَا مُتَّقَابِلِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ⁷³⁶

“*Karşılıklı yaslanmışlardır*” anlamında عَلَيْهَا مُتَّقَابِلِينَ ‘de durmak sonrasındaki يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ (*Dolaşır etraflarında, (tazelikleri) daimî genç hizmetçiler*) cümlesinin istinâfi bir ifade olarak değerlendirilmesi üzerine vakf-ı hasendir. İstinâfi bir ifade olarak değil de önceki ayette bulunan عَلَى سُرُرٍ (*işlenmiş motifli tahtlar üzerindedirler.*) ifadesindeki zamirden hal⁷³⁷ yapılması durumunda ise herhangi bir şekilde vakf yapılmaz. Buna göre anlam, “Etraflarında, (tazelikleri) daimî genç hizmetçiler dolaştıkları halde işlenmiş motifli tahtlar üzerinde karşı karşıya kurulmuşlardır.” Sonraki ayet başlangıcı olan يَطُوفُ dan⁷³⁸ يَسْتَنْهَوْنَ⁷³⁹ a kadar vakf yapılmaması durumunda ise anlam şöyle olur: “Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında; içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri, beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar.” Daha sonra gelen be harfi cerinin müteallikinden dolayı da يَطُوفُ şeklinde vakf yapılamaz. Sonrasının kendi sıfatı olmasından dolayı da مِنْ مَعِينٍ de de vakf yapılmaz. وَمَا يَخْتَرُونَ da da öncesinin sonrasına atfedilmesinden dolayı vakf edilmesi uygun değildir.⁷³⁹

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَانُكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ⁷⁴⁰

“*Yoksa siz Yakub’un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, “Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?” dediği, onların da, “Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler O’na boyun eğmiş müslümanlarız” dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?”* anlamındaki ayette وَمَا يَخْتَرُونَ dan sonra

⁷³⁴ Detaylı bilgi için bk., Semîn, IX, 537.

⁷³⁵ Uşmûnî, s. 421.

⁷³⁶ 56. Vâkia, 16-17.

⁷³⁷ Mahmud Hâfi, XIV, 112.

⁷³⁸ 56. Vâkia, 21.

⁷³⁹ Uşmûnî, s. 586.

⁷⁴⁰ 2. Bakara, 133.

gelen إِلَهًا kelimesi birinci إِلَه kelinmesinden hal olmak üzere mansuptur.⁷⁴¹ Anlamı da “Tek olduğu halde bir ilaha ibadet ederiz” olur. Dolayısıyla nasbedenle mansubun arası açılmaz. Sıfatlanmış nekrenin marifeye bedel olması şeklinde إِلَهًا kelimesi إِلَه’den bedel olmak üzere mansup olması durumunda da وَإِسْحَاقٍ da vakf yapılamaz. Bu durumun bir benzeri de “Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalınız” anlamında⁷⁴² بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ⁷⁴² ayetinde mevcuttur. Fakat Basralılar nekrenin marifeye bedel olması için sıfatlanmanın gerekmediğini şu şiiri delil getirerek savunmaktadırlar:

فلا وأبيك خير منك إني ليؤذيني التحمحم والصهيل

“Hayır! Babana, senden daha hayırlı olana yemin ederim ki, Tehamhum ve Süheyl bana eziyet etmektedirler.” Bu şiirde خير kelimesi sıfatlanmamış bir nekre olarak أَيْبِك’den bedel olmaktadır.⁷⁴³

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ⁷⁴⁴

وَالسَّمَاءَ “O, Allah ki gökleri yükseltti ve (her şey için) bir ölçü koydu” anlamında وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ’da vakf yoktur. Bu durum; sonraki ayet başında bulunan أَيُّ’in ‘in manasında, ‘den sonrasındaki ‘nın da nafiye olarak kabul edilmesi durumundadır. Anlam da, “Yani, ölçüde haddi aşmayın” olur. ‘nın nahiye olduğunu kabul eden kimilerine göre de الْمِيزَانَ’da durulmaz, çünkü böyle bir durumda emir nehiye matuf olmuş olur ki bu caiz değildir, zira nehy fiil meczumdur. Nehiy fiil ise emir lâmi yani emr-i gâib olmadığında mebnidir.⁷⁴⁵

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ فَادْكُرُونِي أذكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ⁷⁴⁶

Şayet daha öncesinde geçen عَلَيْكُمْ (size nimetlerimi tamamlamak için) ile anlam yönüyle ilişkilendirilirse فَادْكُرُونِي üzerinde vakfi yapılamaz. Yani, kendi

⁷⁴¹ Mahmud Hâfi, I, 272.

⁷⁴² 96. Alak, 15-16.

⁷⁴³ Uşmûnî, s. 78.

⁷⁴⁴ 55. Rahmân, 7-8.

⁷⁴⁵ Uşmûnî, s. 581.

⁷⁴⁶ 2. Bakara, 150-152.

aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdiğimiz gibi siz de nimetlerimi size tamamlamam karşısında beni zikredin, çünkü bir nimetin karşılığı beni anmak ve bana şükr etmektir.” Bu takdir üzere كَمَا'daki ك daha sonrasında geçen فَادْذُرُونِي'ye taallük ettiği için فَادْذُرُونِي'nin öncesi ve ayet sonunda bulunan تَعْلَمُونَ fiilinde vakf yapılamaz. Ve yine كَمَا'daki ك daha öncesinde geçen وَلَا تَمِّمْ'ye taallük ettiği için وَلَا تَمِّمْ'nin ayet sonunda bulunan تَهْتَدُونَ fiili üzerinde de vakf edilemez. Bu takdir üzere mana şöyle olur: “Doğrusu Allah kendilerine elçi göndermek sureti ile ihsanda bulunduğu gibi üzerlerindeki nimeti tamamlamak için onlara kendisinden korkmalarını emretti.” Bu tevil üzere تَعْلَمُونَ fiilinde vakf yapılabilir.⁷⁴⁷

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ⁷⁴⁸

Her ne kadar “günahlarınızı da yüklenelim” anlamındaki ⁷⁴⁹وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ'daki ل harfi kendisinde ibtidayı gerektiren emir lamı da olsa “İnkâr edenler iman edenlere, “Yolumuza uyun”dedi” anlamında اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا de şart manası olduğundan vakf yapılmaz, çünkü mana şu şekildedir: “Şayet yeniden dirilişi, sevabı, cezayı inkârda bizim yolumuza uyarsanız sizin hatalarınızı taşıyoruz.” وَلْنَحْمِلْ'in lafzı emir, manası cevaptır.⁷⁵⁰

3.3. KIRAAT FARKLILIKLARININ VAKF VE İBTİDÂ İLMİYLE ANLAM İLİŞKİSİ

Kıraat imamlarının vakf ve ibtida ile ilgili farklı görüşleri vardır. Bu bakımdan mütekaddimun kurrası ile müteahhirun kurrasının bu konu ile ilgili beyan ettikleri açıklamaları birbirinden farklıdır.

Mütekaddimun kurrası vakfi, kat'ı ve sekteyi müteradif kelimeler olarak görüp, bunların genellikle vakftan olduğunu kabul eder.

⁷⁴⁷ Uşmûnî, s. 81.

⁷⁴⁸ “Kâfirler, iman edenlere “Bizim yolumuza uyun dediler.”

⁷⁴⁹ 29. Ankebût, 12.

⁷⁵⁰ Uşmûnî, s. 450.

Nâfi, mana yönünden uygunluğa riâyet ederken, İbn Kesîr ve Hamza, nefesin bitimine riâyet eder. Ancak İbn Kesir “*Oysa onun tevilini Allah’tan başkası bilmez*”⁷⁵¹ anlamındaki وَمَا يُعَلِّمُهُ إِلَّا اللَّهُ, “*Siz ne bileceksiniz ki!*”⁷⁵² anlamındaki وَمَا يُشْعِرُكُمْ, “*O’na ancak ve ancak bir insan öğretiyor*”⁷⁵³ anlamındaki إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ âyetlerini istisna eder. Buralardaki vakfı bilerek icra eder. Âsım ve Kisâî, kelâmın tamam olmasına, Ebû Amr da âyetlerin başına riâyet edip, “*Bu bana daha uygundur*” der. Bazı kıraat âlimleri de âyet sonlarında yapılan vakfın sünnet olduğunu söyler.

Mütekaddimun kurrasına göre ise vakf, kat’ı ve sekte farklı kelimelerdir ve bu kelimelerin kendilerine özgü tanımları bulunmaktadır.

Şimdi kıraat farklılıklarının anlama olan etkileriyle ilgili örneklerle yer verelim:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ⁷⁵⁴

“*Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffret olur. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir*” anlamındaki ayette وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ şeklinde ibtidai bir kelâm olarak merfû yapan Kisâî’nin kıraatine⁷⁵⁵ göre vakf-ı hasendir. Buna göre başlangıç cümlesinin öncesiyle bir ilgisi olmaz. Bu Allah Teâlâ’nın Tevrat’ta Yahudilere kısasın dışındaki birçok hükmü farz kılmadığı anlamını doğurur. Âyette kısasın dışında sayılan hükümler Müslümanları bağlayıcı bir hale gelir. وَالْعَيْنَ ve sonrası, النَّفْسِ’nin mahalline atfedilirse vakf yapılmaz, zira bu kelime أَنَّ’nin hazfedilmesiyle müptedâ olup ref’ konumundadır. Anlam “*Biz Yahudilere Tevrat’ta cana karşılık can kısas edilir diye farz kıldık*” olur. Aynı şekilde وَالْجُرُوحَ ve öncesindeki kelimelerin de atfedilerek nasp okunması durumunda vakf yapılamaz, zira atfetmek iki şeyi ayrılmaz bir bütün haline getirir.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ 3. Âli İmran, 7.

⁷⁵² 6. En’âm, 109.

⁷⁵³ 16. Nahl, 103.

⁷⁵⁴ 5. Mâide, 45.

⁷⁵⁵ Ebî Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlip el-Kaysiyyî, *Kitâbü’l-Keşfi an Vucûhi’l-Kirâati’s-Sebi ve İlelihâ ve Hiccehâ (Tahk. Dr. Muhyiddin Ramazân)*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1987, I, 410; Cemâluddin Muhammed Şerif, *Mushafu’s-Sahabeti fi’l-Kirâati’l-Aşr, Dâru’s-Sahabeti li’t-Türâs*, Tanta 2004, s. 115.

⁷⁵⁶ Uşmûnî, s. 180.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ⁷⁵⁷

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ⁷⁵⁷ de durulması sonrasındaki وَلِيَحْكُمَ'un çoğunluğun okuyuşu lâm harfinin sakin, fiilin de meczum olması üzerine vakf-ı kâfidir. Sonrası istinâfi bir cümle olup emir Allah'tan gelmektedir. Hamza'nın lâm harfini kesre, mim harfini de mansup okumasına göre⁷⁵⁸ ise burada vakf yapılmaz. Bu durumda lâm harfi sebebiyet ifade eder. Aynı şekilde lâm harfi وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ fiiline mutallak yapılırsa وَلِيَحْكُمَ de vakf yapılamaz. Buna göre anlam, “Ona, içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat’ı doğrulayan, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak, İncil ehli Allah’ın indirdiği ile hükmetsin diye İncil’i verdik” olur. Lâm harfi mahzup bir ifadeye taalluk ederse وَلِيَحْكُمَ de vakf edip sonrasında ibtidâ yapmak, lâm harfinin sebebiyet ifade etmesinden dolayı caiz olur. Anlam da “İncil ehlinin, Allah’ın indirdiği ile hükmetmesi için, incili onlara bizzat biz indirdik” olur.⁷⁵⁹

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُفِّقُوا عَلَىٰ النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ⁷⁶⁰

“Ateşin karşısında durdurulup da, “Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü’minlerden olsak” dedikleri vakit (hâllerini) bir görsen!” anlamındaki ayette فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ da durulması, sonrasındaki iki fiil olan وَنَكُونَ ve نُكَذِّبُ nin istinâfi bir ifade olarak değerlendirilip وَنَكُونَ ve نُكَذِّبُ şeklinde merfû yapılması⁷⁶¹ üzerine vakf-ı câizdir. Anlam ise “Geri döndürülsek de döndürülmesek de biz müminler olarak Rabbimizin âyetlerini yalanlamayız” olur. نُكَذِّبُ de vakf yapılmasını gerektiren sebeplerden biri de amil olan لَيْتَ nin iki mamulünü de almış olması ve bunların arasının açılma ihtimalinin de bulunmamasıdır. لَيْتَ nin ismi نَا, haberi de mahallen merfû olan نُكَذِّبُ kelimesidir.⁷⁶² Temenniye cevap olması amacıyla bu iki fiilin mansup bir şekilde okunması durumunda ise نُكَذِّبُ de vakf yapılmaz. Bu iki fiilin نُكَذِّبُ fiiline atfen merfû okunması da mümkün değildir, zira bu durumda fiillerin tümü temenni ifade edecektir. Fiillerden birinin mansup yapılarak durulup diğerinin merfû

⁷⁵⁷ 5. Mâide, 46.

⁷⁵⁸ El-Kaysiyyî, I, 410; Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 133.

⁷⁵⁹ Uşmûnî, s. 181.

⁷⁶⁰ 6. En’âm, 27.

⁷⁶¹ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 130; El-Kaysiyyî, I, 427-428.

⁷⁶² Mahmud Hâfi, IV, 116.

okunarak devam edilmesi de mümkün değildir, zira bu durumda temenni ile cevabın arasının vakf ile açılması söz konusudur.⁷⁶³

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ⁷⁶⁴

“Gaybın anahtarları yalnızca O’nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah’ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz’da) olmasın” anlamındaki ayette ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ de durmak sonrasındaki وَلَا يَابِسٍ وَلَا رَطْبٍ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ ifadelerinin mahalline atfedilmesi ve bunların da daha önce geçen وَرَقَةٍ مِنْ’in mahalline atfedilmesi durumunda⁷⁶⁵ vakf-1 hasendir, zira buradaki مِنْ zaid olup تَسْقُطُ fiilinin fâilidir ve hâliyle de merfûdur. Bu Hasan’ın okuması olup şazz bir kiraattir. Buradaki يَعْلَمُهَا fiili nekre bir kelime olan وَرَقَةٍ’in hâli konumundadır. Dolayısıyla Allah’ın bilmesi mutlak anlamda olup o yaprağın düşmeden önce, düşerken ve düştükten sonraki tüm hallerini kapsar.⁷⁶⁶

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتٍ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مَاتِرًا كَبَابًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ⁷⁶⁷

“O bitkilerden yeşillik meydana getiririz ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar çıkarırız” anlamında ayette قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ da durulması sonrasındaki وَجَنَّاتٍ kelimesinin müptedâ olarak merfû⁷⁶⁸, haberinin ise mahzup olması üzere vakf-1 kâfidir. Bu durumda iki şekilde bir haber takdir edilebilir. Şâyet takdir لهم جنات şeklinde olursa anlam “Onlar için cennetler vardır”, وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ أَخْرَجْنَاهَا şeklinde takdir edilmesi durumunda ise anlam “Üzüm

⁷⁶³ Uşmûnî, s. 192.

⁷⁶⁴ 6. En’âm, 59.

⁷⁶⁵ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 134.

⁷⁶⁶ Uşmûnî, s. 196.

⁷⁶⁷ 6. En’âm, 99.

⁷⁶⁸ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 140.

bağlarından bahçeler var ya işte onları biz çıkardık.” şeklinde olur. Bu Ameş’in⁷⁶⁹ kıraatidir.⁷⁷⁰

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا آجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ⁷⁷¹

“Rableri katında selâm yurdu (cennet) onlarıdır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur” anlamında لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ da durulması daha sonraki âyette bulunan يَحْشُرُهُمْ fiilinin نَحْشُرُهُمْ yani nûn⁷⁷² harfiyle okuması durumunda vakf-ı tamdır, zira bu başlangıç cümlesi olup fiilin cemi olarak kullanımından kastedilen ise Allah’ın azametidir. Bu şekilde bir okumayla ifade daha önceki cümleyle ilişkisini kaybeder. يَحْشُرُهُمْ ile okunması durumunda da aynı şekilde يَحْشُرُهُمْ da vakf yapılır, zira وَهُوَ وَلِيُّهُمْ ifadesi ile Allah’tan haber vermektedir. يَحْشُرُهُمْ fiilini mana boyutuyla وَهُوَ وَلِيُّهُمْ cümlesiyle alakalıdır.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تَتَّكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ رِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ⁷⁷³

“Hamd, bizi buna eriştiren Allah’a mahsustur” anlamında وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لِهَذَا da durmak sonraki gelen ifadenin vav ile وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ şeklinde okunması⁷⁷⁴ durumunda vakf-ı kâfidir. Vavsız bir şekilde وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ olarak okunduğunda ise vakf-ı hasen olur ve bu ifade لَوْلَا’nın öne geçmiş cevabı olmuştur. Anlam ise “O, bize hidâyet etmese idi bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu” olur. Cemaat vav harfi ile وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ şeklinde okumuşlardır. Mısırlıların mushaflarında da bu şekilde yazılmıştır ve vâv ile okunmasına göre burada iki vecih vardır. Birincisi, vâv harfinin vâv-ı istinaf ve sonrasındaki cümlenin de başlangıç cümlesi olduğudur ki en açık olan görüş budur. İkincisi ise vâv-ı hâliye olduğudur.⁷⁷⁵

⁷⁶⁹ El-Kaysiyyî, I, 443.

⁷⁷⁰ Uşmûnî, s. 201.

⁷⁷¹ 6. En’âm, 127-128.

⁷⁷² El-Kaysiyyî, I, 451; Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 144.

⁷⁷³ 7. A’raf, 43.

⁷⁷⁴ El-Kaysiyyî, I, s. 464; Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 155.

⁷⁷⁵ Uşmûnî, s. 214-215.

مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَدْرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ⁷⁷⁶

“Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur. Allah, onları azgınlıkları içinde bırakır, bocalayıp dururlar” anlamındaki âyette وَيَدْرُهُمْ fiilinin istifhâm takdir edilerek nûn ile ve merfû olarak okunması⁷⁷⁷ durumunda vakf-ı kâfi olur. Buna göre ayetin anlamı, “Onları azgınlıkları içerisinde şaşkın bir halde dolaşırken bırakır mıyız?”

İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir ve Nâfi bu şekilde okumuştur.⁷⁷⁸ وَيَدْرُهُمْ fiilinin yâ harfi ile وَيَدْرُهُمْ şeklinde meczum okunması durumunda ise vakf yapılmaz. Fiil bu durumda ف harfinin mahalline atfedilmiş ve şartın cevabı olması sebebiyle meczum olmuş olur. Bu şekilde okuyan kıraat âlimleri ise Hamza ve Kisâî’dir. Âsım ve Ebû Amr ise bu fiili yâ harfiyle وَيَدْرُهُمْ şeklinde merfû olarak okumuşlardır. Şâyet bu fiil ف harfinden sonrasına atfedilirse öncesinde vakf etmek caiz olmaz. Fakat istinafi bir cümle yapıldığında ise öncesinde durmak caiz olur.⁷⁷⁹

وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ⁷⁸⁰

“Ve kalplerinin gazabını gidersin. Ve Allah Teâlâ dilediğini tevbeyle muvaffak kılar. Ve Allah Teâlâ âlimdir, hakîmdir” anlamındaki ayette وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ de durmak sonrasındaki وَيَتُوبُ’nun mütevatir kıraate göre merfû olarak okunması üzerine⁷⁸¹ vakf-ı hasendir. İbn-i Ebî İshak’ın kıraatine göre يَتُوبُ fiili ya gizli bir اَنْ ile ya da قَاتَلُوهُمْ ile gelen emire cevap olsun diye vâv harfiyle mansup olarak gelmiştir. Böylece öldürme tevbe için bir sebep olmaktadır.⁷⁸²

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ

فَاتَّقُونَ⁷⁸³

(Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim.) ayetinde عَلِيمٌ kelimesinde vakf, daha sonraki ayet başlangıcında bulunan إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ’deki hemzeyi öncesindeki هَذِهِ’deki

⁷⁷⁶ 7. A’raf, 186.

⁷⁷⁷ El-Kaysiyyî, I, 485; Cemâluddîn Muhammed Şerif, s. 174.

⁷⁷⁸ El-Kaysiyyî, I, 464.

⁷⁷⁹ Uşmûnî, s. 227-228.

⁷⁸⁰ 9. Tevbe, 15.

⁷⁸¹ Cemâluddîn Muhammed Şerif, s. 189.

⁷⁸² Uşmûnî, s. 241.

⁷⁸³ 23. Muminûn, 51-52.

وَأَنَّ deki hemzeyi بما'ya atfen بَأَنَّ şeklinde fethalı okuyan (ki bu durumda ان (inne) cer mahallinde olur) İbn Kesir, Nâfi ve Ebû Amr'a göre ise علم kelimesinde vakf yoktur. Fiilin gizlenmesiyle وَأَعْلَمُوا أَنَّ de olduğu gibi ان nasp mahallinde olur ve علم kelimesinde vakf caiz olur.⁷⁸⁵

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ أَمَّنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ⁷⁸⁶

“Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler”

anlamında أَمَّنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ de durmak, sonrasındaki لَا نُفَرِّقُ nun nûn harfiyle okunması durumunda vakf-ı haseni meydana getirir. لَا نُفَرِّقُ nun nûn harfi ile değil de yâ harfi ile binâ-i fâil olarak لَا يُفَرِّقُ şeklinde okunması durumunda⁷⁸⁷ vakf yoktur. Buna göre anlam, “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de. Peygamber diğer peygamberlerin hiçbirisinin arasını ayırmadı(hepsinin hak olduğunu kabul etti)” şeklinde olmaktadır. Ayetin devamında yer alan كَلُّ kelimesinin izafe edildiği هم zamiri ise hazfedilmiştir. نُفَرِّقُ nun يُفَرِّقُ şeklinde okunması durumunda fiildeki zamir Allah lafzına râci kılınırsa bu takdirde sonrasıyla alakalı olur. Zira bu durumda Lafza-i Celâl ile sonrasının arasının ayrılması doğru olmaz.⁷⁸⁸

وَأَلْقَىٰ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ⁷⁸⁹

Sonrasının bir başlangıç ifadesi (istinâf) olmasına göre “(Firavun’un imana yanaşmaması üzerine) Mûsâ’ya, “Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır’dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç” diye vahyettik” anlamındaki ayette يَبَسًا de durulması vakf-ı kâfidir. Ama “yakalanmaktan korkmayacağını” manasında فِيهِ لَا تَخَافُ a sıfat yapılırsa lafız ve anlam ilişkisi devam edeceği için vakf olmaz. Zira nekreden sonra gelen cümle bu nekrenin sıfatı olur. Hamza’nın kıraatine göre de yine vakf değildir. Zira Hamza burada تَخَافُ fiili müzarisini لَا تَخَفُ şeklinde emrin cevabı olarak cezimli okur.⁷⁹⁰ O cevabı alan emir de فَاصْرَبْ dir. Yani “Onlar için denizde bir yol aç ki yakalanmaktan korkmayasın”

⁷⁸⁴ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 345.

⁷⁸⁵ Uşmûnî, s. 399.

⁷⁸⁶ 2. Bakara, 285.

⁷⁸⁷ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 49.

⁷⁸⁸ Uşmûnî, 104.

⁷⁸⁹ 20. Tâhâ, 77.

⁷⁹⁰ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 317.

diye vahyettik. Bu takdire göre daha sonrasında gelen وَلَا تَخْشَى iptidaiyedir. Dolayısıyla buradaki لَا nafiye'dir. Anlam ise “sen boğulmaktan korkmazsın” olur. Eğer وَلَا تَخْشَى, وَلَا تَخَفُ üzerine atf ile meczum yapılırsa دَرَكًا üzerinde durulmaz. وَلَا تَخَفُ'yu emrin cevabı yapmak caizdir. Bu durumda Arap şiirine kıyasen elif kaldırılmaz ve لَا تَخَافُ şeklinde okunur.⁷⁹¹

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ⁷⁹²

“İbrahim, onlara dedi ki: “Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz” anlamında وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا de vakf, daha sonrasında gelen ve مودة بينكم 'u ref ile ve tenvinin hazfî ile okuyan için kâfidir. Zira lafız yönüyle cümle tamam olmakla beraber Hz. İbrahim'in müşriklere yönelttiği cehenneme ve ahiret ahvaline yönelik tehditler bulunmakta ve buna da daha önceki cümlelerde bulunan dünya hayatına dair sevgi sebebiyle putlara tapma neden olmaktadır. Bu durumda yani أَوْثَانًا de vakf-ı kâfi olması durumunda izafet, mahzûf mübtedanın haberi olmaktadır. Yani ذلك مودة بينكم şeklinde. Veya da izafet, haberinin mübtedâsı olur. Yani مودة بينكم في الحياة الدنيا şeklinde. Bu şekilde okuyanlar Âsım, Ebû Amr ve Kisâî'dir.⁷⁹³ İn nin haberi şeklinde ref olarak okuyup, الذي manasına alan için burada vakf yoktur. Aynı şekilde مودة kelimesini 'اتخاذ'in mefûlü olarak nasp halinde, gerek izafet yapılsın gerekse yapılsın, okuyan için de yine vakf yoktur. Bunun takdiri انما اتخذتموها مودة بينكم في الدنيا olup anlam, “O putları aranızda sırf dünya hayatına mahsus bir sevgi sebebiyle edindiniz” şeklinde olur. Hamza ve Hafs ise nasp halinde, izafet ve tenvinin hazfî ile okumuşlardır.⁷⁹⁴

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ⁷⁹⁵

“Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler diye...” anlamında لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ'daki ل harfini sâkin okuyan için vakf-ı hasendir. Bu durumda sanki “Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler de ileride başlarına neler geleceğini görüp bilecekler” denilmek

⁷⁹¹ Uşmûnî, s. 369.

⁷⁹² 29. Ankebût, 25.

⁷⁹³ Cemâluddîn Muhammed Şerif, s. 399.

⁷⁹⁴ Uşmûnî, s. 451.

⁷⁹⁵ 16. Nahl, 55.

istenmiştir. Bu yanlış olan birşeyi yapmaya çalışan çocuğa annesinin “Yap da sonunda ne olacak görürsün!” demesine benzemektedir. İbn Kesir, Hamza ve Kisâî bu şekilde yani ل harfini sâkin okumuşlardır.⁷⁹⁶ Ancak, söz konusu harfi ليكفروا’ya atfen kesre ile okuyan için vakf yoktur. Bu durumda ise anlam “Kendilerine verdiğimiz şeye nankörlük etsinler ve istifadede bulunsunlar diye...” olur. ل harfinin kesresiyle وليتيمتعوا’da vakf yapılır. Âsım, Nâfi, İbn Âmir, Ebû Amr bu şekilde okumuşlardır.⁷⁹⁷

بَنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَعَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ⁷⁹⁸

“(Bu da) Allah’ın yardımıyla (olacaktır). Allah dilediğine yardım eder, galip kılar. O çok güçlüdür, çok merhamet edicidir” anlamında بَنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ’de vakf-ı kâfi vardır. Lafız tamam olmuş mana devam etmektedir. Zira sonraki ayette “Allah, (onlara zafer konusunda) bir vaadde bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.” buyrulması Allah’ın önceki ayette yardım edeceği kişilere zafer nasip ettiğini bildirmektedir. الرَّحِيمُ’den sonrası gizli bir fiille وَعَدَّ اللَّهُ şeklinde nasp olarak düşünülürse الرَّحِيمُ’de vakf-ı tamın olduğu söylenmiştir. Bu durumda الرحيم ve من يشاء’da vakf yapılmaz bilakis وعد الله’de vakf yapılır. وعد الله şeklinde, şâz olarak, dâl harfinin refi ile okunduğunda⁷⁹⁹ الرحيم’de vakf vakf-ı tam olur. Takdir ذلك وَعَدَّ اللَّهُ anlam da “Bu Allah’ın va’didir” şeklinde olur.⁸⁰⁰

وَجَدْتُهُمْ قَوْمًا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ إِلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ⁸⁰¹

“Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar” anlamındaki ayetin sonunda bulunan لَا يَهْتَدُونَ’da durulması, sonrasındaki إِلَّا’nın hemzenin fethi, lâm harfinin de tahfifi ile okuyan Kisâî’nin kıraatine⁸⁰² göre vakf-ı tamdır. Yine Kisâî’nin kıraatine göre وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ üzerinde vakf yapılabilir. إِلَّا’yı teşdid ile okuyan اعمالهم ve يهتدون’da vakf yapamaz, çünkü أَلَا’nın teşdid ile okunuşunda ortaya çıkan ي harfi muzarat harfi

⁷⁹⁶ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 273.

⁷⁹⁷ Uşmûnî, s. 454.

⁷⁹⁸ 30. Rûm, 5-6.

⁷⁹⁹ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 404.

⁸⁰⁰ Uşmûnî, s. 456.

⁸⁰¹ 27. Neml, 24-25.

⁸⁰² Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 379.

olup kelimenin aslındadır ve nidâ harfî yapılarak kelimedden ayrı okunamaz. أَلَّا üzerinde vakfedilmesi durumunda ise يَا أَلَّا şeklinde ortaya çıkacaktır.

أَلَّا'nın aslı أَنْ ve لَا dır. Nûn harfî, lâma idğam edilmiştir ki o da fiili nasp edicidir. Ve ayette يَسْجُدُوا şeklinde gelmiş, nasp alameti olarak da nûn hazfedilmiştir. Ebû Hâtim, “Şayet maksat anlatıldığı gibi olmasaydı yani أَلَّا şeddesiz bir şekilde أَلَّا olarak gelip أَنْ naspedici, لَا nefyedici olmasaydı “أَلَّا يَسْجُدُونَ” şeklinde ref alameti olan nûn harfiyle birlikte gelirdi. Nitekim قَوْمٌ فِرْعَوْنَ أَلَّا يَتَّقُونَ (Şuara, 11) ayetinde durum böyledir.

Kisâî'nin okuyuşuna itiraz edilerek “Mushaf-ı Osman'da sîn ve yâ harfleri arasında elif yoktur” denilirse; tıpkı iki alem arasında ibn kelimesindeki elifin hazfî gibi burada elif harfî burada mahzuftur şeklinde cevap verebiliriz. Zira اسجدوا kelimesinin başındaki hemze vasl hemzesidir. Yukarıdaki kurala bakılarak hazf edildiğinde nidâ harfî sonrasıyla birleşerek يَسْجُدُوا halini almıştır. Kisâî'nin kıraatine göre يَا أَلَّا diyerek vakf yapsa ve اسجدوا diyerek ibtida yapsa caizdir, çünkü takdir “يَا هَوْلَاءِ اسجدوا” şeklindedir. Bu ilmi bildiği iddiasında olanların çoğu buna göre burada vakf yapmakta ve bu vakfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı muhtar saymaktadırlar. Oysa bu doğru değildir ve buradaki vakf, vakf-ı muhtar değil, vakf-ı câizdir. Kim zorunlu olarak يَا 'da vakf yapsa sonra da اسجدوا diyerek devam etse caizdir. Takdir, يَا هَوْلَاءِ اسجدوا şeklindedir ve münâdâ mahzuftur, çünkü nida harfî ona delâlet etmektedir ve bu nida harfinin de emir-fiille mübaşeretî çoktur. Nitekim Arapça'da nidâ harfinden sonra münâdânın hazf edilip hemen peşinden emir fiille başlayan cümlelerin geldiği çoktur.⁸⁰³

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا⁸⁰⁴

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir” anlamındaki ayet sonunda جَهُولًا kelimesi üzerinde durulması durumunda Ebû Hâtim'e göre vakf-ı tam meydana gelir; çünkü O, bir sonraki ayet devamında bulunan

⁸⁰³ Uşmûnî, s. 432.

⁸⁰⁴ 33. Ahzâb, 72-73.

⁸⁰⁵ اَللّٰهُ اَلْمُنَافِقِيْنَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكَاتِ deki ل harfini kasem lââm'ı olarak değerlendirmiştir. Bu duruma karşı çıkmıştır zirâ sahih olan vakfin olmamasıdır. Zira burada söz konusu ل harfi kasem için olmayıp sayrûret içindir, çünkü emanet insanoğluna azap etmek için yüklenmedi. İnsan o emaneti yüklendi ve sonrasında durum, nifak içinde olana, şirk koşana Allah'ın azap etmesine ve iman edenin de tevbesini kabule dönüştü. Yani insan kendi sonunu kendi eli ile hazırlamış oldu. Aynı şekilde ل harfini öncesiyle alakalı olarak كي manasında alanlara göre de burada vakf yoktur. Ameş, illeti emaneti yüklenenin fiiline kasrederek يتوب şeklinde ref olarak okumuştur.⁸⁰⁶ Daha sonra و يتوب 'yü isti'naf olarak değerlendirir. Bu durumda anlam "Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah, mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların ise tövbelerini kabul eder."⁸⁰⁷

Görüldüğü gibi vakf ve ibtida ilmi Kur'an'ı doğru anlama, doğru yorumlama, hatalı okumaları çağrıştırabilecek her türlü olumsuzlukları bertaraf etme açısından son derece hassas ve önem arzeden bir yapıya sahiptir. Cümle yapılarının kopukluğu bazen bir kelime ile bazen bir harf ile bazen bir pasaj ile gerçekleşmektedir ve ciddi yanlış anlaşılmalara, anlam kaymalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda vakf ve ibtidâ ilmi devreye girerek âyetlerin yanlış anlaşılma, anlamlarının birbirine karışması ihtimâli ve vuku bulacak bir hatayı önlemesi yönünden bu ilim son derece önemlidir. Bu ilim sayesinde Kur'an'ın insanlara gönderiliş amacına uygun olarak ayetlerin anlamlarının doğru tespit edilmesi sağlanır.

⁸⁰⁵ 33. Ahzâb, 73.

⁸⁰⁶ Cemâluddin Muhammed Şerif, s. 427.

⁸⁰⁷ Uşmûnî, s. 472.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilerinden faydalanıp yaşam kalitesini artırarak Allah'ın istediği doğrultuda hayatı devam ettirebilmek Kur'ân-ı Kerim'i iyi bir şekilde anlayıp hayata tatbik edebilmekle mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek; birçok ilmin, yöntemin, bakış açısının berebaber ele alınıp değerlendirilmesiye mümkündür. Bu bağlamda konunun uzmanları çalışmalar yapmış, bu çalışmaların bazıları ilim dalı özelliğini kazanamayıp münferit araştırma konuları olarak kalmış, bazıları da zaman içerisinde disiplin haline gelip yerleşmiştir. Disiplin haline gelen bu çalışmalar "Kur'an İlimleri" diye anılan bir külliyyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Vakf ve ibtida ilmi de bu külliyyatın içerisinde olup ayetlerin anlam boyutunu en iyi şekilde tespit etme ve ayetlerde kastedilen mananın elde edilebilmesi hususunda vazgeçilemeyecek bir ilim haline gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle başlayan vakf ve ibtidâ ilminin kökeni, Hz. Peygamber'e ve ashabına kadar uzanmaktadır. İbn Ömer (r.a)'in, "Muhammed (sav)'e belirli bir sûre indirilirdi de günümüzde sizin Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi biz de onun helâlini, haramını ve vakf edilmesi gereken yerlerini öğrenirdik..." şeklindeki rivayeti sahabenin Kur'ân'ı öğrendikleri gibi nerede vakf yapılması gerektiğini öğrendiklerine dair bir delildir ve bu sahabeden sabit olmuş bir icmâdır.

Kökeni Allah Rasûlü ve sahabeye kadar dayanan bu ilimle ilgili olarak İslâm literatüründe hemen hemen her asırda muhtelif eserler yazılmıştır. Bu eserlerde Kur'ân-ı Kerîm'in düzgün bir şekilde okunmasını sağlamak amacıyla Kur'ân'ın tümü taranmış, okurken kolaylık sağlamak amacıyla cümlenin anlamının nerede bitip nereden başladığını göstermek amacıyla vakf işaretleri mushafa eklenmiştir.

Ülkemizde de bu literatüre paralel olarak son dönemde olmak üzere vakf ve ibtida alanında gerek makale gerekse eserler neşredilmiş fakat bu ilmin ayetlerdeki anlam boyutuyla ilişkisine ya nadiren değinilmiştir ya da bu ilim sadece şekilsel olarak incelenmiştir. Hâlbuki âlimler bu ilme dair terminolojileri ve tanımlamaları ayetlerin anlam boyutunu göz önünde bulundurarak yapmışlardır. Bu sebeple ayetlerin, vakf ve ibtidâ ilmiyle anlam ilişkisinin ön planda tutularak ele alınıp incelenmesi ihtiyacı meydana gelmiştir. Çalışmamız da bu amaca hizmet etmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmamızda öncelikli olarak bu ilimde hicri on birinci yüzyılın en önemli âlimlerinden olan Uşmûnî hakkında elde edebildiğimiz kadarıyla bilgi verilmiştir. Uşmûnî vakf ve ibtidâ ilmine yapmış olduğu katkılarıyla, vermiş olduğu özgün bilgilerle bu alanın incelenmesi gereken şahsiyetlerinden biri haline gelmiştir. Kendisinden önce birçok âlimin eserini incelemiş olması, tefsir, hadis, Arap dili, şiir, belağat vb. alanlara olan hâkimiyeti, eserinin kalitesini artırmış olup eseri inceleyenlere geniş bir mirasla yüzleşme imkânı tanımıştır.

Bir metinde yer alan ve ifadenin doğru bir şekilde dile getirilmesine yarayan noktalama işaretlerine benzetilebilecek vakfların okuyuşta dikkate alınmaması ortaya pek çok anlam kayması ve tahrifini çıkarmaktadır. Bu kaygının bir sonucu olarak Uşmûnî bağlamındaki bu çalışmamızda, vakf ve ibtida ilmi sayesinde anlamı bozmadan hem nerede durulacağı hem de nereden başlanması durumunda ayetlerin anlamlarının sihate kavuşacağı belirtilmiş ve bu şekilde düzgün bir tilavetin yapılabilmesi amaçlanmıştır.

Kur'an'ın indirilmiş olduğu Arap dil ve kaidelerinin gerektirdiği bir tarzda âyetlerin belirli yerlerinde durup başlamayı beceremeyen kişilere bir sistem sunulması onların yanlış düşme ihtimali ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Vakf ve ibtidâ ilminin Kur'ân'ın tümünü elen alan bir disiplin olması sebebiyle bu ilim; Kıraat, İslâm Hukuku, Nahiv, Belağat, Kelam, Hadis vb. ilimlerle sıkı bir ilişki içerisinde. Çalışmamızda bu ilimlerle olan ilişkilere sıkça yer verilmiş ve bu ilmi ele alırken olması gereken zenginlik yansıtılmış aynı zamanda bu alanla ilgili geniş bir inceleme sahasının var olduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulfettah İsmâil b. Şiblî, *Resmu'l-Mushâfi'l-Usmâni ve Evhâmu'l-Müsteşrikîn fi Kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru's-Şürûk, Cidde 1983.
- Ahfeşü'l-Evsât, Ebû Hasan Sa'id b. Mes'ede, *Kitâbu Meâni'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hânicî, Kâhire 1411/1990.
- Âsım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, el-Matbaatü'l-Bahriyye, İstanbul 1304-1305.
- Âşikkutlu, Mehmed Rüşdî, *Elfaz (Aşere Vucûhâtı)*, Ankara 1975.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979.
- Cârullah, Musa, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, Kazan 1912.
- Cemâluddin Muhammed Şerif, *Mushâfu's-Sahâbeti fi'l-Kırâati'l-Aşr*, Dâru's-Sahabeti li't-Türâs, Tanta 2004.
- Cevherî, İsmâil b. Hammad, *Tâcu'l-Luga ve Sihâhi'l-Arabiyye* (Tahk.: Ahmed Abdulgafur Attar), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rifât*, yy., ts.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2007.
- Dânî, *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* (Tahk.: Yûsuf Abdurrahman Maraşlı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.
- Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr* (Tahk.: Ali Muh. ed-Debbâ), Musdafa'l-Bâbi'l-Halebî, Mısır 1950.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, (Neşr.: Ahmed Sa'd Ali) Mısır 1952.
- Ebû Hayyân, el-Endülûsi, Muhammed b. Yûsuf eş-Şehîd, *el-Bahru'l-Muhit*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993.

- Ebû Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugati* (Tahk.: Abdusselam Muhammed b. Hârun), Dâru'l-Fikr, yy. ts.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ, *el- Maksad li Telhisi mâ fi'l-Mürşid*, Mısır 1353/1934.
- Halebî, Semîn, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Dürri'l-Mesûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Mekûn* (Tahk.: Ahmed Muhammed Harrâd), Dimeşk ts.
- Hamevî, Feyyûmî Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, Kahire 1898.
- Hamevî, Yakup, Ebû Abdullah Şihâbüddin Yakut b. Abdullah, *Mu'cemu'l Buldân*, yy., ts.
- İbn Cevzî, *Fünûnu'l- Efnân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987.
- İbn Manzûr, Ebû'l-fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts.
- İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1398/1978.
- İbn Tayfur, *Aynu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Seb'i'l-Mesânî (Tefsîr-i İbn Tayfûr)*, Dâyiratu'l-Ma'ârif-i Teşeyyu', Tahran 1373/1995.
- İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd* (Tahk.: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1985.
- , *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* (Neşr.: Ali Muhammed Debba), Mısır ts.
- , *Gayetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ* (Neşr.: Bergstraesser), Mısır 1932.
- İbnü'l-Enbârî, Ebu Bekr İbnü'l-Enbarî İbn Beşşâr Muhammed b. Kasım b. Muhammed, *İdâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2007.
- İbnü't-Tahhân, Ebu'l-Abbas Abdulazîz b. Ali b. Muhammed, *Nizâmü'l-Edâi fi Vakfi ve'l-İbtidâi* (Tahk.: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1984/1406.
- İbnü'l-Esîr, *el Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sadr, Beyrut ts.

- İsfehâni, Râğıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Mektebet-ü Nezâr-ü Mustafa'l- Bâz, yy., ts.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, İstanbul 1360-1362/1941-1943.
- Kaysiyyî, Ebî Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü'l-Keşfi an Vucûhi'l-Kirâati's-Sebi ve İlelihâ ve Hicecihâ* (Tahk.: Dr. Muhyiddin Ramazân), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1987.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemul-Müellifîn*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabiyye, I-IV, Beyrut 1414/1993.
- Komisyon, (Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Mahmud Hâfî, *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'âni ve Sarfihî ve Beyânihî*, Dâru'r-reşîd, Beyrut ts.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Neşr.: Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Nehhâs, Ebû Cafer, Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu'l-Kat' ve'l-İsti'nâf*, Bağdat 1978.
- R. Sellheim, "Al-Sadjawandi", *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, Leiden 1995.
- Rızâ Abdulceyyid, es-Seyyid Ferec Azzam, *el-İ'tirâzatü'n-Nahviyyetü fî kitâbi Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Mısır 2005.
- Sarı, M. Ali, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul 2000.
- Secâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr, *İlelü'l-Vukûf* (Tahk.: Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed İdî), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2006.

- Sehavî, Ebu'l-Hasen, *Cemâlû'l-Kurrâ ve Kemâlû'l- İkrâ* (Tahk: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mekke 1987.
- Sehavî, *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayâh, Beyrut, ts.
- Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezi, *el-Ensâb* (Tahk.: Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemani), yy. ts.
- Sirkîs, Yûsuf, *Mu'cemu'l-Matbûâti'l-Arabiyye*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, Kâhire 1919.
- Sofuzâde, Seyyid Hasan Hulûsi, *Mecma'u'l-Âdâb* (Sadeleştiren: Muzaffer Odak), İstanbul ts.
- Temel, Nihat, *Kurân Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2001.
- Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, İşaret Yay., İstanbul 1990.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, (Neşr.: İbrahim Atve), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, yy., ts.
- Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm, *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ* (Tahk.: Muhammed b. İd eş-Şa'bân, Dâru's-Sahâbe, Tanta 2008.
- Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs* (Tahk.: Mustafa Hicâzî), Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1987.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, Beyrût 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk.: Ebi'l-Fadl et-Dimyâtî), Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2006.
- Zerrûk, Muhammed Halîl, *el-Vakfu's-Sarfî Mâ Yukîfu aleyhi ve mâ la Yukîf*, Bingazi 1999.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İBRAHİM TETİK
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Y. Lisans Öğrenimi	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Bildiği Yabancı Diller	ARAPÇA, İNGİLİZCE
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	tetik_ibrahim@hotmail.com
Tarih	